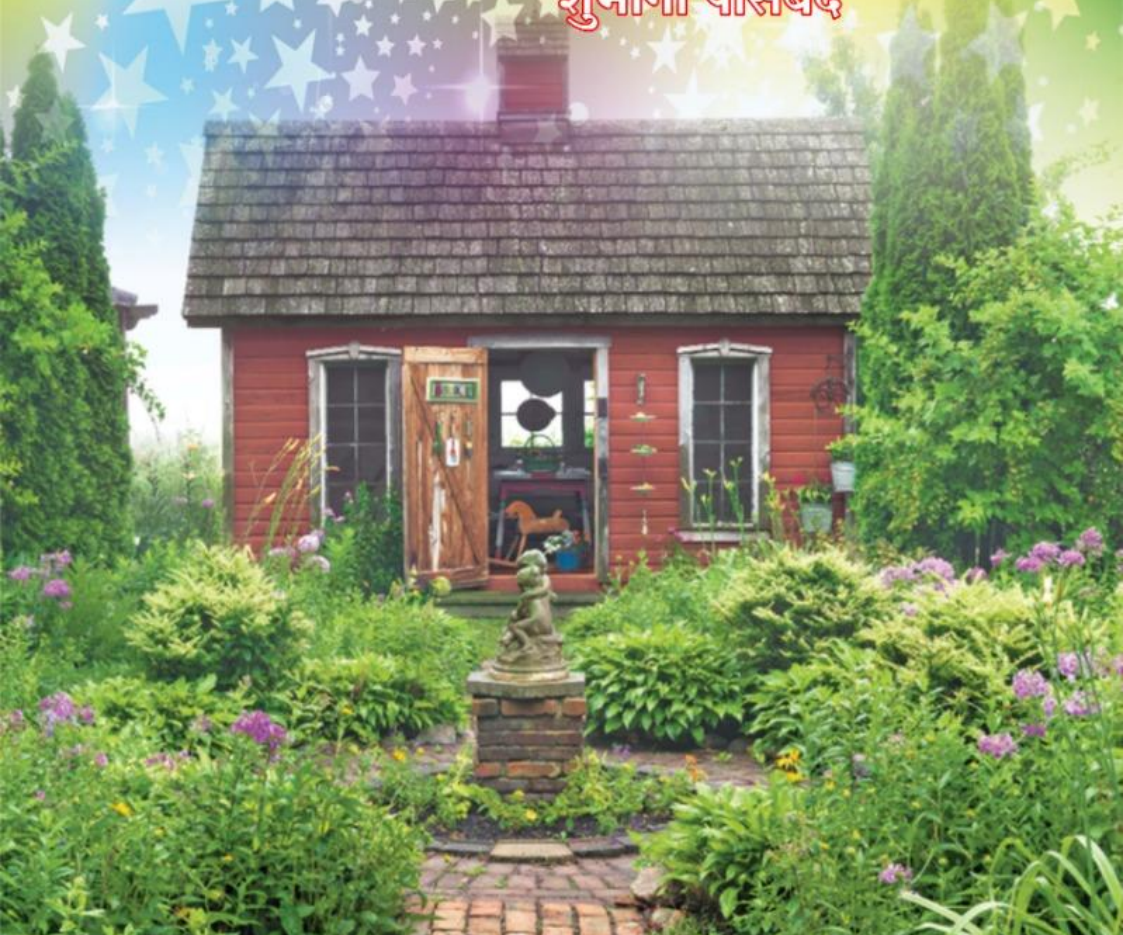

सुखसंवाद

शुभांगी पासेबंद

या मित्रांनो! घेऊन जा! लुटा! लुटा! लुटून न्या!

सुखसंवाद

हे पुस्तक फुकट नाही

यामागे अनेकांचे कष्ट व पैसे आहेत.

पण तरीही आम्ही ते वाचकांना विनामूल्य घेऊ देतो.

कारण ई पुस्तक एकदा बनलं की एकजण वाचो वा एक लाख.

आमचं काहीच कमी होत नाही.

उलट आनंद वाढतो, मजा येते.

पण

तुम्ही ते फुकट का घ्यावं?

तुम्हालाही काही देता येईल.

असे काही द्या ज्याने ई साहित्यच्या लेखकांना, टीमला आणि तुम्हाला आनंद मिळेल

आणि तुमचं काहीच कमी होणार नाही.

तुम्ही आशिर्वाद आणि शुभेच्छा द्या

लेखकांना फोन करून दाद द्या

आपल्या मित्रांचे मेल पत्ते आम्हाला द्या

मित्रांना आमच्याबद्दल मेल आणि Whatsapp करा

ई साहित्यचे फ़ेसबुक पेज, इन्स्टाग्राम, टेलिग्राम यांवर स्वतः जा व इतरांना

आमंत्रित करा. सोशल मिडियावर ई साहित्यचा प्रचार करा.

सर्वात बहुमोल अशा तुमच्या सूचना द्या

दाद म्हणजे स्तुतीच असावी असे नाही. प्रांजळ मत, सूचना, टीका, विरोधी मत यांचे स्वागत आहे. प्रामाणिक मत ज्याने लेखकाला व ईसाहित्य टीमला प्रगती करण्यासाठी दिशा ठरवण्यास मदत होईल. मराठीत अधिक कसदार लेखन व्हावे व त्यातून वाचक अधिकाधिक प्रगल्भ व्हावा. अखेर संपूर्ण समाज एका नव्या प्रबुद्ध उंचीवर जात रहावा.

सुखसंवाद

शुभांगी पासेबंद

ई साहित्य प्रतिष्ठान

सुखसंवाद

ललित

लेखिका : शुभांगी पासेबंद

Address : 202, Anandi Bhuvan Veer Savarkar Marg, opp
Maharashtra Vidyalaya. Thane (West) 400602.

मो.नं. 9869004712, 02225345992

मेल- scpaseband@gmail.com

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क लेखिकेकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रूपांतर करण्यासाठी लेखिकेची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई होऊ शकते.

This declaration is as per the Copyright Act 1957. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act 1957 provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

ई प्रकाशक : ई साहित्य प्रतिष्ठान

www.esahity.com

www.esahity.in

esahity@gmail.com

ई प्रकाशन : ११ जून २०२१

©esahity Pratishthan®2021

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फॉरवर्ड करू शकता.

हे ई पुस्तक वेबसाईटवर ठेवण्यापुर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापुर्वी ई-साहित्य प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

सुखसंवाद

मनोगत

हे पुस्तक 'सुखसंवाद' माझे 33 वे पुस्तक आहे.यातील काही स्तंभ, ग्रामोध्दार, लोकसत्ता, प्रहार, मुंबई चौफेर,यात प्रकाशित झाले आहेत.

यातील स्तंभ आपला सुखसंवाद समजावा.

शुभांगी पासेबंद

९८६९००४७१२

अर्पणपत्रिका

हे पुस्तक,
कै विजयसिंह श्यामराव पवार, देशमुख,
बेलापुर, नवी मुंबई
यांना सादर समर्पित

शुभांगी पासेबंद

अनुक्रमणिका [स्तंभ]

- 1 सुख संवाद
- 2 वस्तूमैत्री
- 3 सायकल
- 4 टीका टिप्पणी
- 5 मसाले
- 6 ज्याला जे हवे ते
- 7 लग्नाची गोष्ट
- 8 भारतीय लग्न जुळवणे
- 9 काकाजी
- 10 शिक्षण
- 11 रोटी
- 12 रेडिओ
- 13 कल्हई
- 14 पोटापुरते
- 15 कॅडबरी
- 16 बदलता आहार
- 17 उपवासाचे खाणे
- 18 इशारा
- 19 एकमेकां सहाय्य करू
- 20 अमिताभ
- 21 बुढीची वळकटी

- 22 गाणे मनातले
- 23 पैल तोगे काऊ कोकताहे
- 24 गाणे मनातले
- 25 किलबिलती पाखरे
- 26 मेथ्यांबा
- 27 आम्रपुराण
- 28 माध्यम
- 29 श्रावणबाळ
- 30 सोने ते सोने
- 31 हसताय ना!
- 32 भातुकली
- 33 लग्न एक विघ्न
- 34 एक मूठ अनाज
- 35 सुख टोचतेय
- 36 खा रे शेंगदाणे
- 37 इडली
- 38 कार्यकारण भाव
- 39 अरे विणकरा
- 40 कोरोना तू जा
- 41 विश्वास
- 42 झरोका
- 43 सहलीचे बेत
- 44 देव देव्हान्यात नाही

- 45मल्हार वारी
- 46अतीत
- 47स्मृतिपत्रे
- 48बकेट लिस्ट
- 49स्नान
- 50फेरीवाले
- 51देव जरी मज
- 52व्रत वैकल्ये
- 53स्वभावाला औषध
- 54देव माणूस नाही
- 55बाहेर फिरणे
- 56अवघड सोपे झाले
- 57तिथे तुझी मी वाट पाहते
- 58देहदान
- 59जगायचे राहून गेले
- 60कडूलिंब
- 61पेन घेतला का?
- 62 wheelchair

1 सुख संवाद

प्रत्येक संवाद हा सुख संवाद असतो का? तसं नाही आहे. बरेच संवाद नसतात, वाद असतात. विसंवाद अथवा दुःख संवाद सुद्धा असू शकतात. माणसाच्या मनात बराच कचरा, junk वेदना, आठवणी, दुःख, अपमान, भरलेले असतात. let it go. सोडून द्यावं. हे कितीदा ठरवतो, ते कळते पण सोपे नसते. भूतकाळ तुम्ही मनात धरून ठेवला आहे. कचरा साठवून ठेवला आहे. मी सुख संवाद ठेवणार असं म्हणणं सोप असतं. पण दुर्दैवाने दुखरी आठवण येते. हे नकारात्मक विचार सोडून जायला तयार नसतात. See with bird eye view. let the past go. leave it. you are hurt, So what? only the hearts will break, let it go. bygone is bygone. Now it's the end of past, think of present. अशा शब्दात मानसोपचार तज्ञ किंवा अनेक चित्रपटांमध्ये सांगितले जाते. सार हे की तुम्ही दुःखद घटना सोडून द्या. इतरांनाही माफ करा स्वतःला ही माफ करा. चूका तर माणसाकडून होत राहतात. इतरांकडून होतात, तशा आपल्याकडून होत राहतात. अनेक सोहळ्यांना आपण जात असतो त्या सोहळ्यांच्या चांगल्या आठवणींमध्ये काही वाईट आठवणी येतात. पण हे सगळं चांगलं निवडून बाकीच सोडून द्या. ठीक आहे

इतरांशी तुमचा संवाद आनंदी नाही झाला, तरी स्वतःचा स्वतःशी संवाद जो होईल तो आनंद संवाद वा सुखसंवाद ठेवा. तुम्हाला जे दुख झालं, ते झालं. मी आत्ता अशी ठीक आहे. माझ्या जीवनातील आनंद लापता झाला आहे का?नाही! आनंद सरी तर दर रोज सकाळी उगवणाऱ्या सूर्य नारायण त्याचे किरण रुपाने देतो. आपल्या सेवेला देत आहे. तुमच्या अंगणात किरण बरंसवत ऊर्जा देत असतो. सुख ही मनाची अवस्था असते. माना, आनंद घरी येणार आहे. विश्वमोहिनी तुमच्या जीवनात येणार आहे. उठल्याबरोबर आपण वर्तमानपत्र हातात घेतो. जगभरा ची, खबर बखर, कबर बरोबर घेतो. आतल्याची आणि स्वतःच्या मनाची खबर घेतो का? आपल्याला काय बोचतेय? काय बाई सांगू? कसं कसं सांगू? कुणाला सांगू ?का मी सांगू? या सर्वांचा विचार करून आपण आपल्या मनाशी बोलावे. लिहावे.

आपण दुपारी वाचन करतो. नंतर टीव्ही लावतो. अध्यात्म ऐकतो, शांती सल्ला देणारा बाबा सांगत असतो. “स्वप्न तरी काय असतात, घर वाळूचे बांधायचं. वाळूचे घर कधीही पडून जातं. समुद्रकिनारी बांधले असेल तर लाटेने वाहून जाते. ”

त पांढरे शुभ्र तुरे फुलांची फ्लॉवरपॉट मध्ये ठेवून आपण घर सजवतो पण ते तुरे नंतर सुकून जातात. सुंदर घरट्यातून पक्षी उडून

जातात. रिकामं घरटं झाडाला लटकत राहते ते अगतिक परिस्थितीतून बाहेर बघत राहतो.

रात्री आपण दूरदर्शनच्या मालिका बघतो. त्या मालिका म्हणजे काय असतात ?त्यातील संवाद जवळजवळ विसंवादी असतात. भांडणं चिडचिड अपमान सर्व गोष्टी अतिरेकी असतात. ज्या बघून मनातील विकार बळावतात. सुखसंवाद ऐकण्यासाठी थोडेफार विनोदी अथवा माफक आनंदाचे कार्यक्रम बघावे. मध्यंतरी एक चॅनेल बघितला, त्याच्यात ईतकी हिंसा होती की ते बघुन सुद्धा कसेतरीच वाटले.

जगात संवाद उरला आहे की नाही? दुसऱ्याच्या दुःखाचे बाबत माणसे ही उदासीन का झाली आहे?काय चालले आहे? असा विचार केला की उलट मन निराश पण होऊ शकते. आपल्याला आनंदी राहायचे आहे जगभरात चांगल्या सोबत इतक्या बकाल नकारात्मक घटना का घडत आहेत?कारण की केवळ भौगोलिक आणि वैज्ञानिक प्रगती म्हणजे प्रगती असं समजून धावपळ चालू आहे. मानसिक शांतता माणुसकी करुणा या गोष्टी जणू काही कालबाह्य होत आहेत. हा विचार केला की नकारात्मकता मनात भरून राहते. सुख संवादाचा अभाव दिसू लागतो. मात्र या प्रतिकूल परिस्थितीत आपल्याला आपल्या

कुटुंबातील सुखसंवाद जिवंत ठेवायला हवा. पूर्ण विश्वात सुसंवाद हवा. जगात हवा. देशात हवा. राज्यात सुखसंवाद व्हावा. शहरांमध्ये, गावांमध्ये, खेड्यांमध्ये, सुखसंवाद हवा. तंटामुक्ती सर्वत्र हवी. पण सुखसंवाद हल्ली दुर्मिळ झाला आहे. औपचारिकतेने माणसं सुखसंवाद दाखवत आहेत का? पूर्ण जग आपण बदलू शकत नाही. सगळीकडे सुखसंवाद पसरवू शकत नाही कारण आपण साधी माणसं आहोत. आपण आपल्या कुटुंबातूनच सुरुवात करावी. निदान आपल्या स्वतःपासून करावी. आपल्याच मनाशी आपला सुखसंवाद ठेवावा. आत डोकावून बघून आपल्या आतल्या अंतर्नादाशी जुळवणे हवे. आयुष्यात अंतर्सुखाशी सुख संवाद ठेवावा. भावनानी, प्रयत्न करत मना मध्ये सुखसंवाद ठेवा. खूप अवघड असते. प्रयत्न ठेवावा. संवाद ठेवावा.

वृद्धांचे जीवन म्हणजे जणू काय होतं? हे नाव थांबलेली आहे. फक्त लढ म्हणा, फक्त लढ म्हणा म्हणत म्हणत, आपण आयुष्यभर लढत राहतो. आता लढु नका. वाद करू नका. आपल्याला स्वतःला स्वतःची संवाद करायला संधी मिळाली आहे. वेळ मिळाला आहे. कितीतरी जवळचे लोकांनी या काळात जग सोडले.

“निरोप घेतो आता आम्हा आज्ञा असावी”

असं न सांगता सुद्धा करोना काळात काही ोक आपला निरोप घेऊन गेली आहेत. त्यांची घरं विस्कळीत झाली आहेत. त्या आठवणी मागे सोडून आपल्याला पुढे जायच आहे. करोना शी लढायचा आहे. स्वतःची काळजी घ्यायची आहे आणि औक्षवंत व्हायचे आहे.

सुख संवाद करायचा प्रयत्न करत राहु या.

**

2 वस्तू मैत्री:

मैत्र हे आनंदाचे क्षण देणारे सुख आहे. माणसांची मैत्री फक्त व्यक्तीशी असते असे नाही. स्वतःशीच असते असंही नाही. मानवी मनाचा संवाद मानवाशी असल्यास मैत्री झाली म्हणून म्हटलं जातं. मानवाव्यतिरिक्त सजीव प्राण्याशी मैत्री झाली की पेट, पाळीव प्राण्याचे मैत्र म्हणतात. मानवाचे मानवाशी मैत्र क्षीण होत असताना या काळात तो एखाद्या वस्तूशी सुद्धा मैत्री करून आनंदी होऊ शकतो.

कित्येक वर्षं मी माझ्या डायरीला माझी मैत्रीण मानून या डायरीला उद्देशून पत्र लिही अथवा काही काही संवाद साधत असे. नंदिता बासू यांच्या दि पियानो स्टोरी ऑफ फ्रेंडशिप कादंबरीत त्या पियानोला नायिकेने मैत्रीण मानले आहे. पक्षी आहेत, तसेच माणसं, पाळीव प्राणी, मासे, पोपट, कुत्रा-मांजर-खार, कासव यांना मित्र म्हणतात. माझी मैत्रीण म्हणायची, “पेटवर प्रेम करायचं. हे मित्र काय कसे, असं म्हणतात. सांगतात की खूप हसत रहा. जेवलीस का? तू सुद्धा जेवण घेत मला जेवण दे म्हणतात. वेळ काय झाली याचा अंदाज देतात. पाळीव प्राण्यांची अपेक्षा पैसे, फायदा नसते. पेट्सना दुनियादारी माहिती नसते. ”

“पेट पाळणे यासाठी जागा, वेळ, बळ नाही. ” मी.

मला पुस्तकांची मैत्री, वस्तूंची माहिती मैत्री, वस्तूंची मैत्री देखील आवडते. एखाद्या निर्जीव फोटोशी सुद्धा व्यक्ती चांगल्या प्रकारे संवाद साधू शकते. एखाद्या चित्राचे, एखादा रंगीत फोटो, एखादी वस्तू, एखादा आकार सहचर बनतो. पुस्तके सुद्धा चांगल्याप्रकारे सहचर बनू शकतात.

झाडांनासुद्धा मैत्री बंध बांधायची पद्धत आहे. त्यामुळे एखादे झाड सुद्धा आपली चांगली मित्र मैत्रीण बनून आपल्याला रिझवू शकतो. आपला संगणक, आपला मोबाईल या व्यक्तीनिष्ठ वस्तूशी सुद्धा एखाद्या व्यक्तीशी जोडावं, तसं नातं आपण जोडून त्यांना आपले मित्र मैत्रीण समजू शकतो. लेखणीला मित्र मानणारे बरेच जण आहेत. एखाद्या चांगल्या पुस्तकाला मित्र मानणारे बरेच जण आहे. झुला, वाहन, जुनी सायकल, जुनी स्कूटर, जुनी गाडी अशा गोष्टींवर सुद्धा माणसाचा अशाप्रकारे स्नेहबंध जोडलेला असतो. हा फापटपसारा गोळा केला आहे, अडगळ आहे असं म्हटलं तरीही त्या वस्तूशी मैत्री असू शकते. घरातली एखादी जुनी मूर्ती, पारंपरिक असा हंडा, दिवा, झुंबर, फोटो, देव्ह्याच्यातील मूर्ती, बंब या वस्तूशी सुद्धा मैत्री होऊन माणूस त्यांच्यावर प्रेमाने हात फिरवतो. त्यांचा स्पर्श जाणून घेतो. त्या वस्तूशी मैत्री झाली की तिच्याशी संवाद साधतो. त्या वस्तूदेखील मैत्रीण बनू शकतात. एखादा पारंपरिक दागिना, त्या दागिन्याशी सुद्धा माणूस कधीकधी

बोलत असतो. म्हणजे या गोष्टींशी सुद्धा मानवी मनात मैत्र जुळणे शक्य असते.

“असतील शिते तर जमतील भुते” असे म्हणतात. त्यामुळे एक श्रीमंत नट माणूस आणि भोवती बरेच तथाकथित मित्र आणि ओळख करून घेणारे असूनही समस्या असतात. नुकत्याच घडलेल्या एका अपघाती मृत्यूच्या, त्याच्या मृत्यूच्या केसमध्ये आपण पाहिले की माणसे जवळ असूनही माणूस एकटा होतो. त्यामुळे एखाद्या अशा प्रतीक वस्तूसोबतची मैत्री काही वाईट नसते. मन आनंदी राहण्यासाठी, आरोग्यासाठी मैत्री जोडायला हवी. आपल्या वयाच्या कोणत्याही टप्प्यावर माणसाला मित्र-मैत्रीण हवी. मित्र मैत्रीण हवी ही संकल्पना जरी खूप छान असली तरी मित्र-मैत्रीणी मिळणे अवघड असते. दार बंद असतात. दार उघडेल तरीही या दिवसात फक्त ओळखी होतात.

फार फार तर स्मितहास्य दिलं जातं. काय कसे आहात? विचारलं जातं. हे सुद्धा ती व्यक्ती कशी आहे हे विचारण्याच्या बाबत कुणालाच स्वारस्य नसते. त्या व्यक्तीने जर उत्तर दिले, “ऐका. मला फार प्रॉब्लेम आहे, ” तर कोणी त्या व्यक्तीचे बोल ऐकत नाही. त्याला पुढच्या वेळी कसे आहात? असेपण विचारत नाही. म्हणजे थोडक्यात काय हे ‘कसे काय आहात?’ सर्व

औपचारिकता असते. खायला राहायला, एकाच कॉलनीत राहणाऱ्या माणसांना एकमेकांची नावेसुद्धा माहिती नसतात. कधी कधी तर फक्त चेहरा बघून ओळख असते. आता या कोरोनाच्या काळात, “बाजारातून थोडं सामान आणून द्या” सांगितले तरी ते खूप टाळाटाळ करतात.

“कोरोना आता दोन वर्षे चालू राहणार आहे. तर मग किती मदत घेणार. जा, आत्मनिर्भर व्हा” असे सांगतात. त्यामुळे मैत्री करण्याचा प्रश्न निर्माण होतो. कुणी कुणाला मदत करत नाही. राखीला कौतुक करणारे भाऊपण पुढे टाळतात. काळ मैत्रीहीन आहे. मनासाठी मैत्री निर्जीवांशी, वस्तूमैत्री करा.

मैत्री दिनाच्या हार्दिक शुभेच्छा.

3 दुचाकी (सायकल):

कोविड 19 मुळे 2020 साली एकूणच सामाजिक परिस्थितीत खूपच बदल बघायला मिळाले. त्यातला एक बदल म्हणजे दुचाकी अथवा सायकलला एकदम अच्छे दिन आले. गेल्या सात वर्षांपासून स्थूलता, आजारांचं प्रमाण, मधुमेहाचं प्रमाण वाढल्यामुळे अनेक जणांच्या घरी सायकल चालवली जाते. स्थिर राहणारी, व्यायाम करायची सायकल तीस-चाळीस हजाराला विकत घेतली जायची. पण मी आता काही त्या सायकलीबद्दल बोलणार नाही.

आता खऱ्याखऱ्या सायकल बद्दल बोलणार आहे. मला अजूनही आठवतं की 1963 च्या दरम्यान आम्ही नाशिकला असताना सायकल हे वाहन होते. सायकल सुद्धा किती कमी लोकांसाठी असायची. लग्नात सुद्धा जावईबापू सायकल आणि अंगठी, रेडिओ मागायचे. माझ्या स्मरणात बायसिकल दुचाकी बरीच महाग असायची आणि सायकल असलेल्या मुलांकडे शाळेमध्ये सुद्धा आदराने बघितलं जायचं. जवळपासची लोकं चालतच पाठीला दप्तर लावून भराभरा शाळेत यायची. सॉरी- तेव्हा दप्तर सुद्धा नव्हतं, पिशव्या असायच्या. सायकलच्या कॅरियरवर बसणारे, चालवणारी व्यक्ती दमल्यावर पुढच्याच जागा घ्यायला

यायचे. पाच किलोमीटर अंतरावरच्या शाळेत आम्ही आलटून पालटून, दोघांपैकी कोणीतरी एकजण सायकल चालवून जात असू. गेल्या दशकापासून स्थूलता वाढली, व्यायाम हवा त्यामुळे सायकलचं महत्त्व वाढलं.

तसं परदेशामध्ये युरोपमध्ये मी पाहिलं, सगळीकडे सायकल चालवणाऱ्यांसाठी स्वतंत्र लेन आहे. त्यामुळे बाकीच्या वाहनांचा त्रास सायकल चालवणाऱ्या तरूणांना, लहान मुलांना होत नाही. अपघात काही होत नाहीत. या स्वतंत्र लेनमुळे मुले सुरक्षित पण असतात. इतर वाहनांचा धोका न होता जलद गतीने सायकलवरून व्यक्ती दूर जाऊ शकते. सायकल मुळे प्रदूषण होत नाही. पेट्रोलचा खर्च नाही आणि आरोग्य देखील चांगलं राहतं.

1970 साली सायकलची सीट मालकाच्या वयानुसार खाली वर करायची सोय असलेली सायकल आली. हिरो, अँटलास, रॅलीस कंपनीची सायकल त्यादरम्यान आमच्या प्रवासात आली. त्यानंतर मग सायकल शिकणाऱ्या मुलांसाठी सायकलच्या दोन्ही बाजूला दोन खांब जोडलेली, स्टँड लावलेली, छोटी चाकं लावलेली सायकल आली. त्यामुळे मूल पडलं तरी लागत नसे. सायकल कोसळत नसे. सायकल चालवायला यायला लागल्यावर ही चाकं काढून टाकली जात असत. सायकल

चालवताना सायकलच्या चाकात कपडा घुसू नये म्हणून एक प्रकारच्या क्लिपा आल्या. पायजम्याच्या पायाला या क्लिपा लावून सायकल चालवत. यामुळे साडी, धोतर, लेंगा, कापड, पायजमा सायकलमध्ये अडकत नसे. याच काळात सायकलचा पुढचा दिवा आला. या हेडलाईटचं अतिशय कौतुक असायचं. हा डायनॅमो वर चालणारा दिवा देखील असे. हा सायकलला समोर लावला जाई. त्याच्यावर बहिर्गोल भिंग असलेला दिवा असे. या दिव्याची वायर मागच्या चाकाला जोडलेली असे. आणि बटन चालू करताच, चाकावर लाईनर घासला जाई. त्या घर्षणातून जी विद्युत शक्ती निर्माण होई तिचे रूपांतर प्रकाश शक्तीत होई व डायनॅमो दिवा पेटत असे.

हे तत्त्व आणि डायनामोचं कौतुक समाजात खूप होतं. या प्रकाशात रस्त्याचा मार्ग दिसत असे. कारण त्यावेळी पदपथावर दिवे असले तरी ते मिणमिणते असायचे आणि क्वचित काही ठिकाणीच असायचे. विजेच्या असत पण या विजेरीला लागणाऱ्या बॅटरी सेल खूप महाग असत, आजही असतात. त्यामुळे ही डायनामोची सायकल फारच लोकप्रिय झाली.

‘टूर डी फ्रान्स’ नावाच्या, फ्रान्समध्ये कित्येक वर्षे लोकप्रिय असलेल्या सायकल चालवायच्या शर्यतीत सर्व देशाचे

नागरिक भाग घेत आहेत. सायकल चालवणे यामुळे शरीराला व्यायाम होतो. माणसांची उंची वाढते आणि पायाची हाडे मजबूत होतात. सायकल ही आरोग्याला खूप चांगली असते आणि पर्यावरणाला देखील खूप मदत करते. अजिबात पेट्रोल-डिझेल लागत नसताना सुद्धा जोरात पळते. पडले तरी चालेल, फार मोठा मार लागत नाही. माणसाला कोणत्याही वयात, म्हणजे वय वर्ष पाच ते ऐंशीपर्यंतची सशक्त व्यक्ती सायकल चालवू शकते. सायकलचे ब्रेक आणि सायकलची चेन हे दोन अतिशय महत्वाचे भाग असतात आणि ह्या दोघांवर सायकलीचे सर्व तंत्र अवलंबून असते. नवीन सायकल विकत घेणे हे फार पूर्वीपासून माणसाचे आवडते स्वप्न असते. पहिल्या पगाराला त्या पूर्वीच्या काळी सायकल विकत घेतली जाई.

दुचाकीचा सायकलचा इतिहास रंजक आहे. पायाने चालणे, डोली, घोडा वापरणे, टांगा, बैलगाडी ते सायकल प्रवासाचा वेग वाढला.

1817 साली मानवी दळणवळण आणि चलनवलन यासाठी दोन चाकी वाहन जर्मनीत आले. कार्ल वोन ड्रेस यांनी प्रथम दुचाकीचा शोध लावला. ही दुचाकी लाकडी होती. तिला काहीही मदतभाग accessory नव्हते. ती पायाने ढकलली जाई.

तिला हॉबी हॉर्स म्हणत. रनिंग मशीन देखील म्हणत असत. पुढे 1860 साली फ्रेंच शास्त्रज्ञाने या जर्मनीत बनलेल्या सायकलीला पेडल म्हणजे पाय ठेवायसाठी दोन बाजूला दोन चौकटी जोडल्या.

आणि त्यानंतर या दोन चाकांनी चालणारी चालिका, बायसिकल म्हणून ओळखल्या गेल्या. भराभर जाणाऱ्या या वाहनाला बाइसिकल म्हटलं जाऊ लागलं. दोन्ही चाकांचा आकार लहान मोठा करून बघितला, पण शेवटी दोन्ही चाकं समान ठेवली गेली. रस्ते खराब असल्यामुळे, हाडापर्यंत सगळे अवयव हालून निघत. तरी लोक चालवायला घेत. कारण तोपर्यंत ट्यूब टायरचा शोध लागला नव्हता, त्यामुळे हाडं मोडणारी किंवा बोनब्रेकर असं या शोधलेल्या सायकलला म्हटलं जाऊ लागलं. नंतर ट्यूब टायर, हाताला हँडल, हँडलला कव्हर ब्रेक अशी प्रगती होत होत आधुनिक, गिअर असलेल्या सायकलचा शोध लावला. पूर्वी सायकलचे पेडल उलटे मारले की ब्रेक लागत असे. अचानक सायकल थांबून जाई आणि अपघात होई. तशी 1970 सालची सायकल माझा मुलगा वापरतो. तो मला म्हणाला, “आई मला नवीन सायकल घ्यायची आहे. या सायकलचे सुटे भाग मिळाले नाही. नवीन सायकलला मागणी वाढली आहे. लगेच विकत मिळत नाहीये, महाग पण आहे.”

त्यावरून मग मला हे सायकल पुराण आठवलं. आवडलं?
बालपणात फेरफटका मारून आणलं ना! सोसायटीत खाली खूप
या तुटक्या-फुटक्या सायकली पडलेल्या असतात. या सायकली
फेकत का नाही? असं मी त्या काकाना त्या बायाना नेहमी म्हणते.
हा लेख लिहिल्यावर कळलं की त्या एका सायकलीबरोबर किती
आठवणी असतात.

4 टीका-टिप्पणी:

स्तुती कोणाला आवडत नाही? प्रत्येक व्यक्तीला स्तुती आवडते. कणकेचा गोळा तोंडावर ठेवला की मृदंग/वीणा देखील सुंदर संगीत काढते. किंवा पोपट सुद्धा तोंड गोड करायला काहीतरी दिले की त्याच्या बदल्यात गोड गोड बोलतो. अशा रीतीने स्तुती प्रिय माणसं सगळीकडेच असतात, पण टिकेचे सुद्धा जीवनात फार महत्त्व असते.

तुकाराम महाराज म्हणतात:

निंदक बपुवा जनै मरे

परी उपकारु होवे.

किंवा निंदकाचे घर असावे शेजारी.

निंदा करणारे, टीका करणारे लोक हे आपल्या उपयोगी सुद्धा पडतात. आपल्या गुणांची शक्ती वाढवण्यासाठी कोणीतरी टीका केलेली चांगली असते. नाहीतर अहंकार वाढतो आणि डोक्यात यश जाते.

स्वाती म्हणाली, “मित्र मला खूप चिडवत होते. ”

“मित्रांना परत बोलावू नकोस. हे मित्र कसले म्हणायचे?”

त्यावर त्या व्यक्तीने उत्तर दिले की, “टीका करणं, भल्याबुऱ्या बाजू

कळणं या गोष्टी हव्यातच! या गोष्टींमधून जीवन सुलभ होईल. ठीक आहे, टर उडवणारे हवेत, चिडवणारे मित्रही हवेत. ” मला काही तेवढं पटलं नाही. माझ्या मते चांगल्या प्रकारे पण ह्या गोष्टी सांगता येतात. पण ठीक आहे त्याचे विचार होते. त्याच्यावर मी टीका करणे योग्य नाही. अनेक व्यक्तींना वेड्यावाकड्या प्रकारे जखमी करणाऱ्या टीकांनी जखमी केले जाते. असे म्हणतात बालपणात सहजीवी मित्र टीका करत असतात आणि त्यातून त्यांचाही विकास घडतो. कलाकार प्रथम कलाकृती सादर करतात हा रसिक, त्यांचा समूह असतो किंवा बालपणीपासून ज्यांच्याशी हे कलाकार हे जोडलेले असतात, तो परिसर असतो. प्रेक्षक तुम्हाला चीप वाटेलही! रसिक गरीब असेल, तो कलाकाराच्या स्टेटस (स्थान) पेक्षा कमी असेल पण त्या लोकांसमोर या कलाकारांना नव कला सादर केल्यावर त्या प्रेक्षकांच्या रसिकांच्या नजरेतून किंवा त्यांच्या सूचनांतून आपली कला अधिक उत्तम करायला वेळ मिळतो. कलाकृतीवर अधिक काय ते काम करू शकतात. एका प्रतिक्रियेवर ते कलाकार बरोबर काम करतात. असे म्हणतात की एक पुस्तक लिहायला 1 वर्ष 22 वर्ष इतका वेळ हे कलाकार देतात.

गीतकार शैलेंद्र आणि गीतकार साहिर लुधियानवी हे पण त्यांच्या मूळच्या झोपडपट्टीतल्या अथवा चाळीतल्या सारख्या पूर्वीच्या मित्रांच्या घरी जाऊन तिथल्या लोकांना आपले गाणे

ऐकवत आणि त्याच मतानुसार सुधारणा करण्यात सल्ला विचारत असत. एका कलाकृतीसाठी पूर्ण जीवन सुद्धा अर्पण होते. कवी शैलेंद्र, कवी साहिर हे अतिशय गरीब चाळवजा वस्तीत राहायचे, प्रसिद्धी मिळाल्यानंतरही आपली कलाकृती ऐकवायला ते त्यांच्या मूळच्या ठिकाणी जात. वर्षे काढली होती त्या लहान वस्तीत जाऊन तेथील सहकाऱ्यांना आपल्या कलाकृती ऐकवत असत. मिळणाऱ्या प्रतिसादावरून आपल्या कलाकृतीत बदल करत जात. त्या कलाकृतीची वाट एका 250 शब्दांच्या लेखाने टीकाकार लावू शकतो. एखाद्या शब्दांनी जखमी करून अन्य कलाकार या उदयोन्मुख कलाकारांचे खच्चीकरण करतात. तरुन जातात ते शैलेंद्र, साहिर होतात. कवी साहिर हे 'कभी कभी' या त्यांच्या हिंदी सिनेमांमधल्या शब्दांसाठी प्रसिद्ध आहेत.

कवी एकाच विचारावर, विषयावर भरपूर अभ्यास करून त्याची कलाकृती पूर्ण करत असतो. खूप मेहनत केलेले लोक आहेत. कलाकृती म्हणजे खाऊ नसतो. अनेक वर्षे लेखक या कलाकृतीचे पुनर्लेखन करतात. एकच कविता, एकच लेख अनेक वेळा या लोकांना ऐकवून परत परत कविता ऐकवतो अशी टीका होत असते. मात्र तो पायंडा चुकीचा नसतो. काहीतरी सूचना मिळाल्या तर मिळाव्यात या हेतूने कलाकार आपली कविता इतरांना ऐकवतो. आपल्या कलाकृती बदलची टीका-टिप्पणी

स्तुती सर्व ऐकून घेत असतो. स्वतःच्या कलाकृतीवर सर्वांचं प्रेम असतं. मात्र यात सुधारणा करायला कलाकार कायम तयार असतो. कधीकधी एडिट केल्यावर मूळ लेख बदलतो.

कोणे एके काळी मला खूप आनंद झाला होता की एका मोठ्या प्रथितयश लेखकाच्या चौकटीत आता माझा स्तंभ लागणार. त्या गोष्टीला पण आता वीस वर्षे झाली. आता वीस वर्षांनंतर ज्या चौकटीत माझा स्तंभ लागत होता तिथे दुसऱ्या कुणाचा तरी स्तंभ लागतो आहे. म्हणजे जे 'मैं पल दो पल का शायर हूँ' असं म्हटलेलं, ते खरं होतं.

अर्नेस्ट हेमिंग्वे यांचे old man and the sea आठवा. पूर्णपणे उन्हात काम करून, त्वचा करपून काळी झालेला असा एक समुद्रावर काम करणारा कोळी त्याची ही कथा आहे. त्याची त्वचा उन्हामुळे, त्याच प्रकारच्या आजारांमुळे काळवंडलेली असते. मात्र जणू काय हा कॅन्सर त्याच्या उपयोगी असतो, कारण त्यामुळे त्याची त्वचा दुखत नाही. अशा रीतीने त्यांनी, त्या नायकाने कॅन्सरशी सुद्धा मैत्री केली असते. कारण की त्याला कॅन्सर सोबत जगायचे असते. आजार फायदेशीर होतो. टीका सुद्धा एका प्रकारे फायदेशीरच ठरते. भारतीय राजकारणात उल्लेख केला जातो अशा प्रकारे 'ओल्ड मॅन अँड सी' ची टीका वाचा.

बदल करून कधी मूळ गाभा गोड लागत नाही. त्यामुळे अति बदल केला तर कलाकृतीचा आनंद नष्ट होतो. आपल्या कविता ह्या मुळात दूध उतू गेल्यावर दुधावरची साय असतात. उभारून येते तशी मूळ कलाकृती असते. तिच्यावर संस्कार केल्यावर ती बदलते. मूळ कलाकृतीचा आनंद कलाकाराला असतो, पण कलाकार या कलाकृतीत सुधारणा करायला सुद्धा तयार असतो. एका कलाकृतीवर काम करण्यासाठी एक वर्ष ते आयुष्य एवढा काळ जाऊ शकतो.

माणूस कुठल्या मनस्थितीतून जात आहे हे बाहेर बघून कधीच कळत नाही. हल्लीच झालेल्या सुनिलच्या एका अकाली मृत्यु वरून आपल्याला कळलं की माणसाच्या मनात किती दुःख असू शकते. इतके की त्याला जीवन नकोसे वाटते. पण वरवर, 'मी ठीक आहे' हे नाटक प्रत्येक व्यक्ती करते.

कुठल्यातरी चित्रपट टीकाकाराने केली तशी जहरी टीका सुद्धा कलाकार सहन करतात. प्रगती करू शकतात. टीका करणारी व्यक्ती पण पुढे पुढे स्तुती करू लागते. पण कधी या टीकेमुळे, या गोष्टींमुळे त्यावेळी एखाद्या व्यक्तीवर किती परिणाम होतो हे अन्य लोकांना कळत नाही. ऑफिसमधलं बुलिंग ही एक प्रकारची टिका म्हणजे गॉसिपमधून होणारा छळ असतो. एखाद्या व्यक्तीचं

खच्चीकरण केलं जातं. मनावर परिणाम होऊ शकतो. त्यामुळे टीका करताना एखाद्या व्यक्तीला दुखावताना चार वेळा विचार करावा.

हाथी चलत भारंभार, कुत्ता भोके बार-बार! असं म्हटलं तरी या कुत्र्याच्या भुंकण्यामुळे पण माणूस उदास होऊ शकतो. कानात मुंगी शिरून पूर्ण हैराण, मन निराश करू शकते. मंथरा कानात शिरून छळते. याचा अर्थ या सर्व टीकेमुळे मन निराश, नाराज होऊ शकते. तर कलाकार लोक हो, टीका सोसा.

आणि टीकाकार जनहो टीका करा पण सौम्य शब्दांत!

5 मिरची धनिया हळदी:

भारतीय लोकांचे स्वयंपाकातले मसाले, हे फार पूर्वीपासूनच परदेशी, खवय्ये लोकांना, व्यापाऱ्यांना भारताबद्दल आकर्षण वाटावं असा एक खाण्याचा पदार्थ होता. वास्को-द-गामा जेव्हा अमेरिका शोधत शोधत भारतात आला तेव्हा तो सुद्धा मसाल्याचा व्यापार करण्यासाठी मसाले मिळावे, व्यापार वाढावा म्हणून आला. पूर्वीच्या काळी भारतीय मसाले ही फार प्रसिद्ध वस्तू होती. स्पेशल होती. भारताचा व्यापार-उद्योग आणि खाद्य प्रसंस्करण या उत्कृष्ट सेवांमध्ये मसाल्यांचा उल्लेख नेहमी होतो. एका मराठी मालिकेतील अचानकच संकट आलेली, एकदम घरगुती बाई, हजारो लाखो रुपयांच्या मसाल्याचा व्यापार सुरू करून करोडपती होते, असे दाखवले आहे. घरगुती मसाले करणाऱ्या अनेक बायका ऑफिसमध्ये, घरोघरी, छोटी छोटी पाकीटं घेऊन विकायला येतात. मला तो 1970 चा, गावातला पारंपरिक काळ आठवतो. खलबत्यात त्या बत्याला, खलाला आणि परातीला फडकं बांधून हळद कुटली जाई. कधी मसाला कुटत असत, तसेच कधी मिरची कुटत असत. या गृहिणी सर्व खाण्याचे पदार्थ, मसाले घरच्या घरीच बनवत असत. पापड लाटणे म्हणजे मोठा कार्यक्रमच असे. कॉलनीतल्या बायका एकत्र जमत

असत आणि पापडाचे पीठ कुटण्याचा कार्यक्रम असे. आयाबायांच्या कार्यक्रमात लहान मुलं पण सामील होत. तरी मसाला करणे हा मात्र पूर्वीच्या गृहिणीचा एकटीने करायचा प्रयत्न असे. मिरच्यांचे देठ काढून त्या सुकवल्या जात असत. हळकुंड देखील उन्हात सुकवली जात. धणे देखील खरपूस भाजून घेतले जात. उखळात कुटून नंतर चाळून त्यामध्ये तेल किंवा मीठ टाकून परत कुटत. मसाला प्रमाणात भाजतात. खलबत्त्यामध्ये, मणाने कुटले जात. आता मसाला डंख मिक्सरमध्ये कुटतात. नमुना म्हणून शेजारी वाटीभर मैत्रिणीला देखील पाठवले जात असत. खूप मेहनत घेतली जाई.

आता दोन चमचे मसाल्याचा सॅशे शंभर रुपयाला विकत घेताना घेऊ की नको घेऊ म्हणत जीव तुटतो. एवढी मसाल्याची किंमत महाभारी आहे. मिरची, धनिया आणि हलदी MDH या नावाने मसाले बनवणाऱ्या एका व्यापाऱ्याने उपकार केले. एकशे एक वर्ष गृहिणींना या मसाले बनवण्याच्या त्रासातून बाहेर काढतो आहे. हे आहेत एम. डी. एच. मसाले 101 वर्षांपूर्वी खूप कष्ट करून महाशय धर्मपाल गुलाटी तेव्हाच्या पाकिस्तान, सियालकोटमधून भारतात आले आणि कठीण परिस्थितीत संघर्ष करून मसाला व्यापार केला. सुरुवातीच्या काळात टांग्यातून जाऊन त्यांनी स्वतः भेट देऊन मसाले विकले.

मसाले मी बनवले हे सांगितलं तर चालेल, अशी या
मसाल्यांची चव घरगुती वाटते.

6 ज्याला जे हवं ते:

ज्याला जे हवं ते, आभासी रीतीने, कल्पनेने, शब्द वाचून डोळ्यांसमोर चित्र उभे करून देण्याची ताकद वर्तमानपत्रांमध्ये आहे.

कोरोनाच्या महामारीमुळे घरीच रहा, सुरक्षित रहा असा सल्ला सर्वत्र दिला जातो. अशावेळी आपण समंजसपणे वागणे आवश्यक आहे. आपलं घर हा आपला राजवाडाच असतो. तिथल्या एरियात आपले राज्य असते, आपण राजे असतो.

आपण आपल्या घरात सोइस्करपणे आणि आनंदाने राहायला काय हरकत आहे? फार पूर्वीच्या काळी वारंवार घराबाहेर जाणे, फिरणे, खरेदी जवळजवळ नसे. आता आता हे रोज एक चक्कर मारून येणं, रोज सकाळी फिरायला जाणं, संध्याकाळी कामाला जाणं वगैरे प्रकार वाढले आहेत. पूर्वी शेतात काम करायचे अथवा काय खायचे करायचे, तेवढं घराबाहेर पडणे असे. लोक आधुनिक झाले आणि हल्ली जरा बाहेर पडण्याचे प्रमाण वाढले होते. पण आता जर आपल्याला एक संधी मिळाली आहे आणि लाखो रुपये खर्च करून आपण जे घर बांधले आहे त्या घरात आपण आनंदाने राहायला काही हरकत नाही. कारण आपण घरात सुरक्षित आहोत. बाहेर कोरोनाची भीती आहे. लागण होण्याचा

धोका आहे. कोरोना महामारीमुळे घरात अडकून पडल्यावर प्रत्येकाची तक्रार त्याच्या त्याच्या स्वतःच्या स्वतंत्र व्यक्तिमत्त्वानुसार वेगळी आहे. कोण म्हणतं सहली, भटकंती, टूर्स बंद झाल्या आहेत, घरात अडकून पडायला लागते. पूर्वी महिन्याला एक तरी सहल आम्ही करायचो. ठीक आहे काही दिवस हे त्रास सोसावे लागणारे आहेत. हे दिवस जातील. तुम्हाला सहलीची, भटकंतीची आठवण येते ना मग आर्मचेअर ट्रॅव्हल म्हणजे खुर्चीतच बसून जगाचा प्रवास तुम्ही करू शकता. हे बघा, प्रत्येक वर्तमानपत्रात एक तरी पर्यटन विषयक लेख असतो, तो वाचा, खुर्चीत बसा आणि प्रवास करा. अजून वेगळं काही हवं असेल तर पर्यटन विषयक पुस्तकं ऑनलाईन वाचा आणि पर्यटनाचा आनंद घ्या.

तुम्हाला अध्यात्माची आवड आहे. वर्तमानपत्रात अध्यात्माबद्दलचा एक 300 शब्दांचा तरी लेख असतो. तो वाचून तुम्हाला अध्यात्माबद्दल सरल विचार ज्ञान होईल. बातम्या वाचायला, काढायला आवडायच्या? आजूबाजूला जाऊन बातम्या काढायला आवडायचं, ठीक आहे. चर्चा करायला आवडायची? ती चर्चा पण तुम्हाला वर्तमानपत्रातील प्रमुख बातम्या, अग्रलेख आणि चर्चा यातून वाचायला मिळेल. शहरात काय चाललयं याच्यासाठी फेरफटका मारायला जाण्याची

अजिबात गरज नाही. वर्तमानपत्रात सगळ्या ठळक बातम्या बघायला मिळतात.

वर्तमानपत्राचा आराखडा कसा असतो की मध्यभागी वर्तमानपत्रात कपाळ, म्हणजे महत्त्वाची हेडलाईन असते आणि दोन्ही साईडला गणपतीसारखे फडफडे मोठे कान असतात. या ठिकाणी, तिथे डोक्यावरून थोड्या कमी महत्त्वाच्या बातम्या डाव्या आणि उजव्या बाजूला लावलेल्या असतात. त्यामुळे घराबाहेर जाऊन फेरफटका मारायची गरज नाही काय म्हणता? हे सणवार उत्सव असतात त्याचा भक्तीचा आनंद मिळत नाही? वर्तमानपत्रात त्यादिवशी असलेल्या प्राथमिक, प्रादेशिक सणांबद्दलची माहिती देणारा छोटेखानी का होईना लेख असतो. त्यामुळे त्या सणाचा आनंद आपण वर्तमानपत्र वाचूनच घेऊ शकतो.

खाण्यापिण्याच्या पदार्थांच्या वर्णनाशिवाय वर्तमानपत्र पूर्ण होत नाही. वर्तमानपत्राचे स्वाद हे अंग पूर्ण करण्यासाठी, एखादी तरी पाकक्रिया वर्तमानपत्रात असते. महामारीचे दिवस आहेत, आरोग्याबद्दल पण छोटासा लेख हवा. त्यामुळे आरोग्याबद्दल पण लहान झाला तरी लेख असतो. साहित्यिक

वर्तमानपत्रात लिहित आहेत. नियमितपणे वाचत जा आणि सर्व गावाच्या, शहराच्या, देशाच्या, या जगाच्या देखील संपर्कात राहा.

हो, ज्याला जे हवं ते त्याला वर्तमानपत्रातून नक्कीच मिळतं. लहान मुलांना वर्तमानपत्रात काय मिळेल? असं तुम्ही म्हणाल. छोटसं कार्टून, एखादी बालकविता, वर्तमानपत्रात असते. हो, निदान आपल्याला जे महत्त्वाचे आहे, ती हेडलाईन किंवा प्रमुख बातम्या मुलांना माहित असाव्यात. लिहिता वाचायला शिकणाऱ्या मुलांना वर्तमानपत्र बघून वाचण्याची आवड हळूहळू निर्माण होते.

वर्तमानपत्रात त्या त्या ठिकाणच्या स्थानिक कार्यक्रमाबद्दल काहीतरी लिहिलेलं असतं. एका छोट्याशा पुडीत इतक्या वस्तू बांधून देणाऱ्या वर्तमानपत्राबद्दल आपण कृतज्ञ राहायला हवं.

उगीच नाही म्हणत: वर्तमानपत्र कागद नव्हे तर मित्रच असते. किंवा लोकमान्य लोकशक्ती किंवा तुमचा आवाज आमचा पेपर! अशा रीतीने या वर्तमानपत्रातून सर्व जगाची भटकंती करा. गावाची भटकंती करा. गल्लीची भटकंती करा. निसर्गाचे निरीक्षण करा. वर्तमानपत्रातून वाचन करत जा. आभासी जगातील या कल्पनेने ज्याला जे हवे ते टिपून घ्या. Virtually.

घरातच रहा सुरक्षित रहा.

7 लग्नाची गोष्टः

लग्न ही एक पारंपरिक पद्धती आहे. स्त्री आणि पुरुष यांनी समाजाच्या सहमतीने एकत्र राहण्याची ही पद्धती हजारो वर्षांपासून चालू आहे. साधारणपणे आठ प्रकारचे विवाह समाजात आहेत-

1 ब्रह्म, 2 दैव, 3 आर्य, 4 प्राजापत्य हे चार प्रकारचे समाज संमत विवाह मानले जातात. 5 असुर, 6 गांधर्व, 7 राक्षस, 8 पैशाचिक हे चार अप्रमाणित विवाहाचे प्रकार मानले गेले आहेत. पळून जाणे, पळवून नेणे अशा प्रकारचा अर्थ यात अध्याहत ठरतो.

नाटक, कथा, सिनेमे शिक्षण. परदेश प्रेम प्रकरण सर्व बाबतीत स्त्री-पुरुष हे शृंगारिक असतात. पण लग्नाच्या वेळी मात्र धोका नको, जोखीम नको, असा विचार करून ज्येष्ठांकडे, कुटुंबियांकडे आणि प्रायोजित विवाहाकडे बघितलं जातं.

आईला कामात मदत करणारी बाई हवी असते किंवा मुलगा स्वतंत्र राहत असेल तर मुलाला सेवा देणारी नवरी असावी अशी अपेक्षा असते. मुलींनी मात्र सर्व ठिकाणी लवचिकतेने तडजोड करावी ही अपेक्षा विवाहामध्ये केली जाते. हुंडा (dowry) हा छुपा हिस्सा असतो. आई-वडील दोघंही असलेल्या कुटुंबाला अधिक वाव दिला जातो, कारण एकटी आई अथवा वडील असल्यास ते मुलांच्या संसारात लुडबुड करतात, असा समज

असतो. दुसऱ्या जातीतील विवाहाला तेरा टक्के हो म्हटलं जाते, करतातच असे नाही. आंतरजातीय आणि आंतरधर्मीय विवाहामध्ये होणाऱ्या ऑनर किलिंगच्या घटनांचे मूळ आपल्या भारतीय मनातील, ठरवून केलेल्या लग्नांमध्ये, परंपरेतच आहे. लग्न तर सगळ्यांना करायचं असतं, मात्र ते घरच्या लोकांनी ठरवलेल्या आणि जातीतल्या मुलीशी करावं ही पुरुष पार्टीची इच्छा असते. जात हा प्रकार कधीच जात नसतो. आधुनिकतेचा बुरखा पांघरून सुद्धा नाव काय? गाव काय? नातेसंबंध कुठे? अशा रूपाने जात बघितली जाते. मुलामुलींना त्यांची आकांक्षा विचारली असता 73 टक्के मुली विवाह करायचं हेच त्यांचे ध्येय असं सांगतात. मुले तसे सांगत नाही. विवाह या परंपरेने आणि मागच्या पिढीतल्या सर्वांच्या ज्ञानामुळे पारंपरिकच होत राहतो. सामाजिक नातं जपून सुनियोजित विवाह जातीतल्या जातीतच व्हावे, जातीसंस्था टिकावी, हा हेतू होता. जात, साथ, धर्म वगैरे जे भेद माणसांनी नंतर निर्माण केले आहेत, ते तसेच राहावेत, म्हणूनच कुटुंबाद्वारे दाखवून लग्न करणारी ही संस्था अस्तित्वात आली.

एका पाहणीत 74 टक्के लोक अन्य जातीतील व्यक्तींशी लग्न करू नये या मताचे असतात. याचे कारण देताना आपले संस्कार, वस्त्र, बोलण्याची पद्धत ही तीन कारणे दिली जातात. काही काही जातींमध्ये रोटी व्यवहार केला जातो, म्हणजे त्यांच्यासोबत

जेवण जेवलं जातं. बेटी व्यवहार नाही याचा अर्थ त्यांची मुलगी आपल्याकडे केली जात नाही. पूर्वीच्या काळी नात्यातल्या नात्यात आपापल्या ओळखीतील कुटुंबांमध्ये विवाह ठरवला जाई. त्यामुळे पदर जुळणे, सुपारी फोडणे अशी वाक्यं त्याकाळी अस्तित्वात असतील. चार लोकांच्या साक्षीने विवाह ठरवला जाई त्यामुळे साक्षगंध हा विधी केला जाई. सर्वांमध्ये जात ही मध्यभागी होतीच. जातीच्या मध्यबिंदू भोवतीच सर्व परंपरा फिरत होती. त्यानंतर साधारण 1970 व त्यानंतर विवाह विषयक जाहिराती मासिकांमध्ये, वर्तमानपत्रांमध्ये दिल्या जाऊ लागल्या. तोपर्यंत मध्यस्थांतर्फे लग्न ठरवली जात होती. 1970 नंतर दिल्या जाणाऱ्या या जाहिराती जातीनिहाय होत्या. लग्न अथवा विवाह हा सामाजिक करार समजला जात आहे. राजकीय हेतूने संबंध वाढवण्यासाठी विवाह होत होते, आता बदल असावा. सोळाव्या अथवा सतराव्या शतकात असलेली बहुपत्नीत्व पद्धती नंतर आलेल्या कायद्यांमुळे बंद झाली. तरीही राजकीय वर्चस्व, श्रीमंतीचा दबाव आणि उच्चभ्रू लोकांचे आकर्षण, यामुळे विवाह स्थळ बघताना हे सर्व वर्चस्व बघितलं जाऊ लागलं. वर्तमानपत्रातील छोट्या जाहिराती, मासिकातील विवाह विषयक जाहिराती, काही मंडळं यातून लग्न जुळू लागलं. त्यानंतर सुटेबल, साथ 77, जीवनसाथी डॉट कॉम वगैरे नावाने विवाह मंडळं तयार

झाली. मुलांना मुलींना त्यांच्या अपेक्षा विचारल्या जाऊ लागल्या. ज्या वजन, उंची, रूप, रंग, नोकरी, पगार, वय याबद्दल असतात. पुरुषांच्या अपेक्षा भरपूर असतात. मुली तडजोड करायला तयार असतात. एक दोन पायऱ्या खाली उतरायला मुलींची तयारी असते. परिकथेतील राजकुमाराची स्वप्ने पाहूनही, आपल्याला कोण राजपुत्र मिळणार? याची जाणीव या तरुणींना असते. त्यामुळे कुठेतरी तडजोड करून या मंडळांतर्फे विवाह जोडला जाई. भारतीय विवाह हा सामाजिक करार होता. तरी एक मोठा व्यवसाय बनला. लग्न जुळवून, हॉल, त्या हॉलमधले जेवण, वरील सजावट त्यासाठी मिळणारा सौंदर्य सल्लागारांचा सल्ला, कॉन्ट्रॅक्टर, मेनू अशी मोठी व्यवसायाची संस्था निर्माण झाली. कायद्याने हुंडाबंदी झाली तरी लग्न थाटात करायचं या कारणाने लाखो करोडो रुपये खर्च होऊ लागले. गाव जेवण, भरपूर माणसं बोलवणार हा प्रकार सुरू झाला. विवाहासाठी भरपूर खर्च, दागिने, सजावट ह्यामुळे आणि हा सर्व खर्च मुलीने करायचा, पर्यायाने मुलीच्या आईवडिलांनी करायचा त्यामुळे मुलीचे आई-वडील धुऊन निघू लागले. छुप्या प्रकारचा हुंडा दिला जाऊ लागला. हा एक प्रकारचा छुपा हुंडाच होता. रुखवतात वस्तू मांडून दागिने देणे या रूपाने मुलीचे आई-वडील देत होते. भारतीयांच्या अनेक गोष्टींचे परदेशी लोकांना फार आकर्षण असते. मजा करणे, भारतीयांच्या लग्नाच्या

वेळी होणाऱ्या गमतीजमती, सिनेमा, त्यामुळे परदेशी लोकसुद्धा भारतात लग्न करायसाठी येऊ लागले. कारण तो विवाह सोहळा, त्यामुळे गाजे.

आता हे का आठवायचं? कारण म्हणजे हुंड्याच्या नावाखाली मुलीच्या वडिलांकडून थाटात लग्न करून घेतले जायचे. हजारो लोक लग्नाला यायचे. पर्यटनाच्या ठिकाणी लग्नाचा घाट घातला जायचा. त्यामुळे मुलीचा बाप अक्षरशः पैसा ओतत होता. पैसा खर्च करून करून, कंटाळा येत होता. आता कोरोना मुळे विवाहाला फक्त वीस लोक हजर होण्याला परवानगी आहे. अधिक लोक आल्यास कायद्याने गुन्हा दाखल होऊ शकतो. नवी सुरुवात करण्याची पद्धत सुरू झाली आहे, ती चालू ठेवावी. पूर्वी event काही नाही मजा आणि गंमत यामुळे भारतीय विवाह संस्था आणि विवाह सोहळे गाजू लागले. हिंदी चित्रपटांमुळे या मजेला अजूनच वेगळे आयाम मिळाले आणि लोक परदेशातून भारतीय विवाह, भारतीय प्रकारचे भारतामध्ये विवाह करायला येऊ लागले. गरिबी, झोपडपट्टी, अस्वच्छता या भारतीयांच्या दोषांबरोबरच भारतीय कुटुंबव्यवस्था, चित्रपट आणि भारतीय जेवण याची त्यांच्यात सर्वत्र चर्चा होती. त्यात भारतीय विवाह विषयवस्तूची भर पडली. लग्नाचे इव्हेंट वाढतच राहिले.

आज कोरोनामुळे देशात विवाहासाठी फक्त वीस लोकांनी जमाव असे नियम केले गेले आहेत. हुंडा मागण्याऐवजी थाटात लग्न करा असं सांगितलं जाई. पर्यटनाच्या ठिकाणी लग्नाची मागणी होई, त्यामुळे मुलीचा बाप पिचत होता. वधूकडून चुकून चोरी छुपे वेगळ्या वेगळ्या मार्गाने दागिने अथवा इतर खर्च, मानपान या कारणाने हुंडा घेतला जात होता. विवाहाला वीस लोक बोलवावे या नियमामुळे आता मला असं वाटतं विवाहाची पद्धत सुधारेल. विवाह ही तरुणांच्या आपल्या नव्या जीवनाची गोड सुरुवात असते. अशावेळी विनाकारण खर्च आणि उधळमाधळ योग्य नव्हे. सण-समारंभ व्हावा हे मान्य आहे, पण फक्त दोन्ही प्रमुख मुलाकडच्या आणि मुलीकडच्या जवळच्या नातेवाईकांनी हजर राहावे. उगीचच सोहळ्याचा इव्हेंट, पैशाचं प्रदर्शन आणि लोकांना दाखवण्यासाठी केलेली भपकेबाजी नसावी. लग्न साधे व्हावे, हा विधी साधा असावा. पटतंय का?

8 भारतीय लग्न जुळवणे:

भारतीयांमध्ये लग्न जुळवण्याची पद्धती, ही फार वर्षांपासून पूर्ण जगातच लोकांना आश्चर्य वाटावं अशी आहे. भारतीयांची अशी कल्पना आहे, की विवाह हा दोन कुटुंबांमध्ये होतो, फक्त दोन व्यक्तींमध्ये नाही. परंपरा आणि त्यामुळे एकमेकांच्या आवडी-निवडी जरा बाजूला ठेवून दोन कुटुंबांचं पटेल की नाही यादृष्टीने लग्ने जुळवली जातात. पारंपरिकरित्या वधू घरात काम करणारी, सहन करत राबणारी हवी, मुलांना जन्म देणारी हवी. वर वयाने अधिक असलेले, निकम्मे, व्यंग असलेले, पहिल्या लग्नापासून मुले असलेले, वयस्कर, काही काम न करणारे असेही असू शकतात. असे पुरुष सुद्धा मध्यस्थ, नातेवाईक यांच्यामार्फत लहान वयाची मुलगी गटवायसाठी या विवाह मंडळांच्या मध्ये अंतर्गत, हे काम करत असतात. दुसऱ्या एखाद्या लग्नात उपवर मुली आणि उपवर उपवधू असे सगळ्यांकडे लक्ष ठेवून असणारी काही कुटुंबं असतात. त्यांचे विवाह जुळवणे हे फार पूर्वीच्या काळापासून एक आश्चर्याची गोष्ट आहे. ज्योतिषी पत्रिकेत असलेला मंगळ, त्याची शांती पूजा, भट आणि लग्नातले वेगवेगळे विधी, आर्थिक देवाण-घेवाण, सोनं-नाणं आणि त्यासोबतच येणारा मुलीला सासरी केला जाणारा सासुरवास या गोष्टी या विवाह

मंडळाच्या मार्फत केल्या जाणाऱ्या त्या विवाह व्यवहाराचा अव्यवहार्य भाग होत्या, अपरिहार्य भाग होता. बिजवर, विधुर, वयस्कर, केवळ लग्नाचा डाग लागला आहे, असं कारण सांगून काही पुरूषांचे दुसरे-तिसरे-चौथे-पाचवे लग्न लावले जायचे. मुलींना मात्र दुसऱ्या लग्नाचा हक्क 2000 सालानंतर आला. मुलगा मुलीला काहीतरी प्रश्न विचारायचा. तिला चालवून दाखवाला सांगायचे. 25 मिनिटे भेट, चहा पोहे, वजन-उंची बघितली जायची आणि लग्न ठरवले जायचे. काही काही ठिकाणी तर वधू-वरांनी एकमेकांना बघितलेलं देखील नसायचं, कारण हा विवाह दोन कुटुंबांचा आहे असा समज असे. लग्न झाल्यावर दैनंदिन जीवनाचा आणि त्याला लागून येणाऱ्या हुंडा, सासुरवास, मुलगी होऊन मुलगा न होणे, सासरी काम करणं इत्यादी त्रासदायक घटनांचा अपरिहार्य भाग सोबत घेऊन येत असत. लग्न होताना मुली तू उभ्याने सासरी जात आहेस आडव्यानी परत ये! येऊ नको असं सांगून मुलीची जबाबदारी झटकली जाई. एकदम गरम उकळता सोललेला बटाटा हातात असावा तो पटकन टाकून द्यावा तसं मुलीचं लग्न उरकलं जाई. त्याच लोकांना मुलाच्या लग्नाच्या वेळी मात्र एकदम अंगात जोर येत असे आणि ते 100 मुली बघायला सुद्धा एका पायाने तयार होत असत. मुलीचं लग्न ही उरकून टाकायची गोष्ट फार पूर्वीपासून असायची. पराया धन अस

म्हणून म्हटलं तर. लग्नाच्या बाबतीत मुली ह्या कायम दैववादी असायच्या. त्यामुळे देवांवर अनिश्चितता सोडून निर्भय व्हायचा प्रयत्न करायच्या. संतोषी मातेचे व्रत, सोळा सोमवार, शुक्रवारचे उपास, वेगवेगळे उपास, व्रत करून बघत. ती मुलगी गोंधळून जाई कारण लग्न हा प्रकार तेव्हा आणि आताही, एक मोठा जुगार असतो. दुकानात गेल्यावर अधिक चांगल्या क्वालिटीची वस्तू दाखवा असे आपण म्हणू शकतो; विवाहाच्या बाबतीत अधिक चांगलं मागू शकत नाही. हा अनुभव असतो.

Indian matchmaking या Netflix सिरीजवरून, टीव्हीवरच्या एका व्हिडिओ शोवरून जगभरात भारतीयांच्या लग्न जुळवून आणणे या प्रकाराबद्दल खूपच चर्चा वाढली आहे. नेटफ्लिक्सची ही कथा एका उच्चभ्रू वस्तीतील विवाह मंडळांतील एक विवाह मंडळ चालवणाऱ्या स्त्रीची, तिला आलेल्या लग्न जुळवण्याच्या अनुभवांची कथा आहे. घटस्फोटित, अविवाहित, सर्व वयाच्या अशा सर्व स्त्री आणि पुरुष यांच्या मनात एक प्रकारची असुरक्षितता विवाहाच्या बाबतीत असते. गरज आहे पण सोय नाही अशा गोष्टीतून मग विवाह मंडळं जन्माला आली. वर्तमानपत्रात जाहिरात देणे, विवाहाची मासिके, जातीची मंडळं, विवाह मंडळ, वेगवेगळ्या वेबसाईट आणि दलाल यांच्या मार्फत marriage fixingचं काम होऊ लागलं. अशा त्या हाय प्रोफाईल

दलालाची गोष्ट या व्हिडिओत सांगितली आहे आणि भारतात होणाऱ्या अरेज मॅरिज सुनियोजित विवाह या प्रकाराच्या वेगवेगळ्या अनुभवांचा लेखाजोखा या सीरिजमध्ये घेतला आहे. हा लेखाजोखा अनेक वर्षे आपण तर आपल्या जीवनात बघत असतो. लग्न म्हणजे एकदम वेगळीच गोष्ट वाटत असते. जीवनातील वेगळाच बदल करणारा मुद्दा म्हणून लग्नाकडे बघितलं जातं. आज प्रगती आहे. बदल पण चांगले आहेत की मनोमिलन, स्वभाव जुळवणे अशी एक वेबसाईट तयार केली आहे. मन जुळवणे नंतर सुद्धा विवाह जुळतात आणि याबाबतीत गरज आहे हे लक्षात घेतलं जाऊ लागलं. हीसुद्धा एक चांगलीच गोष्ट आहे. मात्र स्वभाव जुळेल का? या मध्ये दोघेही जर उधळे असतील तर संसाराचं कस होणार? कंजूस असतील तर जीवनात आनंद कसा येणार आहे? हा प्रश्न मनात येणार. या गुणमीलन प्रश्नपत्रिकेनंतर जुळलेले विवाह किती यशस्वी होतात? किती टिकतात? हे कळण्याइतकी अजूनही गुणमीलन पद्धती जुनी झालेली नाही. 1 वर्ष जुनी आहे. ही पद्धती यशस्वी झाली तर चांगलेच आहे, कारण विवाह टिकणे ही आज काळाची गरज होऊन गेली आहे. वारंवार होणारे घटस्फोट, कुटुंब न्यायालयातील खटले त्यामुळे होणारे त्रास, लहान मोठ्या जखमा, मानसिक त्रास कमी होण्यासाठी लग्न टिकणे आवश्यक आहे. जपान आणि तुर्की या देशांमध्ये सुद्धा अरेज

मैरैजची पद्धत आहे. आपण नक्की कशासाठी लग्न करणार आहोत? आपल्या लग्नाचा हेतू काय? याबाबतीत नीट विचार करून जर तरुण-तरुणी विवाहाला तयार होतील, तर विवाह टिकण्यासाठी केले जाणारे प्रयत्न देखील वाढतील, असं मला वाटतं. फार वर्षांपूर्वी एक वीस वर्षांपूर्वी मी आणि कुटुंब, लिव्ह इन आणि विवाह टिकतील का असे लेख लिहिले होते. आज वीस वर्षांनी परिस्थिती अधिकच वाईट झाली आहे. माझ्या मैत्रिणी असं सांगतात, त्यांची मुलं मुली म्हणतात आम्हाला लग्नच करायचं नाही. ते लग्नानंतर होणारे वाद नकोत. आम्ही आपले पाहिजे त्या व्यक्तीबरोबर पाहिजे तेवढे दिवस लिव्ह इन रिलेशन मध्ये राहू आणि नंतर बघू. आम्हाला तर मुलं नकोच आहेत. असं म्हणणारे तरुण-तरुणी समाजात आहेत. तरीही घरच्यांच्या सांगण्यावरून म्हणा किंवा काही कारणाने म्हणून जर विवाह करावा लागला, तर हे तरुण सुनियोजित विवाहाकडेच वळतात.

साधारण वय 40 च्या दरम्यान एका प्रकारे माणूस प्रगल्भ होतो असं म्हणायला हरकत नाही आणि त्या दरम्यान जर विवाह करायचा असेल तर हे तरुण-तरुणी अरेंज मैरैज कडे वळतात. आपण ज्या समाजात राहतो त्याचं प्रतिबिंब लग्नसंस्थेत असतं. त्यामुळे आज समाजात घडते ते बघता आज होणारे विवाह फक्त

आपली श्रीमंती दाखवणारे आणि थाटाचे आणि खाण्यापिण्याचे सोहळे वाटतात.

विवाह हे नवल नाही. फार पूर्वीच्या काळी तर लग्न म्हणजे दागिने, कपडे आणि जेवण एवढंच असायचं. त्याची मूळ भावना वधूवरांची पसंती ही गौण मानली जायची. पण तो काळ तडजोड करण्याचा होता. म्हणून त्या काळात विवाह टिकून गेले. आज काळ बदलला आहे तर मुली नोकरी करत आहेत. त्यांना स्वतंत्र व्यक्तिमत्व निर्माण झाली आहेत. शिवाय समाजात मुलींचे प्रमाण कमी झाले. त्यामुळे तरुणांना मुली मिळणे अवघड होऊन बसले आहे. अशावेळी मॅचमेकिंगच्या, ऑनलाईन या पद्धतीत काहीतरी बदल होणे आवश्यक आहे.

वर्षानुवर्ष विवाह ही संस्था आपल्या समाजात टिकून आहे. भारतातल्या 140 कोटी लोकांचे विवाह, अरेंज मॅरिज किंवा दाखवून लग्न करणे, घरच्यांनी लग्न ठरवणे याच पद्धतीने होतात. अनेक वर्षांपासून होत आहेत. ज्या अर्थी ही तरुण मंडळी दाखवून लग्न करण्याची पद्धत इतकी वर्षे टिकली त्याअर्थी तिच्यात काही दोष यांबरोबर गुणदेखील असावेत.

9 काकाजी:

सुपरस्टार राजेश खन्ना यांना सर्वजण काकाजी या नावाने ओळखतात. काका या पंजाबी शब्दाचा अर्थ सुंदर देखणा तरूण असाही असतो.

काका तेरा की पुछ तेंडा?

या नावाचं एक पंजाबी लोकगीत सुद्धा आहे. राजेश खन्ना यांचा जन्म एकोणतीस डिसें. 1942 साली अमृतसर येथे झाला. त्यांचे मूळचे नाव जतीन खन्ना असे होते. 70 व्या वर्षी दुर्दैवाने अठरा जुलै दोन हजार बारा साली राजेश खन्ना यांचा अपमृत्यू झाला. या काळ्या घटनेला काल आठ वर्षे पूर्ण झाली.

सुपरस्टार ही संकल्पना चित्रपटसृष्टीत आणणाऱ्या महामहानायक सुपरस्टार पदाचा राजेश खन्ना हाच पहिला वारसदार होता. लागोपाठ पंधरा फिल्म सुपरहिट चित्रपट 1969 ते 1971 दरम्यान त्यांनी दिल्या. हे रेकॉर्ड अजूनही कुठल्याही नटीला अथवा नटाला बनवणे शक्य झालेले नाही. अंदाजे 180 चित्रपटांत त्यांनी काम केलं. 1973 साली अभिनेत्री डिंपल कापडिया हिच्याबरोबर त्यांचा विवाह झाला. ट्विंकल आणि रिकल या दोन मुलींचे ते वडील होते. 2013 साली मृत्यूनंतर त्यांना पद्मभूषण पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले. गिरगाव येथे सुरुवातीला

एका छोट्या खोलीत राहून त्यांनी आपले करिअर सुरू केले. अतिशय देखणे असल्यामुळे त्यांना चित्रपटात अधिक वाव मिळाला. आराधना या चित्रपटाने त्यांना जबरदस्त यश दिले असले तरी त्यांचा पहिला चित्रपट 1966 सालचा आखरी खत हा होता. बांद्रा येथील समुद्र किनारी असलेला आशीर्वाद हा बंगला त्याकाळी चित्रपट रसिकांचा एक म्युझियम स्पॉटच बनला होता. अनेक चित्रपट रसिक राजेश खन्नावर प्रेम करणारे खूप भारलेले होते. अनेक तरुणी चाहत्या राजेश खन्नाला रक्ताने देखील पत्र लिहायच्या. नाकावर गोंगल खाली आणून मान गोल फिरवून आणि हाताची तीन बोटे वर करून राजेश खन्ना जी अॅक्शन करत असत त्या अॅक्शनवर पूर्ण देश फिदा होता. जिंदगी एक सफर है सुहाना यहाँ कल क्या हो किसने जाना? असं म्हणणारा राजेश खन्ना अजूनही अनेक तरुण वृद्धांची हृदयाची धडधड वाढवतो. एकूण चित्रपट क्षेत्रात राजेश खन्नाचा दबदबा होता. लोक राजेश खन्नाला रक्ताने पत्र पाठवायचे. नंतरच्या काळात कळलं की रसिक नटांना टोमॅटो केचपच्या शाईने लिहू लागले. पण तेव्हा रक्तानेच लिहित होते.

राजेश खन्ना सारख्या उमद्या तरुणाने आनंदमध्ये कॅन्सर झालेल्या आणि तरीही हसत आनंदी राहणाऱ्या तरुणाची भूमिका केली होती. त्याला झालेला जो चित्रपटात झालेला आजार, लिफो

सारकोमा ऑफ इंटेन्स्टाईन याच आजाराने दुर्दैवाने राजेश खन्नाला पुढे ग्रासले. राजेश खन्ना हे चित्रपट निर्माते बांधकाम व्यावसायिक आणि राजकीय नेता म्हणून पुढे काही काळ गाजले.

आशीर्वाद या त्यांच्या बंगल्यात चित्रपटाचे म्युझियम व्हावे, अशी अनेक चाहत्यांप्रमाणे माझी पण इच्छा होती. पण चाहत्यांना काही फारसा आवाज नसतो. आवाजाला सुद्धा पैशाचं वजन हवं असतं. त्यामुळे राजेश खन्ना यांचा आशीर्वाद बंगला विकला गेल्यावर

‘ये क्या हुआ, ये क्या हुआ कब हुआ कैसे हुआ?’ या गोष्टींमध्ये आता काही अर्थ नाही.

‘आय हेट टिअर्स पुष्पा’ असे सांगणारी राजेश खन्नांची अमर प्रेम मधली प्रतिमा मात्र प्रेक्षकांच्या हृदयात अमर आहे. आजही,

कहीं दूर जब दिन ढल जाये,
सांज की दुल्हन बदन चुराये,
चुपकेसे आये,
मेरेख्यालों के आंगन में,
कोई सपनोंके दीप जलाये,

नजर न आये! तो राजेश खन्नाच असतो.

काकाजींना त्यांच्या आठव्या स्मृती दिनाबद्दल श्रद्धांजली.

10 शिक्षणः

शाळा बंद असल्यामुळे शिक्षणाचाही आनंद आहे, हे विचार ऐकायला मिळतात. एका विनोदी कार्यक्रमात तर लहान मुलं म्हणत होती, तुम्हाला आता कळलं? आम्ही तर कित्येक वर्षं सांगतोय की शाळा बंद करा.

त्या बालपणी खेळत राहायच्या वेळी शाळा लादली जातेय का? आई-वडिलांकडून मिळणारे शिक्षण कमी पडते म्हणून फक्त शब्दांचा आनंद आणि पुस्तकांचा बोजा मुलांच्या पाठीवर आपण वाढवत आहोत का? मुलं कमी झालेली, म्हणून घरी जास्ती लाड करून मुलं बेशिस्त झाली म्हणून शाळा वाढल्या? लोकसंख्या वाढली त्यामुळे एका शिक्षकाला एका विद्यार्थ्याला शिकवणं परवडेना म्हणून का? शाळा नक्की का सुरू केल्या असाव्यात याचं कारण आपल्याला शिक्षण इतिहास बघितल्यावर कळते.

425 A. D. मध्ये सर्वात पहिली शाळा ही मुलांना शिक्षा म्हणून भरवली गेली. एकदा बालकांना त्यांच्या चुका दुरुस्त करण्यासाठी एका घरी डांबून ठेवण्यात आले. हळूहळू पालकांना असं जाणवलं की या मुलांना शाळेत पाठवल्यावर आपल्याला फार मोकळं आणि बरं वाटतंय. आपल्यावरची जबाबदारी कमी होते.

तिथे अधिक चांगल्या प्रकारे बालक ऐकत आहे. त्या शाळेत रमून बालकं सुटी पण राहात आहेत. मग या शाळेला काहीतरी गुगल काकांना विचारून मांडले गेलेले विचार आहेत. त्यांचा संदर्भ घेऊनच हा अभ्यास केला आहे, लेख लिहित आहे. नाहीतर तुम्हाला वाटू शकते मी आपली अशीच शाळा शिक्षण यांच्याविरुद्ध काहीतरी लिहितेय. शिक्षण शास्त्रात मानस शास्त्रात gold मेडल मिळालं असलं तरी ही शाळा या प्रकारामागची मानसिकता मला नेहमीच बुचकळ्यात पाडते.

1796 Horace Mann Greek started school to pass knowledge. 425 A. D. या साली सर्व बालकांच्या चुका दुरुस्त करण्यासाठी त्यांना एका घरी डांबून ठेवलं- या त्रासासाठी पालकांची परवानगी होती. नंतर पालकांना असे बालकाने बाहेर शिकणे आवडू लागले. ती पद्धती आवडू लागली. 1905 साली रॉबर्टो नेव्हिलीस नावाच्या दुसऱ्या एका शास्त्रज्ञाने गृहपाठ देणे, 'होमवर्क'चा शोध लावला. विद्यार्थ्यांना शिक्षा द्यावी म्हणून homework, marks, नंबर दिला जाऊ लागला. त्यानंतर शिक्षणाच्या प्रवासात महत्वाचा नवा प्रकार म्हणजे परीक्षा आल्या. हेन्री फिशेल या चीनच्या माणसाने परीक्षेचा शोध लावला. हल्ली वर्गात शिकवण्याच्या तासिका वर्गापेक्षा परीक्षा अधिक असतात. या शास्त्रज्ञाने मात्र शिक्षण एकसुरी होऊ नये, बदल व्हावा म्हणून

चांगल्या हेतूने परीक्षेचा शोध लावला होता. त्यानंतर स्किल टेस्टिंग- म्हणजे विद्यार्थी किती शिकला? ते कळावं म्हणून परीक्षांचा, तपासणी करणे, या पद्धतीचा अवलंब केला जाऊ लागला. मात्र त्यामुळे विद्यार्थी परीक्षार्थी बनले. प्रश्न, 21 अपेक्षित अशी गाईड्स मिळू लागली. अभ्यासाचा वरवरचा धडाका, कोचिंग, एक रात्रीत अभ्यास करणं, परीक्षेपूर्वी घोकंपट्टी करणं, हे प्रकरण सुरू झालं. आजच्या शिक्षण पद्धतीत शिकलेले कौशल्य आणि आयुष्यात करतो त्या कामाचा काहीही संबंध नाही. शिक्षण उपयोगी पडतच अस नाही. आज शतकानंतर, शिक्षण पद्धतीचा केवळ सांगाडा आराखडा करून टाकलाय. कालबाह्य असे विषय, आपले शिक्षण पठण, खोलीत भरणारे वर्ग, होमवर्क आणि परीक्षा आणि तो रोजच्या जीवनाशी संबंधित नसलेला अभ्यासक्रम घेऊन आजही वावरत आहोत.

सामाजिक भान यावं, माणूस हा सामाजिक प्राणी असतो त्याला सामाजिक परिस्थिती आणि समाजातील वागणूक कळावी, रीत कळावी म्हणून शाळा सुरू केल्या गेल्या का?

I was born intelligent, education ruined me. Is it system? Curriculum?

शिक्षण असे हवे की ज्यामुळे विद्यार्थी चतुर होतील. हे त्या शाळा सुरू करण्याच्या हेतूने मानले होते. पण पद्धतीचे ritual केले गेले. Education जीवनापासून दूर झालं. लोकांना आपण दैनंदिन व्यवहारात गेल्यावर फ्यूज कसा बसवतात, हिशेब, स्टोला पिन कशी लावतात, गॅस सिलेंडर कसा लावतात, जेवण कसे तयार करतात, याचे ज्ञान नाही. छोट्या छोट्या गोष्टी समजत नाहीत. नोकरीच्या काही ठिकाणी शिक्षणाचा रोजच्या जीवनात संबंध नसतो. सामान्य ज्ञानाच्या नावाखाली चित्रविचित्र प्रश्न, सनावळी असतात. तिथे जीवनाशी संबंधित काहीही दिसत नाही. डोक्यात आत माहिती जमा होते. मीपणा अहंकार देतो आणि ज्ञान, मनोविकास मागे राहतो. बालक सुशिक्षित होतो पण सुसंस्कृत बनतोच असे नाही.

शाळा ही संस्था संपायची भीती आहे का? सुधारणा घडवून आणणे शक्य नव्हते का? आता पुढे काय? नव्या शिक्षण धोरणाने बदल घडेल का?

...

11रोटी:

रोटी नावाचा 1973 साली आलेला एक गाजलेला हिंदी चित्रपट होता. भूक लागली, की पोटासाठी माणूस चोरी पण करतो.

माणूस जगतो कशासाठी?

टिचभर पोटासाठी!

या पोटात घालायला, खायला रोटी कमावण्यासाठी, अन्नासाठीच माणूस सर्व कष्ट करत असतो.

शिळी, कुस्करलेली रोटी खाल्ली तरी चालते; पण पोट भरेल अशी रोटी हवी असते. खयाली पुलाव, डाळ भात खूप आवडतो. पण रोटी खाल्ल्याशिवाय पोट भरत नाही, अशी बरीच माणसं असतात. हो मी देखील त्यात आहे. खिचडी खाल्ली तर रात्री भूक लागते. गहू दळून त्याच्या पीठापासून बनवलेली रोटी म्हणजे विविध प्रकारचे गोड तिखट पदार्थ असतात.

रोटीच्या नावाखाली बरेच पदार्थ येतात. रोटीचा आकार हाताच्या तळव्यापासून ते हाताच्या कोपरापर्यंत इतका मोठा असू शकतो. गोड पुरणपोळ्या, पारशी लोकांच्या दालपोलीसारख्या छोट्या रोटीपासून ते महाराष्ट्रीयन लोकांचे मांडे खापरावर, मातीच्या तव्यावर बनवलेले, टोपलीइतक्या मोठ्या आकाराचे असतात. पुरणपोळी गोड पोळी प्रकारात येते. परत कोणी

पुरणपोळी दुधासोबत, शेवयांसोबत, तुपासोबत खातं. गोड रोटी बरोबर कोणी आमरस खातो.

गुळाची दशमी करतात. पारशी लोकं दालपोलीवर मध्ये वॅनिला टाकून खातात. मैद्याच्या वरच्या कव्हरमुळे खुसखुशीत खरपूसपणामुळे बिस्किटासारखे कव्हर लागते. साधी मिठाची पोळी, साधी पोळी त्यासोबत शाक, चवीसाठी चटणी हादेखील प्रकार खूप प्रसिद्ध असतो. तिखट रोटीला कोणी ठेपले, खाकरे, परोठे या नावाने तीखी रोटी खातो.

साधी रोटी, गोड आणि तिखट रोटी ह्या तीन प्रकारच्या रोट्या होतात. रोटी, चपाती, फुलका साधी केली तर तिच्या बरोबर भाजी खावी लागते. रोटी तिखट केली तर दही किंवा चटणी बरोबर खावी लागते. गोड केली तर पातळ काहीतरी तोंडीलावणं म्हणून तूप किंवा दूध घ्यावे लागते. रोटी हे हॉटेल मध्ये सुद्धा आलू के पराठे, अजवाईन पराठा अशा मोठ्या मोठ्या नावाने मिळते. बेसिकली रोटी शेकलेली असते.

मला स्वयंपाक काम करायला शिकवले तेव्हा आई म्हणाली, “अगं बेसिक मूळ पदार्थ घटक, मूळ चवी या तेवढ्याच असतात. त्यांचे फक्त वेगवेगळ्या प्रकारे मिश्रण करून वेगवेगळे पदार्थ बनवायचे. हाताची चव काही वेगळीच असते असे नाही.

फक्त पदार्थ कमी जास्त प्रमाणात टाकल्यामुळे चव बदलत असते.

”

पूर्वीच्या काळी जात्यावर दळण दळून पीठ बनवलं जायचं. नंतर गिरणी आली आणि आता काय सर्व प्रकारचा आटा विकत मिळत आहे.

जीवनात जेल की रोटी, मुफ्तकी रोटियाँ तोडना, भूक रोटियाँ खाना असा रोटीचा उल्लेख असतो. आमच्या ऑफिसमध्ये पण जेवण झालं का? विचारायला “रोटी खाई?” विचारत. तंदुरी रोटी, पिझ्झा, ब्रेड, बगेट, बर्गर हे रोटीचे सुधारित भाऊबंध आहेत. थोडक्यात रोटीच्या कुटुंबातली मंडळी आहेत. मराठी गाणी आठवा,

अरे संसार संसार

जसा तवा चुल्ह्यावर

आधी हाताला चटके

तेव्हा मिळते भाकर

यात रोटी, भाकरी शेकवण्याबद्दल वर्णन केले आहे. पूर्वापार काळापासून गोड दशम्या, तिखट दशम्या डब्यात नेत. खायला आणि थोडक्यात नाश्ता पण तुम्ही प्रवासाला जाताना रोटी न्यायची पध्दती होती. त्याकाळी काही आत्तासारखी बिस्किटं

नव्हती. जागोजागी गाड्या वडापाव नव्हते. हॉटेलं नव्हती मिठी रोटी साधी रोटी तिखी रोटी हे तत्त्व होतं. भाजीचं जर जमलं नाही तर चहाबरोबर सुद्धा पोळी खाता येते. पोटभर खाऊन टाकता येते. मला आठवतं, मी वडाळा ब्रांचला होते तेव्हा खूप काम असायचं आणि ब्रांच मनेजरपासून ते शिपायापर्यंत सगळी जण चहा पोळी खायची. खूप काम असायचं. एक वाक्य मला कायम माहित होतं, आई मला, मी सुपुत्राला म्हणायचे, “बाहेर जाताना दोन पोळ्या तरी डब्यात घालून ने, रोटी बांधून घे. ”

मी पूर्वी ** येथे पुस्तकाच्या कामासाठी पुण्याला जायचे. ते पुणेकर मला म्हणत, “बाहेर बसून तुम्ही आणला असलेला तो काय डबा खाऊन घ्या. ” घरी काम करायला आलेले, शेतात काम करणारे मजूर त्यांना सुद्धा आई त्यांनी बांधून आणलेल्या रोटीवर लोणचं चटणी किंवा ताक असेल तर खायला द्यायची. पण पुण्यात माझ्यावर मात्र सुखी रोटी खायची वेळ येई. पण रोटी तरी होती ना त्यामुळेच मी पोट भरू शकले.

लॉकडाऊन मध्ये घरी सगळं असतं का? आता हेच बघा ना हातात, बँक खात्यात पैसे असून काय उपयोग? घरात खायला रोटी हवी. ती बनवायला शक्ती हवी.

पोटापुरता पसा पाहिजे

नको पिकाया पोळी!
देणाऱ्याचे हात हजारो
दुबळी माझी झोळी!
भाकर ताजी अथवा शिळी
देवा देई भुकेच्या वेळी.
भूक लागली, रोटी खाते.

12 रेडिओ:

संदेशवहनासाठी रेडिओवेव्हजने होणारे वहन हे आपल्या दैनंदिन जीवनातील फार महत्त्वाचे अंग असते. पोस्टाचे पत्र किंवा संदेश वाहक, दूत व्यक्ती यांच्यापासून येणारे संदेश पोहोचायला पूर्वी फार उशीर होत असे. साधारणपणे 1910 च्या सुमारास रेडिओ वस्तू घरोघरी पोहोचायचा सुरूवात झाली. मात्र 1917 साली महायुद्धाच्या दरम्यान रेडिओ वापरायला बंदी होती. कारण रेडिओवरून इतर देशांच्या बातम्या देखील कळत असत. 1965 सालाच्या दरम्यान मला आठवतं दोन फूट लांबीचा आणि एक फूट उंच, एक फूट खोल जड असा रेडिओ, उंचावर एका वेगळ्या खास जागी फळीवर ठेवला जायचा. लहान मुलं रेडिओच्या आत कोण बाई/माणूस गातो, कार्यक्रम करतो ते कुतूहलाने बघत असत. रेडिओ लावताच आवाजात प्रचंड खरखर येऊन, चित्रविचित्र आवाज काढून, तो रेडिओ वाजे. कुठल्यातरी एका ठराविक रेडिओ स्टेशनला जोडून, गोल बटन फिरवून ट्यून केला जाई. ट्युनिंग होत असे आणि मगच गाणी बातम्या ऐकू येत. फार कमी घरी रेडिओ असे. आमच्या वेळी शाळेत, नगरपालिका सभागृहात लोक बातम्या ऐकायला जमत. शाळेत सुद्धा सर्व जणांना नवल वाटे. आकाशवाणीवरून आमच्या शाळेतील विद्यार्थी मध्यवर्ती

सभागृहात हा शैक्षणिक तास रेडिओवरून अनुभवायचो. त्याकाळी काही ऑडिओ-व्हिडिओ शैक्षणिक मदत साधने नव्हती, त्यामुळे 'खडू-फळा'च्या दिवसांत, नवीन वर्षांत हे रेडिओ ऐकणे सुद्धा खूप आनंददायी वाटे. घरी हॉलमध्ये एका ठराविक ठिकाणी फळीवर रेडिओ विराजमान असे आणि घरात रेडिओ असणे सुद्धा सुशिक्षितपणाचे लक्षण असे. रेडिओ ऐकणे हे श्रीमंतीचं लक्षण मानलं जाई. गावात एखादे तरी बिघडलेले रेडिओ रिपेअर करायचे दुकान असायचे. त्या दुकानदाराकडे भरपूर बिघडलेले रेडिओ पडलेले असत आणि तो "वेळच नाही वेळच नाही" सांगत असे. हे दुकान शहरात असल्यामुळे खेडोपाडीचे लोक या दुकानात रेडियो रिपेअर करायला येत असत. रेडिओ रिपेअरिंग क्लासेस आणि वर्ग होत असत. काळ पुढे सरकला. एवढा मोठा रेडिओ वापरण्याचे दिवस मागे पडले. लहान नेता येणारा रेडिओ, ट्रांझिस्टरचा काळ आला. ट्रांझिस्टर सुद्धा साधारणपणे एक फूट लांब आणि रुंद असे. ट्रांझिस्टर असा लहान रेडिओ आल्यावर, खांद्यावर अडकवून चालता-चालता गाणी ऐकली जाऊ लागली. सिनेमाची गाणी, मराठी गाणी, मुंबई अ व मुंबई ब व सर्व गाणी ऐकायचे ते दिवस होते. थैला, व्हाव्याची धोपटी, झोळी या शब्दात या ट्रांझिस्टरवर टीका केली जाई. कुटुंब नियोजन केल्यानंतर पुरुषांनी नसबंदी केली, तर रेडिओ बक्षीस पुरस्कार मिळे.

Incentive ला ट्रांझिस्टर दिला जाई. “मी न्हावी नाही खांद्यावर ट्रांझिस्टर घेऊन चाललो आहे. ” असे विनोद कधीकाळी वर्तमानपत्रात टाकले जायचे. लग्नात नवऱ्या मुलाला अंगठी आणि सायकलसोबत रेडिओ किंवा ट्रांझिस्टर द्यावा, ही मागणी सुरू झाली. टेक्निकने प्रगती केली. नंतर या ट्रांझिस्टर रेडिओचे कार्यक्रम कॉमन झाले. ट्रांझिस्टर एक फूटावरून अजूनच छोटा झाला. सहा इंच लांबीचा एक रेडिओ मिळू लागला. सायकल आणि पहिल्या पगाराला ट्रांझिस्टर घेणं हे स्वप्न माझं पण होतं. आकाशवाणीचे अमुक अमुक केंद्र आपल्याला बातम्या देत आहेत, ’ हे सकाळी ७ आणि संध्याकाळी ७ चे परिचित वाक्य असे, तर ‘बहनों और भाईयों’ ही विविध भारती आणि रेडिओ सिलोनवरील साद असे.

रेडिओ आपल्या आयुष्याचे अविभाज्य अंग बनला. टीव्ही आला, फोन आले. संगणक आले. आता तर भ्रमणध्वनीमुळे तो सदा सर्वकाळ संपर्क कानालाच चिकटलेला असतो. ध्वनी लहरींचे विद्युत लहरींमध्ये रूपांतर करण्याच्या रेडिओ शोधाने संवाद माध्यमांचा पाया घातला. कथांमध्ये वर्णन केलेली आकाशवाणी प्रत्यक्षात आली.

विद्युत चुंबकीय लहरी वातावरणातून पुढे जाण्याची शक्यता जेम्स मॅक्सवेलने १८७३ मध्ये दाखवून दिली. या

संकल्पनेत शास्त्रज्ञ हैन्रीक हर्ट्झने मॅक्सवेलच्या सिद्धांताला दुजोरा देणारे प्रयोग केले. त्याने शोधलेल्या ‘हर्ट्झच्या लहरी’ (रेडिओ लहरी) अनेक शास्त्रज्ञांनी त्यांच्या प्रयोगात वापरायला सुरुवात केली आणि ऑगस्ट १८९४ मध्ये ऑलिव्हर लॉज या ब्रिटिश भौतिक शास्त्रज्ञाने एका व्याख्यानाच्या वेळी हर्ट्झच्या लहरींचे ५० मी. अंतरावर प्रक्षेपण करून दाखवले. १८९६ मध्ये मार्कोनीने बिनतारी संदेशवहनाचे स्वामित्व हक्क (Patent) मिळवले. रेडिओने पाय रोवले.

आज खूप संवादाची साधनं माणसाजवळ आहेत. तेवढ्या मोठ्या रेडिओपासून, मोठ्या फोन, टीव्ही, संगणकापासून तीन इंच लांबी आणि दीड इंच रुंदीच्या मोबाईल फोनपर्यंत प्रगती झाली. सर्व ठिकाणी सोबत हे नेण्याची सोय असलेले आधुनिक संपर्क क्रांती घडवणारे संपर्क यंत्र घरोघरी आले.

“माणसांच्या पायात चप्पल नसेल पोटात अन्न नसेल, पण प्रत्येकाच्या हातात मोबाईल असू दे, ” असं जाहिरात वाक्य बनवून स्वप्न, एका मोबाईल विकणाऱ्या उद्योजकाने पाहिलं होतं. आज, दुदैवाने आपल्या भारत देशात कोरोनामुळे वाईट परिस्थिती आली आहे. आज पोट भरण्यासाठी, जगण्यासाठी, मानवांसाठी रोटी

नाही, किती तरी लोकांना अन्न नाही. पायात चपला नाहीत. त्यांना खायला पैसा नाही.

संपर्क साधावा म्हणून साधनं आली. साधनांनी, tools नी जलद संपर्क होतो. पण सुसंवाद होतो असे नाही. वस्तू आहे, भावना नाही.

अनेक साधन सुविधा आहेत, पण माणसाला माणसाशी जोडणारे मन जे आहे ते एकमेकांपासून दूर जातेय.

लहरींनी, संपर्काने शहर, देश असे जवळ आले आहेत, पण माणसं मात्र एकमेकांपासून दूर दूर जात आहेत.

मनाला मनाशी जोडणारा रेडिओ अजून तरी शास्त्रज्ञ तयार करू शकले नाहीत.

साधनं शोधली गेली, पण मनांचा संपर्क झालेला नाही.

13 कल्हई:

“कल्हई वाले काका म्हणजे कोण, सोसायटीत आले आहेत, बघू या?” भाची मला म्हणाली. पण लॉकडाऊनमुळे आम्ही गेलो नाही. हल्ली अज्ञात अनदेख्या गोष्टींची भीती वाटते. एक वेगळी, चांगली नसणारी घटना घडणार अशी भीती वाटते. विचित्र घटनांची आशंका खात राहते.

पता नाही मैं रहू या ना रहू?

पता नहीं मैं कब तक हूँ? अशीही भीती वाटत असल्यामुळे माझ्या घरातली जुनी ट्रंक काढली. घरातील सासुबाईंची जुनी जमाखर्चाची वही काढून वाचत बसले. त्याच्यातील एक यादी वाचून मला नवल वाटलं. ते पान सुरू झाले की अशी यादी होती: पातेली, मोदकपात्र, डाव, ताट, परात, टोप यांना कल्हई तुरंत!

त्या सोसायटीत कुणीही काही कल्हई करून न घेतल्यामुळे पाठीवरची कल्हईची धोपटी पिशवी घेऊन कल्हईवाला अगदी चेहरा उतरून बाहेर गेला. त्याचा काहीच धंदा झाला नाही.

“बाई खायला पैसा नाही” मला म्हणाला. मी तरी काय मदत करणार? बँकेतून पैसे काढून आणणे पण दिव्य झालेय.

आता या काळात भांड्यांना कल्हई कोण करते? दैनंदिन आयुष्यातल्या वस्तू भांडी सुध्दा बदलली. घासायचा त्रास म्हणून

तांबे, पितळीची भांडी गेली. त्याची जागा स्टीलने घेतली. त्यामुळे तांबे, पितळीच्या वस्तूवर कल्हईची गरज भासेना.

कित्येक वर्षांपूर्वी दुपारी आमच्या गल्लीत “कल्हई वाले” अशी आरोळी ऐकायला येई. लहानपणी कल्हईवाले काही दिवसांनी गावात येत असत. अन वाड्यातल्या झाडांखाली त्यांच यंत्र मांडून बसत. अनेक घरातील भांडी कल्हई लावून चकाचक करून देत असत. लहान मुले गलका करून कल्हईची गंमत पाहात असत. तो नवसागराचा वास, यंत्राचा आवाज ऐकायला मजा येई.

आजकाल तांब्यापितळीची भांडी शोपीस झाल्याने तसे घरोघरी येणारे कल्हईवाले राहिले नाहीत. आजच्या मुलांना कल्हई म्हणजे काय हेच माहित नाही. कल्हई म्हणजे काय तर तांब्याच्या व पितळेच्या भांड्यांना आतून कथिल नामक धातूचा पातळ थर देण्याची प्रक्रिया होय.

फोन केला. होम डिलिव्हरी माणूस घरी येणे टाळत होता त्याला अजिजीने सांगितलं

“तुम्ही बरेच दिवस सेवाकार्य करीत आहात. एखाद्या अन्य दुकानाचा फोन नंबर देऊन त्या दुकानदाराला होम डिलीव्हरी दे, असे सांगून ठेवले तरी चालेल. मी त्या दुकानदाराला फोन करत जाईन. अंडी, औषधी, उपयोग म्हणून, ब्रेड दातामुळे कमी चावून

खाण्यासाठी लागतो. तुम्हाला इतर आवश्यक कामं आहेत. अति आवश्यकला तर तुम्हाला कॉल करावा लागतो. ईश्वर कृपेने तशी वेळ न येवो. सध्यातरी दुकानदार फोन नंबर दिला तरी चालेल. ”

काळाच्या पडद्याआड बऱ्याच गोष्टी गेल्या. मोठे मोठे मॉल आले. नेहमीचे ठरलेले बांधलेले, घरी सामान देणारे वाणी गेले. मदतीला धावून येणारे शेजारी गेले. कॉलनीत खेळायला येणारा मुलगा येताना काहीतरी सामान आणून द्यायचा ते संस्कार पण गेले. वृद्धांबद्दलचा आदर गेला.

दारावर येणारे भाजीवाले, केळीवाले फेरीवाले गेले. वृद्धांना अजूनच एकटेपणा आला. दुपारच्या वेळी येणारे बांगडीवाले, कल्हईवाले विक्रेते यांची गावी असणारी करमणूक, माणसाची जाणीव पण गेली. दारं बंद झाली. माणसांची उपयुक्तता बदलली.

गेलेल्या गोष्टींसाठी कुणी रडत नाही.

शहरातून कल्हईवाला गेल्यातच जमा आहे. संस्कृतीतून वृद्ध देखील?

**

14 पोटापुरते देई:

देई देवा पोटापुरते देई देवा, पोटापुरते देई!

देई दळण अथवा कोंडा

देवा देवी भुकेच्या तोंडा

भाकर ताजी अथवा शिळी

देवा देई भुकेच्या वेळी!

लई नाही मागणे!

पोटापुरते देई देवा पोटापुरते देई.

माणूस सगळे कष्ट करत असतो ते पोटापुरतं अन्न मिळावं म्हणूनच करतो. छोटे छोटे पक्षी सुद्धा अन्नासाठी दिवसभर धडपड करतात. प्राणी, कीटक, सरपटणारे प्राणी, आकाशात उडणारे पक्षी-सर्वजण पोटासाठी कष्ट करत असतात. माणसाला जेवण किती लागतं? पोटापुरतं!

पोटापुरता पसा पाहिजे नको पिकाया पोळी

देणाऱ्याचे हात हजारो दुबळी माझी झोळी

कितीही पक्वान्न असली तरी पोटाला तडस जाईपर्यंतच खाऊ शकतो. तेवढेच माणूस जेऊ शकतो. त्याच्यापुढे पदार्थाचा

उपयोग होत नाहीत. म्हणूनच पोटापुरते देई, असे या भजनात म्हटलेले आहे.

एक दंतकथा आहे की, भगवान शंकराने पृथ्वीवर मानवाला निरोप पाठवला की “तू एक वेळ जेव आणि दोन वेळा काम कर. ” मात्र त्या नंदीबैलाने पृथ्वीवर जाताना तो निरोप, बदलला. निरोप देताना, “दोन वेळा जेव आणि एक वेळ काम कर!” असं सांगितलं. त्यामुळे काम वेळेत पार होईना, शंकर देव चिडले आणि बैलाला म्हणाले, “ तू असा चुकीचा निरोप दिल्यामुळे माणसं अशी खादाड झाली. त्यामुळे माणसांचं काम आता यापुढे तुला करावं लागेल!” त्यामुळे माणूस असं आपलं काम अन्य कुठल्यातरी बैलामार्फत करून घ्यायचा प्रयत्न करत असतो. हा बैल म्हणजे मशीन अन्य कुणीतरी कामगार व्यक्ती, जेवण बनवून देणारे कोणीही असू शकतो. थोडक्यात काय तर त्यामुळे माणूस एकच वेळा काम करतो आणि दोन वेळा जेवतो.

कॅलरी: फार पूर्वीच्या काळी तर काही कॅलरीच गणित नसायचं. आयुर्वेदानुसार आपलं जेवण होतं. पारंपरिक पद्धतीच्या त्या जेवणाला सर्वोच्च पौष्टिक मानलं जायचं. त्या त्या काळातील सणसुद्धा त्या त्या ऋतूनुसार असायचे. स्वयंपाकघरातल्या अन्नाच्या औषधी रुपाचा उपयोग केला जायचा. हिंग, हळद यांचा

उपयोग औषधासारखा केला जायचा. “आहार हेच औषध” असंही मानलं जायचं. आहार, भय, निद्रा, मैथुन त्याच्या मूळ गरजा मानल्या जायच्या. त्या गरजात आहार ही एक नंबरची गरज मानली जायची.

दिनक्रम. सकाळी उठल्याबरोबर नाश्ता, (पूर्वीच्या काळी) गूळपाणी, दूध प्यायचे, आता आपण चहा पितो. नंतर एक वाजताच्या दरम्यान जेवण आणि संध्याकाळी सूर्यास्ताच्या पूर्वी, परत जेवण अशी आहार दिनचर्या पूर्वी सामान्य माणसाची असायची.

त्याकाळी साथीचे रोग खूप असत. साथीचे बळी असायचे. रोगजंतू प्रतिकारक अशा लसींचा शोध लावला जाईपर्यंत साथीच्या रोगांनी आणि रोगजंतूमुळे होणाऱ्या रोगांनी बरीच प्रजा मृत्यूमुखी पडत असे. आधुनिकता आल्यावर एकोणिसाव्या शतकानंतर, हे आजार कमी झाले. जीवनशैलीला लागून येणारे रोग म्हणजे हृदयरोग, रक्तदाब, मधुमेह, हाडांचे आजार या रोगांनी माणसं दगावू लागली. या सर्व आजारांचा आणि जीवनशैलीचा संबंध आपल्या आहाराशी सरळ जोडता येतो. आहारात कर्बोदकं, प्रथिनं, तेल, वसा, तयार होणारे पदार्थ तंतूमय पदार्थ, फळं, दूध, ताक, चटण्या, कोशिंबीरी हे पदार्थ असावे, असं

मानलं जायचं. ताटाची डावी बाजू आणि उजवी बाजू म्हणजे डाव्या बाजूला कच्चे खाल्ले जाणारे पदार्थ कोशिंबिरी, उजव्या बाजूला भाजी या सर्वांचा योग्य प्रमाणात आजारात समावेश असावा अशी अपेक्षा असे. बाहेरचं खाणं त्याकाळी जवळजवळ नव्हतंच. त्यामुळे स्थूलतेच्या आजारावर चर्चा कानावर पडत नसे. एखाद्या घरी आनुवंशिकतेने सगळेजण जाड आहेत अशी चर्चा क्वचित चाले. मैलोन् मैल पूर्वी चालायची पद्धत असे. जवळपास जायला रिक्षा, स्कूटर, बस, वाहने नसत. सायकल सुद्धा त्याकाळी एक कौतुकाची, सोयीचे वाहन, उपलब्धी, लक्झरी गोष्ट असे. तरी बरं सायकल चालवायला बऱ्याच कॅलरीज बर्न केल्या जातात.

या सर्व आपल्या राहणीनुसार आहार ठरवला जाई. आताही तसेच करावे.

सारांश: जेवण किती, केव्हा व कसे याचे उत्तर आपल्याला मिळाले. ठराविक वेळी, पोटापुरते जेवा व तीन चपात्या, थोडा भात, भाजी, कोशिंबिरी, फळं, ताक हे सर्व ठेवावे. आहाराचे महत्त्व जाणून, आपल्या आवडीनुसार आणि प्रकृतीनुसार घ्यावा. सर्व रस जेवणात येतील, म्हणजे कडू, तिखट, आंबट, तुरट यांचा विचार करून आहार घ्यावा.

रोज ठराविक वेळी जेवावं.

पोळी, भाकरी, भाजी, भात आणि डाळ हे जेवणातले प्रमुख पदार्थ असावेत.

रोज एकतरी फळ खावं. सोसत असल्यास आणि सर्दी होत नसल्यास ताक, लिंबू सरबत प्या. त्यासोबत भरपूर पाणी प्या.

भूक भागली नाही असं वाटत असेल तर कोमट पाणी प्यायल्याने सुद्धा भूक भागते.

वजन कमी करण्यासाठी कमी खायचं हा प्रकार चूक आहे. जेवढं खाल्लं तेवढं काम करून त्या कॅलरीज बर्न कराव्या.

भरपूर खाल्ले, तर भरपूर काम करावे. जेवढं खाऊ ते सगळं पचवावंच आणि ते जेवण अंगी लागू द्यावं.

पोटापुरतं खावं, अतिरेकी खाऊ नये. जेवताना अन्न पिकवणारा शेतकरी, ते शिजवणारी गृहिणी, ते जेवण आपल्याला देणारा परमेश्वर यांच्याबद्दल कृतज्ञता मनात ठेवून जेवावे; म्हणजे सर्व काही पचते सर्व काही अंगी लागते.

**

15 कॅडबरी:

कॅडबरी, हे फक्त कंपनीचं नाव अथवा ब्रॅन्ड नसून बालकांच्या बालपणीच्या आठवणींचा तो एक मोठा भाग आहे.

साधारणतः दहा वर्षांपूर्वी कॅडबरी कंपनीवर मोठं संकट आलं होतं. कॅडबरी चॉकलेटमध्ये अळ्या सापडल्या वगैरे, असंबद्ध आरोप झाले होते. या कारणाने कंपनी बंद करावी अशी टीका, इतपत घाट्याचा सौदा कंपनीच्या नशिबी आला होता. पण कंपनी सर्वाइव्ह झाली. (आता अन्य कॉर्पोरेटने ताब्यात घेतली आहे.)

पण खरा विचार करा- त्याच वेळी Globalization ने परदेशी चॉकलेट्सनी भारतात मुसंडी मारायला सुरुवात केली होती. परदेशी चॉकलेट्सना मार्केटमध्ये अधिक धंदा करता यावा म्हणून कॅडबरीच्या मागे शुक्लकाष्ठ लावण्यात आले आहे, अशी एक विचारधारा त्यावेळी दबक्या आवाजात ठाणे शहरात बोलली जायची.

हा, आता सांगते की कॅडबरी फॅक्टरी ही माझ्या ठाणे शहरात आहे.

मी ठाणेकर आहे, याचा आता मला अभिमान आहे. माझ्या मिस्ट्रांनी प्रथम कॅडबरीची फॅक्ट्री आतून बघितली, तेव्हा

त्यांनी रात्री स्वप्नात सुद्धा वडिलांना जाऊन सांगितलं. “दादा मी कॅडबरीची फॅक्टरी बघितली. ” बॉर्नव्हिटा, चॉकलेट, म्हणजे कॅडबरीचा आणि बालपणाचा किती जवळचा संबंध असतो ते या अनुभवावरून जाणवलं. परदेशी भेटीत चॉकलेट फॅक्टऱ्या बघितल्या, कितीतरी चित्रविचित्र विविध, देशी, भारी, स्वस्त, वेगवेगळ्या प्रकारची चॉकलेट्स खाल्ली. पुढे ती विक्रीला भारतात पण आली. तरीही या चॉकलेटच्या दुनियेत कॅडबरी चॉकलेट संस्थानचे स्थान वेगळच आहे.

कॅडबरी बॉर्नव्हिटा मी अजूनही आवडीने खाते. वाटीत घेवून चमच्याने पण खाते.

माझ्या मैत्रिणीची मुलगी अमेरिकेत असताना प्रेग्नंट होती तेव्हा मी तिला ठाण्याहून कॅडबरी चॉकलेटची भेट घेऊन गेले होते.

“इथे कितीही चॉकलेट्स मिळत असतील, ती खूप चविष्टही असतील, पण कॅडबरी ती कॅडबरीच!” हे तिचं वाक्य मला कायमच आठवतं. सुपुत्रासाठी पण मी अजूनही कॅडबरी भेट नेते. परदेशी चॉकलेट एकदम भारी असली, तरी भारतीयांना कॅडबरी चॉकलेटची चव अधिक आवडते. कॅडबरी चॉकलेटने मूड सुधारतो. एकूणच चॉकलेट खाल्ल्यामुळे मूड सुधारतो. लहान शाळकरी मुलांच्या बरोबर तरुणांना सुद्धा आपल्या मित्रमैत्रिणींमध्ये

कॅडबरी वाटायला आवडतं. हल्ली तर परदेशीयांच्या बॅगांत कॅडबरी भेट म्हणून द्यायला नेली जाते.

बालक, तरुण, आजी-आजोबा, आईवडील सुद्धा आनंदाने कॅडबरी खातात. दिवाळीला, वाढदिवसाला, राखी पौर्णिमेला, तसेच अन्य कारणाने देखील कॅडबरीची चॉकलेट्स भेटवस्तू म्हणून दिली जातात. मिठाई फार काळ टिकत नाही पण चॉकलेट्सचे शेल्फ लाइफ अधिक असल्याने ते खराब होत नाही. फ्रीजची गरज आहेच असे नाही. कॅडबरी साठवून ठेवायला कष्ट पडत नाहीत.

माझे वडील मला कॅडबरी चॉकलेटचे आमिष दाखवत. पण त्यांनी ते अगदी क्वचितच दिले. एकूण तीन वेळा म्हणजे एस्एस्सीला बोर्डात आल्यावर, बीएससीला कॉलेजमध्ये पहिली आल्यावर आणि नोकरी लागल्यावर असे तीनच वेळा, मला वडिलांनी कॅडबरी चॉकलेट बक्षीस दिलं. पण त्या भेटीवरील पाकिटात मला एक चिठ्ठी लिहिली होती. ती चिठ्ठी अशी होती:

Personal achievements can't be compared with others; it is achieved in different circumstances, abilities, opportunities.

Always be happy and always love yourself, first!

16 बदलता आहार:

कोरोना मुळे सध्या अचानकच एक प्रकारची महामारी आल्यामुळे, 2020 मार्च महिन्यापासून सर्व जण घरीच बसून आहेत. बाहेरून अन्न मागवून पार्टी, हॉटेलमध्ये जाऊन खाणं, एकमेकांकडे पार्टी करणं आणि अति उत्साहात अति मागवून फेकून देऊन माजणे फार वाढले होते. चव लागत नाही, मजा येत नाही म्हणून घरी जेवण शिल्लक असताना वर बाहेरचे मागवून उरवणे, याचा फारच अतिरेक आपल्या समाजात झाला होता. कोरोनाच्या काळानंतर जराशा सवयी बदलल्या. पूर्वी शनिवार-रविवार तर माणसं घरी जेवतच नसत. आमच्या समोरच्या हॉटेलसमोर शंभर लोक शनिवार-रविवार वेटिंगला असत. शिवाय जाताना पार्सल देखील उद्यासाठी डब्यासाठी किंवा घरच्यासाठी असं भरून नेतात. मार्चपासून साधारण निर्बंध पडू लागले. हॉटेल मध्ये जाणं बंद केले. हॉटेलमधून पार्सल मागवून थोडस धोकादायक वाटू लागलं. तरीही झोमॅटो स्विगी वगैरे वरून ऑर्डर करून, प्रतिनिधी पार्सल घेऊन घरी येत होते. . पण पुढे पुढे ते देखील कमी झालं. जीवा जायची भीती प्रत्येकाला असते. त्यामुळे बाहेरचं खाणं बंद झालं.

चमचमीत खाणे तर हवे. त्यावर पर्याय काय? जिभेचे चोचले म्हणजे काय तर घरीच बनवून खाणे. मग इन्स्टंटचे सगळे

प्रकार ट्राय करून झाले. मात्र प्रवास, देशांतर्गत बंदीमुळे बरच अन्न पोहचेलना. बऱ्याच वस्तू मिळणारे शेतीतील काही उत्पन्न, भाज्या, रेडी टू इट पदार्थ मिळेलना झाले. कामगार परतले, फरसाण, गाडीवरचे जंक मिळेलना. बिस्किट, टोस्ट, दुधाचे पदार्थ मिळणं कमी झालं. 2019 पर्यंत बाहेरचं खाण्याची आपल्याला फारच सवय लागली होती. भारतीय पदार्थ कमी म्हणून की काय, चायनीज जापनीज ईटलीचे खाणे सुरू झाले. सामिष मटन-मच्छी असे वेगवेगळे प्रकार आपण खात होतो. तेल-तूप आणि बटरने भरलेले खात होतो. बेकरी, मैदा, रासायनिक रंग, चायनीज पदार्थातील सोडियम ग्लुटॅमेटने आजार होतात वगैरे सांगितलं; तरीही आपल्या जिभेला त्याची चटक लागली होती. रस्त्यावरच्या छोट्या गाडीपासून ते अगदी मोठ्या मोठ्या हॉटेल आणि ढाब्यापर्यंत सगळीकडे देशी-परदेशी फिरून वेगवेगळ्या चर्चीचा आनंद घेण्याची एक परंपराच निर्माण झाली होती. घरी खाणारा माणूस कंजूस असला पाहिजे किंवा त्याचं पोट बिघडलेलं असावं असा समज समाजात होता.

लोक घरी स्वयंपाक करतात की नाही असा प्रश्न पडावा, एवढी गर्दी हॉटेलांमध्ये असे. दोन मिनिटात होतात म्हणून न्युडल्स हा प्रकार काही आपल्या देशात नवीन नव्हता. पूर्वीसुद्धा पाहुणा आला की मडक्यातून शेवया काढून त्या वेळून त्यांचे जेवण बनवले

जाई. तिखट किंवा गोड शेवया बनत. पण आता आपल्याला वेळ नाही किंवा आपण आधुनिक आहोत हे दाखवायसाठी मॅगीवर कब्जा केला. मॅगीने आपल्या वर केला.

बेकरी! मला आठवतं 1982 सालापर्यंत पूर्ण शहरात देखील एखादीच बेकरी असायची. ब्रेड खाणे म्हणजे काहीतरी वेगळेच मानले जायचे. आता गल्लोगल्ली बेकऱ्या आहेत. पूर्वी वाढदिवसाला घरी चार-पाच तास खर्च करून केक सजवत बनवला जाई. आता गल्लोगल्ली केक मिळतात. पेस्ट्रीपर्यंत सर्व हजर झालेले आहेत.

असं सांगितलं जातं की जंकवर जग जगते. भेळेच्या इतक्या गाड्या असतात आणि वडापावच्या देखील भरपूर गाड्या असतात. वेळ नाही या कारणामुळे जंक फूड, फास्ट फूड अशा फॅशनेबल नावाखाली बाहेरचं अन्न खाल्लं जातं. चांगल्या चांगल्या अन्नाची आवड कुणाला नसते? श्वासानंतरची आवश्यक क्रिया म्हणजे जेवण होय. अन्न केव्हाही आवडत असते. त्यामुळे चांगल्या अन्नाचा आनंद घ्यायला प्रत्येकाला आवडतं. रस्त्यावरच्या जेवणामुळे पोटात रोगजंतू जातात या कारणाने मग बेकरीचे पदार्थ खाल्ले जाऊ लागले. चॉकलेट आणि बिस्कीट आणि मध्ये खूप कॅलरीज आणि ट्रान्सफॅट, मार्गारीन, बटर वगैरे

असते. तरीही एखाद्याला बाहेर जाऊन खावं लागलं तर त्याच्यासोबत बाहेरचं खाण्यासाठी बेकरी फूड असते. बिसलेरी घ्यायची तरी शीतपेये घेऊ या म्हणून शीतपेयांची विक्री देखील जोरात चालू झाली.

पूर्वी फक्त लग्नात लाडू आणि शेव- बुंदीचे लाडू चिवडा वगैरे बघायला मिळायचा आणि दिवाळीत चकल्या-करंज्या-शेव मिळे. पोळीभाजी केंद्र किंवा घरगुती विक्री केंद्र यातून बारोमास वेगवेगळे खाद्यपदार्थ मिळू लागले. अर्थात या पदार्थांची सद्दी लवकरच संपली. सत्ता गेली. सत्तापालट झाल्याबरोबर या पदार्थांना देखील कमी मागणी राहिली आणि नवनवीन पदार्थ जसे की मोमोज्, चायनीज भेळ, बंगाली मिठाय़ा, वेगवेगळी चॉकलेट डेझर्ट यांचं राज्य आलं.

पदार्थ बदलतात, पण खाद्य पदार्थ विकण्याचं मार्केट हे कधीच आऊट ऑफ सेल होत नसतं. वेळ नाही, या कारणाने दिवाळीला घरी फराळ करणं पूर्ण बंद झालं. दिवाळीचे फराळाचे हॅम्पर्स बनवून पाठवले जाऊ लागले. अगदी परदेशी सुद्धा जाऊ लागले. करंज्या, चिरोटे आणि साटोऱ्या सर्व विकत मिळू लागले. चितळे बंधू मिठाईवाले यांनी तर क्रांतीच केली. प्रत्येक घरी सेमच चवीची मिठाई मिळते असं समाज सर्वत्र म्हणू लागला.

काही काळ पावभाजीने राज्य केलं. अमूल बटर टाकलेली पावभाजी गावोगावी, गल्लोगल्ली एकदम गाजत होती. आंबापोळी- गुळपोळी दुकानात विकत मिळू लागली. वडापावची खूप विक्री होऊ लागली. इडली डोसे मेदूवडे सर्वत्र मिळू लागले. परदेशातून आलेले मोमोज सुद्धा सर्वत्र मिळू लागले.

चॉकलेट! मिठाई खराब होते म्हणून लोक चॉकलेट भेट म्हणून देऊ लागले. चॉकलेट अधिक काळ टिकतं त्यामुळे चॉकलेटचं मार्केट फारच जबरदस्त आहे. स्नॅक्स म्हणून गल्लोगल्ली आमलेट पाव, बैदा करी, मटन भाकरी मिळू लागली. चहा-कॉफीच्या गाड्या जागोजागी दिसू लागल्या.

“अगं, डबा देऊ नकोस, कॅन्टीनमध्ये गरम-गरम मिळतं किंवा तिथे आम्हाला चांगलं जेवण मिळतं, ” ही वाक्यं कानावर पडू लागली किंवा आईने दिलेला डबा तसाच घरी परत येऊ लागला.

अगदी पन्नास वर्षांपूर्वी “बाहेरचं खाऊ नये सूनबाई, उठ पटकन आणि जेवणाचे डबे बनव” असं सासू सुनेला रागवायची किंवा मुंबईचे प्रसिद्ध डबेवाले सुनेने बनवलेला डबा हापिसात काम करणाऱ्या माणसाकडे पोहोचवायची. संपला तो काळ संपला आहे. त्यातील काही जे डबेवाले डबे पोहोचतात ते खानावळीतील

डबा ऑफिसमध्ये पोचवतात. घरचं खाणं पोहचवणाऱ्यांची संख्या फार कमी आहे.

श्रीखंड! मला आठवतं आमच्या काळी श्रीखंड बनवणे म्हणजे एक मोठी क्रिया असायची. दह्याचा चक्का बनवण्यासाठी दही फडक्यात बांधून टांगलं जायचं. तेव्हापासून सर्व घराला आजूबाजूला बातमी पोहचचे की उद्या श्रीखंड बनणार आहे. ते बांधलेल्या दह्याचा चक्का बनवून, श्रीखंड फेसून त्यात साखर-वेलची पूड घालून श्रीखंड-पुरी हा बेत असायचा. आता दुकानात सुद्धा शंभर ग्रॅम ते एक किलो पर्यंत तयार डबे आपल्याला विकत मिळतात.

वर 2019 पर्यंतचा खाद्यसंस्कृतीचा प्रवास आपण इथपर्यंत पाहिला. घरगुती जेवण, प्रवासाला जाताना घरूनच न्यायची झुणका चपाती अथवा बटाट्याची भाजी चपाती, फिरकीच्या तांब्यात दिलं जाणार ताक, कधीतरी थर्मासमध्ये चहा यापासून आपण हळूहळू प्रगती केली. आता ते रस्त्यावर खाणं, सकारण अथवा विनाकारण बाहेर खाणं ह्या मुद्द्यापर्यंत 2019 सालापर्यंत आलो. 2020 साली काय घडलं ते बघूया पुढच्या लेखात.

9869004712

17उपवासाचे अन्नः

हल्ली कोरोना महामारीच्या काळात वेगवेगळ्या चॅनेलवर, युट्युबवर खाण्यापिण्याबद्दलच्या कृतींना बहर आला आहे. पाककला खूपच लोकप्रिय आहे. “कांदा उभा चिरून वेगळा परतवून घ्यावा मग चव येते, ” मी टिप्स ऐकत होते.

माणसाच्या हृदयाचा रस्ता तोंडातून जातो.

सुग्रास जेवण म्हणजे माणूस वशी करण, ज्याचं खावं मीठ त्याची चाकरी करावी नीट.

अन्न हे परब्रह्म! अन्नाने पोषण होते, अशी वाक्यं आपण आयुष्यभर ऐकत असतो. सैन्य पोटावर चालते! असे म्हटले जाते. पोटासाठी देई विठोबा पोटासाठी देई! कशासाठी पोटासाठी खंडाळ्याच्या घाटासाठी, पोट मोठे वाईट असते, अशा वाक्यांमध्ये पोट भरणं आणि अन्न खाणं याचा उल्लेख आपण कायमच करत असतो.

उपवास नावाने फक्त चवबदल करून वेगवेगळे पदार्थ, वेगवेगळे अन्न वेगळ्या प्रकारे शिजवून केवळ बदल म्हणून उपवास केला जातो. उपोषण किंवा उपासना आणि खरा उपवास, देवाच्या जवळ जाऊन मनाने वास करणे किंवा कठोर तपस्या आणि खरे उपवास याचा आणि आजकालच्या उपासाचा काहीच

संबंध नसतो. नुसती फळं खाऊन, चहा कॉफी पिऊन, केवळ पाणी पिऊन असे उपवास करणारे फार थोडे असतात. बाकीची लोकं केळ्याचे वेफर्स, साबुदाणा खिचडी, मलई दूध, श्रीखंड सुका मेवा खातात.

अजब अंध भक्त अशी व्रते करतात. उपवासाचे पदार्थ पौष्टिक आहार इ. चे मार्केट मोठे आहे.

श्रावण जवळ येतो आहे. अशी आरोग्याला घातक उपवासी प्रणाली व्रत करू नये, म्हणून लिहिते आहे.

**

18 इशारा:

2020 साली निसर्गाने आपल्या खाण्याच्या पिण्याच्या उधळ माधळ करण्याच्या आणि अतिरिक्त अन्न शिजवून वाया घालवण्याच्या सवयींबद्दल आपल्याला इशारा केला. तोपर्यंत घरचे खाणे आपण जवळपास विसरलोच होतो. स्वयंपाक ही एक कला असते आणि स्वतःचा स्वयंपाक शिजवणे काम असते, स्वयंपाक, घरकाम ही पूर्ण वेळ जबाबदारी असते या सत्याकडे आपलं दुर्लक्ष झालं होतं.

दोन हजार एकोणवीस पर्यंतचा खाद्यसंस्कृतीचा प्रवास आपण मागच्या लेखात बघितला.

पूर्वीच्या काळी पाकक्रिया पुस्तक, स्वयंपाकघरातली भांडी वगैरे लग्नात नवऱ्या मुलीला भेट म्हणून द्यायची पद्धती होती. काचेचे सामान, कुकर, मिक्सर, फूड प्रोसेसर, निर्लेप तवे, कढया हे विवाहात सप्रेम भेट दिले जात. नोकरी करणारी तरुणी पण स्वयंपाकात रस घेई. पण वेगवान जीवनात, स्त्री आणि पुरुषांच्या नोकरीतल्या वेळा बदलल्या. आता तर काही वर्षांपासून आपण इतकी प्रगती केली आहे की नवऱ्या मुलीला, उपवर तरुणीला, “स्वयंपाक येतो का?” असे विचारायची सुद्धा चोरी झाली आहे. यूट्यूबवरून एखादा पदार्थ तिने केला तर ते पण डोक्यावरून पाणी

गेलं समजायचं. ऑनलाइन, स्विगी, झोमॅटो, वेगवेगळे साईटवरचे फोटो, त्यांच्या किंमती बघून आणि हॉटेलच्या मेन्यू कार्डावरून ऑर्डर देणं तिला चांगलं जमतं हे ती स्वतःच्या गुणाचे कौतुक म्हणून सांगते.

माझ्या मुलासाठी मी एक मुलगी बघायला गेल्यावर, चुकून त्या तरुणीस, प्रत्येकाला खायला अन्न हव असते म्हणून त्या मुलीला मी “स्वयंपाक येतो का?” हा प्रश्न विचारला असता तिने, “मला मॅगी, चहा आणि कॉफी बनवता येते” असं उत्तर दिलं होतं.

“हे काय, तुमच्या मुलाला नाही शिकवलं तुम्ही स्वयंपाक करायला?” असं तिने मला विचारलं नाही याबद्दल मी खूप आनंद मानला. दुसरे एक स्थळ बघायला वधूपरीक्षेसाठी मी गेले असताना त्या तरुणीने मला वेगवेगळ्या अन्नाच्या संस्थानांची, ब्रँडची नावे सांगितली. जसे की “हल्दीराम, मॅकडोनाल्ड, कॅफे कॉफी डे, ईथुन मी जेवण मागवेन. ” त्यामुळे या एकविसाव्या शतकात दोन हजार वीस सालानंतर वेगवेगळे जेवणाचे पदार्थ पुढची पिढी करेलच, याची खात्री नाही. केले तर चांगलंच आहे पण आपण अपेक्षा करायची नाही.

तर अशा वेळी दोन हजार वीस सालातील कोरोनाच्या महामारीने रोजच्या चंगळवादी भोगवादी फास्ट लाइफला स्वल्पविराम दिला. ‘वर्क फ्रॉम होम’ सुरू झालं. मोलकरणी,

कामगार येणं बंद झालं. बाहेरचं खाणं साथीच्या आणि आजाराच्या भीतीने आपोआप बंद झालं. विकतचे पदार्थ, इन्स्टंट फूड वगैरे मिळणं कमी झालं. शिवाय प्रतिकारशक्ती वाढवायची म्हणून काढे पिणे, त्याचवेळी च्यवनप्राश खा, कायम घरगुती जेवण बनवा, लिंबू खा, सरबत प्या असे सूचनाष्टक कोरोनाष्टकासोबत आले. जेवण, घरात चालणे, घरात राहा इत्यादी उपदेश होऊ लागले. अॅप्सवरून आरोग्यासाठी काय चांगलं वगैरे माहिती वारंवार मोबाईलवर येऊ लागली. कमी भांड्यात स्वयंपाक कसा करावा? एकच जेवण पोटभरीनं कसं करावं असे वेगवेगळे सल्ले मग इंटरनेटवरून आदळू लागले.

अन्न एकदम महागले. लाडके जेवण, अन्न स्वस्तात आणि सहजासहजी मिळेना. त्यामुळे आवश्यक तेवढेच पदार्थ शिजवले जाऊ लागले. धान्य घरी खाल्ले जाऊ लागले. गृहिणींवर ताण वाढू लागला. शिवाय ते अन्न बनवण्यात बाईंचे कष्ट असल्यामुळे बाईं गरजेपुरताच स्वयंपाक रांधून पुरवू लागली. त्यामुळे शिळे अन्न उरेना. शक्यतो उरेल इतके करू नये, पुरेसे करावे, असा गृहिणी प्रयत्न करू लागली. तरी थोडं फार काही उरतं म्हणून मग त्या उरलेल्या पदार्थांचं काय करायचं असे सुद्धा वेगवेगळे उपदेश इंटरनेटवर येऊ लागले. वाटीभर भातात दोन वाटी

ड्रायफ्रुट घालून खीर कशी बनवावी, वड्या कशा बनवाव्यात असे सुद्धा उपदेश इंटरनेटवर माझ्या वाचण्यात आले.

दोन हजार वीस सालच्या 120 दिवसांच्या मिशनचा सगळ्यात जास्त लाडका पदार्थ ठरला, खिचडी उर्फ पुलाव रूप बिर्याणी!

कोरोना नंतरच्या महामारीच्या काळातील, लॉकडाऊन नंतरच्या स्वयंपाकाच्या प्रयोगाला अच्छे दिन आले. तिन्ही पिढ्या थोडा फार स्वयंपाक शिकल्या. घरचं खाणं, आफ्टर कोरोनाच्या, महामारी नंतरच्या स्वयंपाकाचं खास वैशिष्ट्य म्हणजे उधळ माधळ होत नाही. वस्तु अन्न, इ. ची आवक कमी झाल्यामुळे आणि विनासायास काहीही मिळत नसल्यामुळे अन्नाची किंमत समाजाला कळली. जो शेतकरी घाम गाळून अन्न पिकवतो त्याबद्दल मला फार पूर्वीपासून आपुलकी होती. शेतकरी आत्महत्येने मी खूप निराश होई. पैसे असल्याचा माज असलेल्या माझ्या मैत्रिणी म्हणायच्या, “गं विकत घेता येईल ना! परदेशातून साहेब इम्पोर्ट करेल. ” आपले सरकार धान्य आयात करणार, या वाक्यांनी तर मी अजून जखमी व्हायचे.

आता निदान आत्मनिर्भर, आत्मनिर्भर करून शेतकऱ्याला तरी भाव मिळेल, शेतीची किंमत वाढेल अशी आशा ठेवायला हरकत नाही.

तर, दोन हजार वीस पासून आवश्यक तेवढेच अन्न घरात शिजवले जाऊ लागले. बाहेरून ऑर्डर करणं कमी झालं. तीन पदार्थ घरी बनवले जाऊ लागले. घरगुती खाणं बनवायची सवय थोडी का होईना, पण सर्वाना लागली. किराणा मालकाकडून सामान आणलं जाऊ लागलं. देशी पदार्थांना जरा अच्छे दिन आले. ऑनलाइन रेसिपीज वाचून तरुण मुलंमुली थोडीफार स्वयंपाकाची कामं, प्रयोग करायला शिकू लागले. स्थलांतरित मजुरांना पायी चालत जाताना बघून आणि त्यांचे जेवणाचे होणारे हाल बघून अनेकांच्या पोटात तुटलं आणि त्यांनी अन्न फेकणं थोडं कमी केलं. पोटासाठी जे गोळाभर अन्न लागतं त्याच्यासाठी किती कष्टाने जगत, जगात कशाला आपल्याच देशात काय काय करावं लागतं याची जाणीव या देशवासीयांना झाली.

चंद्रावर आणि मंगळावर प्लॉट विकायच्या गोष्टी करणाऱ्या, ग्लोबल सिटीझन वगैरेच्या गोष्टी करणाऱ्या, या जगाला एका छोट्याशा कोरोनावर मात करून जीवन सुसह्य करणे शक्य झाले नाही. निसर्गाने त्याची शक्ती आपल्याला दाखवून दिली. शेतीकडे दुर्लक्ष करून सगळीकडे सिमेंटचे जंगल बनवणारी, भरमसाठ वाढणारी लोकसंख्या, अन्नाची मागणी, घरांची मागणी, गाड्या, पर्यटन, चंगळवाद सगळ्याचा अतिरेक, प्रदूषण या सर्व प्रश्नांकडे निसर्गाने या स्वल्पविराम देण्याने लक्ष वेधून घेतलं.

बाळ रडला नाही तर आईसुद्धा बाळाला दूध पाजत नाही. तसं निसर्गाने त्याचा प्रश्न सोडवावा म्हणून आपल्याला एक चुणूक दाखवून दिली आहे. आशा आहे या स्वल्पविरामानंतर आपण आपल्या अन्नधान्याच्या आणि वागण्याच्या सवयी बदलू.

वेळोवेळी निसर्ग आपल्याला इशारे देत होता. अवकाळी पाऊस, जलप्रलय, भूकंप, मलेरिया, स्वाईन फ्लू, सार्स, हानी करत होते. पण त्या इशाऱ्यांकडे आपण दुर्लक्ष केले. कोरोना महामारीच्या इशाऱ्यानंतर आपण उधळमाधळ न करता अन्नाचा मान ठेवू आणि त्या अन्नदात्या निसर्गाचा आदर करू अशी अपेक्षा आहे.

स्वल्पविराम एकशेवीस दिवस लांबला आहे. बघू, कोरोना निघून गेल्यावर जनजीवन सुरळीत झाल्यावर पण आपण हा निसर्गाचा इशारा समजतो की नाही.

तर अन्नाचा आनंद घ्या. अन्नदात्या शेतकऱ्याचे आभार माना. तुमचा स्वयंपाक झाला की नाही?

.***

19 एकमेकां सहाय्य करू:

एकमेकां सहाय्य करू,

अवघे धरू सुपंथ! या वाक्याची आज कोरोना महामारीच्या काळात जुलै 2020 मध्ये फारच गरज आहे. वाईट घटना घडून गेल्यावर नक्राश्रू ढाळून, पूजा घालून काही उपयोग नाही. आत्ताच आपल्याला एकमेकांची मदत करायला हवी. न भांडता सहकार्यांनि या महामारीचा सामना करायला हवा.

नक्राश्रू म्हणजे मगरीचे अश्रू वाहून उपयोग नाही. मगर ही कायम पाण्यातच राहते त्यामुळे पाण्यात रडलं काय; नाही रडलं काय, डोळ्यांत अश्रू बरसून आले काय, नाही आले काय? त्याची सत्यासत्यता कोणीही पडताळून पाहू शकत नाही. तसेच आज समाजात बरेच जण नक्राश्रू ढाळत असतात. कोरोना पेशंट मुळे आपण समाजाचे एक वेगळेच रूप बघतो आहोत. सोसायटीत कुणीही कुणाला मदत करत नाही. “ज्याला त्याला आपला जीव प्यारा असतो!” वृद्ध कोणी एकटे राहत असतील तरीही आपल्या तरूण मुलांना मदतीला पाठवायला माणसं हात मागे घेतात. “एकट्याने राहायचा मोठा सोसच होता ना! अहो वृद्धसेवा करण्यात आमच्या मुलांना कोरोनाचा धोका नाही का? आम्ही का बाहेर जाऊन किंवा आमच्या मुलांना पाठवून, आमच्या तर्फे

तुम्हाला सेवा द्यायची? तुमचं तुम्ही बघा!” अशा विसंवादाने, एक प्रकारे एकटं राहणाऱ्या माणसाला देखील मदत करणं नाकारलं जातं.

बिल्डिंगमध्ये एखादा कोरोना संशयित यायचा अवकाश, “अपाय नको, याला विलगीकरण कक्षात ठेवा. याला इथे येऊ देऊ नका” असं सांगितलं जातं. मुंबईला बरेच जण ठाण्याहून रोज नोकरीसाठी जातात. त्यातील बरेच जण आरोग्य क्षेत्राशी संबंधित असतात.

“या नोकरदारांना वेगवेगळ्या ठिकाणी प्रवास करून त्यांना कामाच्या जागी जावं लागतं. काही काळ प्रवास करावा लागणार आहे. काही बँकेत असतात, काही सरकारी नोकऱ्यांमध्ये, अन्यत्र असतात. प्रवासाच्या दरम्यान घराबाहेर पडल्यावर मार्केटमध्ये अथवा नोकरीच्या ठिकाणी कुठूनही हे कोरोनाचे कॅरियर्स होऊ शकतात. त्यामुळे या लोकांनी मुंबईतच राहावे, उपनगरात, सोसायटीत येऊ नये!” असे फतवे काढणाऱ्या सुद्धा काही सोसायट्या आहेत. सोसायटीतील माणसंही शेजारी हे सहगृही असे वागतात.

यांची तर फारच दूरची गोष्ट. खुद्द कुटुंबात सुद्धा कोरोनानंतर बरे होऊन आलेले आहे. अशा एका व्यक्तीला घरच्यांनी

स्वीकारण्यास नकार दिल्याचे बघितले आहे. एक डॉक्टर कुटुंब त्याला सोसायटीत राहू नको, असं सहनिवासी सांगतात. खरंतर, जेव्हा कोणी आजारी पडते, तेव्हा माणसाला अवेळी डॉक्टरची गरज भासते आणि अशावेळी मुलांसाठी किंवा रुग्ण वाहिके साठी, हॉस्पिटलमध्ये दाखल होण्यासाठी याच डॉक्टरच्या दारात विनंती करायला जावं लागतं. पण कोरोनामुळे डॉक्टर आणि नर्स ही माणसं सोसायट्यांना नको आहेत. जोखमीमुळे अगदी नकोशी झाली आहेत.

स्वतःसाठी सामान खरेदी करायला जात असताना, एकट्या राहणाऱ्या वृद्धासाठी ब्रेड-दूध असं किरकोळ सामान आणलं तर त्याचं काही फार ओझं वाहावं लागत नसतं. पण सोसायटीतील इतर लोक असं सहकार्य करायला सपशेल नाही म्हणतात. माझ्या परिचितांपैकी एक स्त्री एकटी राहायची, कारण तिची दोन्ही मुलं परदेशी होती. ती सर्वाना जाता-येता विनंती करायची, “मदतीचा हात हवा माझ्यासाठी ब्रेड आणा. माझ्यासाठी दूध आणा. पोळी भाजी केंद्र इथून डबा किंवा अन्य काही आणा. ” अशी विनंती आजी सगळ्यांना करत असे. लॉकडाउनच्या काळामुळे मोलकरणी घरी येऊ शकत नाहीत. सोसायटीने त्यांना बंदी घातल्यामुळे आजीवर फार ताण पडत होता. मात्र काही न काही कारणामुळे मतभिन्नतेमुळे, मतभेदामुळे आजीला करावे

तेवढे सहकार्य कुणीच करत नव्हतं. मागच्या आठवड्यात आजी कोणाचा फोन उचलत नाही म्हणून आजीच्या मुलाने त्याच्या एका मित्राला, “आजीला औषध आणून दे, काय लागत असतील ते आणून दे” सांगून पाठवलं. तो दोन दिवसांनी गेला. त्यावेळी आजी घरात बेशुद्ध पडली होती. तिथून तिला डॉक्टरकडे नेण्यात आलं आणि त्यात आजीचा मृत्यू झाला.

“म्हातारी मेल्याचे दुःख नाही पण काळ सोकावतो “या वाक्याचा संदर्भ, भविष्य भय वाटून, काही आठवणी सगळ्यांना आल्यामुळे आणि “तिच्याजागी आपण असतो तर?” या कल्पनेने सर्वजण हवालदिल झाले.

कोरोना दोन्ही प्रकारे माणसांवर परिणाम करतोय. ज्यांना होतोय ते शारीरिक दृष्टीने खचत आहेत आणि ज्यांना अजून झाला नाही ते होईल तर? या कल्पनेने, त्या भीतीने सुद्धा माणसं खचत आहेत. ज्येष्ठ नागरिकांची स्थिती वाईट आहे. काही स्वयंसेवक काही काळ थोडीफार मदत करतात, पण ज्याचा त्याचा प्रश्न ज्याला त्याला सोडवावा लागतोय.

तरी या आजीच्या मृत्यूनंतर सर्व व्हाट्सअप ग्रुपवर चर्चा झाली. आजीला खूप श्रद्धांजली वाहण्यात आली. सर्व जणांनी नक्राश्रू ढाळले. जेव्हा मदत करणं शक्य होतं तेव्हा कोणीही मदत

केली नाही आणि मृत्यूनंतर हे नक्राश्रू ढाळणे चाललंय. आज समाजात हेच तर चालले आहे. जिवंतपणी माणसांना मदत करत नाहीत, बेपत्ता झाल्यावर, वारल्यावर, आत्महत्या केल्यावर नंतर मग वेगवेगळ्या विचारांचा महापूर येतो. प्रत्यक्ष चांगुलपणा हा जिवंतपणी दाखवून मदत करणे, मदतीचा हात पुढे करणे, काय कसे आहात? तेवढी थोडीफार ख्याली खुशाली विचारली तरी पुरते. आणि झेपेल तेवढी किरकोळ मदत करणं हाच मानवधर्म आहे ना!

राजपूतच्या मृत्यूनंतर सुद्धा कॉलम कॉलमभर, लेख लिहिणाऱ्या लोकांनी जिवंतपणी त्या व्यक्तीला कितपत मदत केली किंवा तिला निदान अधिक त्रास नाही ना दिला? हेसुद्धा जाणणं महत्त्वाचं असतं.

ज्येष्ठ नागरिकांना विविध प्रश्न असतात. त्यामुळे मदत हवी असते. पडायची भिती असते. हळू उठावं लागतं. पावसाळ्यात सगळीकडे शेवाळे आल्यामुळे आणि जमीन निसरडी असल्यामुळे बाहेर जाता येत नाही. दवाखाने बंद आहेत, काही औषधे मिळत नाहीत. त्यामुळे तब्येतीची काळजी, प्रश्न आहेत. मानसिक ताणतणावामुळे वजन घटत आहे. आजार वाढले आहेत. पचनशक्ती सगळ्यावर परिणाम झाला आहे. अशा वेळी शक्य

तेवढी ज्येष्ठ नागरिकांना मदत करायची सोडून लोक नंतर नक्राश्रू
वाया घालायला येतात. नंतर विचार चालू होतो.

*दूरियाँ, तो पहले ही आ चुकी थी ज़माने में, *

कोरोना ने आकर, इल्जाम अपने सर ले लिया.

जमाने के मगरमच्छ के आसू बहुत देखे,

चलो अब कुछ काम करते है!

है अंधेरी रात मगर दिया जलाना कब मना है?

गिर रहा है कोई मगर, गिरते हुए को उठाना कब मना है?

चला एकमेकां सहाय्य करू, अवघे धरू सुपंथ.

20 अमिताभः

जुलै दोन हजार साली या देशात, 'कौन बनेगा करोडपती' नावाचा एक आगळावेगळा खेळ, दूरदर्शनवर दिसू लागला. नुकतीच या खेळाला वीस वर्ष पूर्ण झाली. या खेळाचं सादरीकरण महानायक अमिताभ बच्चन करतात.

हम हिन्दुस्तानी नावाच्या, एका फारशा यश न मिळालेल्या चित्रपटातून नवोदित म्हणून अमिताभ बच्चन यांनी हिंदी चित्रपटसृष्टीत पदार्पण केलं. हरिवंशराय बच्चन या आपल्या देशातील अतिशय लाडक्या अशा साहित्यिकाचे, लोकप्रिय असे, अभिनेता बच्चन हे सुपुत्र होय. धीर गंभीर आवाज, उंच शरीरयष्टी, अभिनयाची खोली आणि जाण यामुळे अमिताभ बच्चनने अनेक वर्ष समाजमनावर, चित्रपटप्रेमींच्या हृदयावर राज्य केलं. पॅरिस, फ्रान्स येथे, लोरी म्युझियमच्या बेसमेंटमध्ये फोटो असलेला, अमिताभ बच्चन हा मला वाटतं एकमेव भारतीय नट आहे.

आनंद आणि अभिमान या दोन चित्रपटांनी भारतीय चित्रपट सृष्टीला एक नवा सुपरस्टार दिला ते म्हणजे अमिताभ बच्चन! अमिताभ बच्चन सरांनी प्रेक्षकांच्या मनावर अनेक वर्ष राज्य केलं. अनेक बक्षिसं मिळवली. त्यानंतर जया भादुरी बरोबर लग्न करून अमिताभ बच्चन सर स्थिरस्थावर झाले. श्वेता आणि

अभिषेक या दोन मुलांसमवेत त्याने एक परिपूर्ण आदर्श संसार केला.

त्यांच्या जीवनात नंतर ए. बी. सी. एल. ही कंपनी काही कारणांनी बंद पडल्यामुळे बरंच वादळ उमटलं. मात्र त्याच दरम्यान अमिताभ बच्चन सर यांना “कौन बनेगा करोडपती” हा खेळ, त्या वेळी स्टार (आता सोनी टीव्हीवर) सादर करण्याची संधी मिळाली. सिद्धार्थ बसू यांनी who will be millionaire? या परदेशी game show संकल्पनेवर आधारित हा खेळ चालू केला. हो, तेव्हा कुणाला वाटलंही नव्हतं की या खेळाचे सहाशेहून अधिक भाग होतील. मराठीमध्ये देखील या खेळाची “कोण होईल करोडपती?” असा देखील कार्यक्रम सोनी टीव्ही तर्फे सादर करण्यात आला. आजपर्यंत या शोचे हिन्दी कार्यक्रमाचे सहाशे भाग टीव्हीवर दाखवण्यात आले आहे. वर्षांमागे वर्ष जात राहिली पण अमिताभ बच्चनची मोहिनी संपली नाही. मध्यंतरी तब्येतीच्या कारणामुळे एका “कौन बनेगा करोडपती?” च्या पर्वाचे सादरीकरण शाहरुख खान याने देखील केले होते. अमिताभ बच्चनसारखा टी. आर. पी. कुणालाच मिळाला नाही. अमिताभ बच्चन ने सादर केलेला हा कार्यक्रम भावनिक आणि बौद्धिक या दोन्ही पातळीवर प्रेक्षकांना आवडतो.

ज्ञानही आपको आप का हक दिलाता है!

अब जवाब देने का वक्त आ गया! हर चीज को ब्रेक लग सकता है सपनों को नहीं! अशा वेगवेगळ्या, चांगल्या चांगल्या आकर्षक अशा घोषणांनी हा कार्यक्रम अधिकच गाजत राहिला. सर्व वयातील, सर्व स्तरावरील रसिकांना आवडेल असा आणि गरीब-श्रीमंत सगळ्यांशी संवाद साधण्याचं कौशल्य अभिताभ बच्चन सर दाखवतात.

जानेवारी 2000 मध्ये who will be millionaire? चे परदेशातील शूटिंग बघून आल्यानंतर अभिताभ बच्चन यांना घेऊन केबीसी लॉन्च करायचं ठरलं. त्यावेळी हा कार्यक्रम स्टार टीव्हीवर दाखवला जाई. हे टीव्ही चॅनेल भारतातले एक नंबरचे झाले. केवळ टीव्ही चॅनेल नव्हे तर अभिताभ बच्चन यांच्या प्रतिमेला देखील या कार्यक्रमाने खूप सुंदर असा सोनेरी मुलामा चढवला. अभिताभ बच्चन सरांचे करोडो रसिक निर्माण झाले. प्रत्येक घरात, प्रत्येक कुटुंबात, ते खऱ्या अर्थाने नायक बनले. केवळ आपल्या ज्ञानावर आणि कुणाची ओळख नसताना, फारसा वशिला नसताना आपण कसं काय यशस्वी होणार? असे मनात असलेले अडचणींचे विचार बाजूला टाकून अनेक तरुण तरुणी अभ्यास करू लागले.

खेडोपाडी, झोपडपट्टीपासून महानगरांमधील लोकांनी देखील आपल्या ज्ञानाची कक्षा विस्तारली.

‘कौन बनेगा करोडपती’ च्या हॉट सीटवर जाणे, निदान कार्यक्रमात चांगला भाग घेणे हा देखील सर्वसामान्य माणसांच्या जीवनातील स्वप्नपूर्तीचा क्षण बनला. एक आवश्यक स्वप्न बनून बसला. नियमानुसार कौन बनेगा करोडपतीचा आराखडा बदलता येत नाही. पण दरवर्षी येणारे वेगवेगळे सहभागी, तत्कालीन सामाजिक परिस्थिती, त्या त्या वेळचे सण, त्या त्या वेळची परिस्थिती, यावरून दरवर्षी कौन ‘बनेगा करोडपती’ या खेळांमध्ये नावीन्य आणायचा प्रयत्न केला जातो.

प्रत्येक व्यक्तीच्या जीवनाची एक कथा असते. प्रत्येकाने जीवनात यशस्वी होण्यासाठी धडपड केलेली असते, तडजोड केलेली असते, अनेक आव्हानांना तोंड दिलेले असते. अडथळ्यांची शर्यत पार केलेली असते. या सगळ्या प्रश्नांमधून, विविध समस्यांमधून, समाजाच्या वेगवेगळ्या दुखांमधून आपण काहीतरी वेगळं करून दाखवावं, आपण नाव मिळवावं, आपलं यश सिद्ध करावं असं बऱ्याच जणांना वाटत असतं. आपल्या सामान्य जीवनात काहीतरी असामान्य दाखवण्यासाठी केबीसीच्या सेटवर जाण्याचा आनंद अवर्णनीय ठरतो. यावर्षी लॉकडाऊनमुळे

वेगळ्या प्रकारे कौन बनेगा करोडपतीच्या ऑडिशनस ऑनलाईन घेण्यात आल्या. ज्यांच्या ऑडिशनस ऑनलाईन घेण्यात आल्या, त्यांची खाजगी माहितीही फिल्मद्वारे सादर करून घेण्यात आली. इतर इंटरव्यूसाठी 24 पानांचा एक फॉर्म भरून घेण्यात आला आहे. (त्यातील मी पण एक आहे)

बघू या 'कौन बनेगा करोडपती' पर्यंत जायचं भाग्य कुणाला मिळतं. थोडेफार पैसे मिळणे व तो चेक हातात घेणं, त्या खुर्चीवर बसणं हा आनंद निराळाच असतो. एवढे पैसे आयुष्यात कधीच न पाहिलेले लोक असतात. कधीतर एवढी प्रसिद्धी जीवनात न मिळालेली माणसे देखील असतात. (मी पण) दोन्ही गोष्टींनी सहभागी लोकांचं जीवन बदलतं. काही काही राज्यांमध्ये कौन बनेगा करोडपतीमधील प्रश्नांची उत्तरे कशी द्यावी, शोमध्ये सहभागी कसे व्हावे याचे काही काही कोचिंग क्लासेस चालवले जातात. वीस वर्षे, 14 वार्षिक आणि 600 भाग हा शो चालू आहे. खूप मोठी स्वप्नं घेऊन, काही अपेक्षा घेऊन लोक शोमध्ये येतात; त्यांना एक संधी मिळाली तर चांगलंच आहे.

अभिताभ बच्चन सर कार्यक्रमाची सुरुवात 'देवीयों और सज्जनो' अशी करतात. त्यांचे काही काही खाजगी अनुभव सांगतात. शिवाय त्यांच्या वडिलांच्या म्हणजे कै. हरिवंशराय

बच्चन यांच्या काही कविता वाचून दाखवतात. येणाऱ्या सहभागी लोकांशी कधी तोडून वागत नाहीत तर त्यांच्याशी सहसंवेदनेने बोलतात.

चार शब्द कौतुकाचे, औपचारिकतेचे ठीक ठाक बोलायला काही हरकत आहे का? करोडपती असलेले अमिताभ बच्चन सहभागी माणसाला पाच हजार रुपयांचं काय करणार? असं सुद्धा अतिशय कौतुकाने विचारतात. समाजातील परिस्थितीची त्यांना चांगली जाण आहे. मानसिक आरोग्यासाठी हितकर असाच हा खेळ आहे. पैसे तर काय थोडेफार पुढेमागे मिळतात. आपापल्या गतीनुसार आपापल्या नशिबानुसार हॉट सीटवर नंबर लागतोच असेही नाही पण त्या खेळात भाग घेण्याचा आनंद देखील खूप निराळा आहे.

जुलै 2000 ला हा खेळ सुरू झाला आत्तापर्यंत 2020 पर्यंत या खेळाने आपल्या देशाला 17 करोडपती दिले. नरूला बंधूंनी या खेळात सात कोटी जिंकले. अमिताभ बच्चनद्वारे नोव्हेंबरपासून 2020 कौन बनेगा करोडपतीचा शो सुरू होत आहे. बघू या भारताला पुढचा करोडपती कोण मिळतो?

मला मिळाले तर सर्व पैसे मी कोरोना संशोधनासाठी 'मुख्यमंत्री सहाय्यता कोष'ला देणार आहे.

21 बुढीची वळकटी:

त्या परिचितांच्या घरी दारातच जमिनीवर आजी निजलेल्या असत. “म्हातारी नेहमी झोपलेली, पसरलेली असते. बुढीची वळकटी फक्त झाडपुशीच्या वेळी गुंडाळून ठेवता येते. ” आमची काकू आम्हाला बघून कुरकुरायची. मैत्रीण सांगत होती.

“माझ्या लहानपणी आमच्या परिचितांमधल्या एक मालतीआजी कायमच हॉलमध्ये एक कापडी सतरंजी, वर चादर अशी वळकटी पसरून हॉलच्या दारासमोर निजलेल्या असत. साईबाबाच्या दर्शनानंतर दर गुरुवारी आई-वडील आणि आम्ही भावंड, मालती आजीकडे जायचो. कोणीही शेजारी, नातवंड, नातेवाईक, पाहुण्याने घरी भेट दिली, की मालती आजी वळकटीची एक बाजू लोडासारखी गुंडाळून त्या आधाराने भिंतीला टेकून बसे. आलेल्या बालकांच्या हातात एक साखरफुटाणा, शेंगदाणा किंवा लाडूचा तुकडा आणि एक खडीसाखरेचा खडा काढून देत असे.

मालती आजीच्या कमरेला एक मणीकाम केलेला बटवा खोचलेला असे. बालकाच्या हातावर ती दहा पैसे किंवा चार आणे बटव्यातून शोधून देत असे. (1963) वय भरपूर होतं, पण घर आजीचं असल्याने सत्ता आजीची होती. मुलं आईचं ऐकत होती. त्याकाळी नातेवाईकांत आजी तशा बऱ्याच लोकप्रिय होत्या. एका

चंचीत, पेटीत देशी औषधं असायची. आल्या गेलेल्या व्यक्तींना त्या मालती आजी, अतिशय चांगल्या प्रकारे आरोग्य, कुटुंब, स्वयंपाकबद्दल सल्ला द्यायच्या. वय पुष्कळ असल्यामुळे त्यांनी केलेल्या पदार्थांना मस्त चव होती. मालती आजी (1965) बहुधा निजलेल्या असायच्या तरीही जर कधी मनाला वाटलं तर वळकटी गुंडाळून त्या भिंतीशी तिचा मागचा भाग उशीसारखा लावला की सम्राज्ञीसारख्या रुबाबदार दिसायच्या. मालतीआजी नासिकला, एकदा त्या वसुंधरा बंगल्यात आल्या होत्या. तशा त्या फारशा घराबाहेर पडायच्या नाही, तरीही आमच्या घरी दादांना भेटायला आल्या. “कोठी खूपच छान मजबूत बांधली सोन्याभाऊ, पण सांगू का? घर किती मोठं असलं, तरी माणसाची जागा तीन बाय सहा फुटाच्या पलंगावर असते. आस्ते कदम वय उतरतं, मग तेवढीच जागा हक्काची उरते. सुनांच्या राज्यातील सत्तांच्या बदलात एक कोपरा आपला उरतो. ती माणसं आणि तेवढी लहान गादी एवढी चिमुकली हक्काची जागा आपली आहे, हे स्वीकारल्यावर तर त्रासही वाटत नाही. जागेवर बसून नजर बाहेरच्या घटना, दालनात न जाता बघत राहते, भाऊ.. दो बिघा जमीन पण नाही, दो गज जमीन आपली असते. ”

मालती आजीचे तत्व मला आजही आठवते. पटते. एका गीतातून सांगायचे तर ‘अर्धाच टाकूनी डाव जायचे अंती। ध्वज नाचत राहतो अन्य कुणाच्या हाती।’

**2

मोठे बंधू वारले, त्याच्या आठवडाभर आधी मी मुलासोबत त्यांच्या घरी गेले त्यावेळी हॉलमध्ये एक लोखंडी खाट भाड्यावर आणली होती. परिपूर्ण पॉश घरात आजोबांना राहायला सुयोग्य जागा नव्हती. न हलवता येणाऱ्या मोठ्या फर्निचरमुळे दिवाण, बेडरूममधील पलंगावर अथवा शोभिवंत घरी कुठेही आजारी व्यक्तीला मृत्यू जवळ येईपर्यंत झोपणे शक्य नव्हते. मुख्य आजोबांसाठी, मग अडाण्यासारखा लोखंडी पलंग आणला, मच्छरदाणी दिवसरात्र टांगली तरीही त्यामुळे शोभा जाते, आत हालविता आला तर बघा, असं नातवंडं कुरकुरत होती. वहिनी दुर्लक्ष करत होती. बंधू वारले आणि नंतर ती भाड्याची आणलेली कॉट परत केली. परत त्या घरी सारे पूर्ववत पॉश करण्यात आले.

लोकांची जमीन किंवा बंगले लाख असले, तरी त्यांची उतारवयात काय ठेप पहिली जाते? बाहेर काय, पण घरांमध्ये सुद्धा राज्य, स्थान फक्त तीन बाय सहा फुटांच्या पलंगावर अथवा अशा एखाद्या वळकटी, गादीवर चालते. पासपोर्टवर अनेक शिक्के

असोत, घरी नकोसे ठरतात. घरामध्ये दिवाण शोभत नाही सोफे हवे. मग सत्ता कमी झालेले आपल्या आठवणी गुंडाळतात, ज्यासोबत जमिनीवर झोपतात. मुलं पॉश, त्याच्यात वृद्ध सोयीस्करपणे वावरू शकत नाहीत. घरं लहान असली, तरी स्वस्त काही त्या घरी नसत. यांच्या घरात कोणी आजारी पडलं की आत बेडरूममध्ये झोपवून दिले जाते. आजारपणात बेडरूममध्ये, छत बघत निजायचा प्रयत्न करत पडल्यावर, अडगळीत टाकल्यासारखं वाटतं.

मी स्वतःच मणक्याच्या आजारामुळे सक्तीच्या विश्रांतीत अडकले होते. आजारात तेव्हा आतल्या खोलीत झोपायला मला कसंतरीच वाटायचं. सकाळ दुपार संध्याकाळ यातला कुठलाही फरक कळत नव्हता. विचार करत पडून राहायचे. नव्या समाजात जुनं शोभत नाही, सहायता नसते, तरूण मुलांना वेळ नसतो. मग मी वळकटी टाकली, खरंच, जमिनीवर हॉलमध्ये झोपले.

“अय्या! कळत नाही प्रत्येक रुम बेडरूम झाली की काय? हर कमरे के लिए एक पलंग!” असे पॉश लोक टीका करत, मग मुलं रागावतात. वृद्ध मग कसेतरी, नव्या गड्यांच्या नव्या राज्यात, सत्तेच्या युतीत अधीन होऊन कुरकुर करत, गैरसोयीत वावरतात.

**

मार्च 2020, पहिले कोरोनाने देशभरात भयाण थैमान घातलं. घराबाहेर पडता येईना. ज्येष्ठ नागरिक असल्यामुळे मला भीती वाटते. स्वभाव हळवा, मी बातम्या बघून घाबरून, तांत्रिक प्रश्न, राजकारण, मजुरांचे प्रश्न बघून, जगाच्या उपक्रमांचे फोलपण, सर्व जगातील मंदी, मृत्यू बघून भीती वाटून हादरले. सर्वजण घरकैदी बनले. वयोमानानुसार घराबाहेर पडलं नाही तरी चालतं, अशा मताची मी आहे. त्यामुळे मला खरे बाहेर पडायला मिळत नाही, याचे फारसे वाइट वाटेना. तशी मी घरकोंबडीच आहे. पण त्या बातम्या आणि वातावरण, सामान देताना घेतानाचा तणाव, रोजच्या आजाराबद्दल घाबरवणाऱ्या संदेश मालिका बघून सर्व नकोसं वाटतं. अगतिकतेचं टेन्शन येतं. मन हळवं होत. अनाम भीती वाटते. मिस्टर ऑनलाईन कामात रमले.

मी टीव्हीत बुडले. मन करमेना, मूड सुधरेना. स्वतःच्या घरी असून, वृध्दत्वाच्या जाणिवेने, खूप वर्षांनी मला माझ्या पंचवटीत राहणाऱ्या मालती आर्जीच्या आठवणी सतावू लागल्या. बेडरूम बोअर रूम वाटू लागली. कशीतरी मी हॉलमध्ये प्लॅस्टिकच्या चर्टईवर गालिच्याची घडी पसरवून वळकटी बनवली. गालिच्यावर गोधडी आणि वर चादर टाकून डोक्याशी दोन उश्या, खाली पायाजवळ एक अशा तीन उश्या ठेवल्या. ट्रेमध्ये रुमाल, पाण्याची बाटली, मोबाईल, वही पेन ठेवले. शांतीने,

निवांततेने पसरण्यासाठी वळकटी तयार केली. संचारबंदीमुळे भेटायला कोणी येण्याजाण्याचा प्रश्न नाही. असे हल्ली कोणी कोणाकडे जात नाही. त्यांच्या मुलांच्या हातावर चिककी, गुडदानी, लाडू ठेवत नाहीत. आज्या मुलांसोबत चकाचक चॉकलेट खात असतात. आइस्क्रीम मागत असतात. हल्ली मात्र त्या आज्या बदलल्या आहेत.

मी मालती आर्जीची आठवण काढून हॉल मध्ये दारासमोर मध्यावर वळकटी पसरून टीव्ही बघू लागले. कामापुरतं, जेवायला चहाला ऊठायचं, त्या कामानंतर परत आडवं व्हायचं. परत, परत आडवं व्हायचं.

आठवणींच्या निळ्या गाणाच्या पक्ष्याचा हात धरून काहीबाही आठवत पडायचं. काही वाटलं तर लिहिलं नंतर परत गप्प बसायचं. डोक्यापाशी एका ट्रेमध्ये पाण्याची बाटली, दोन मोबाईल, पेन वही, एखादे पुस्तक असे ठेवल्यावर बरे वाटले. मी आताशा वळकटीला साम्राज्य मानायला लागले आहे.

पॉश घरांमध्ये माझी ही जुनकट वळकटी अगदीच विशोभित दिसते. तरीही मी त्या वळकटीवर खूप सोयीस्कर असते. लॉकडाऊन संपल्यानंतर सुद्धा कदाचित मला ही वळकटी आवरावी लागली, तरी मी सोय म्हणून ती तशीच ठेवीन.

बुढीकी वळकटी हॉलमध्ये शोभून दिसते पण हे कळायला
आपण स्वतः बुढी व्हावं लागतं. तरूण वयात वळकटीवर निजणे
ते पुरुषालाच काय, बाईला पण कळत नाही. दोष वयाचा असतो.

22 गाणे मनातले

इतनी शक्ति हमें देना दाता
मन का विश्वास कमजोर हो ना
इतनी शक्ति हमें देना दाता
मन का विश्वास कमजोर हो ना
हम चलें नेक रस्ते पे हमसे
भूलकर भी कोई भूल हो ना... ॥
इतनी शक्ति हमें देना दाता
मन का विश्वास कमजोर हो ना
हम चलें नेक रस्ते पे हमसे
भूलकर भी कोई भूल हो ना
इतनी शक्ति हमें देना दाता... ॥
दूर अज्ञान के हों अंधेरे
तू हमें ज्ञान की रोशनी दे
हर बुराई से बचते रहें हम
जितनी भी दे भली जिन्दगी दे
बैर हो ना किसी का किसी से

भावना मन में बदले की हो ना
हम चलें नेक रस्ते पे हमसे
भूलकर भी कोई भूल हो ना... ॥
इतनी शक्ति हमें देना दाता
मन का विश्वास कमज़ोर हो ना
हम ना सोचें हमें क्या मिला है
हम ये सोचे किया क्या है अर्पण
फूल खुशियों के बाँटे सभी को
सब का जीवन ही बन जाए मधुबन
अपनी करुणा का जल तू बहा के
कर दे पावन हर एक मन का कोना
हम चलें नेक रस्ते पे हमसे
भूलकर भी कोई भूल हो ना.. ॥
इतनी शक्ति हमें देना दाता
मन का विश्वास कमज़ोर हो ना... ॥

अंकुश चित्रपटात असलेले गाणे एक प्रार्थना आहे. पुष्पा पागधरे आणि सुषमा श्रेष्ठ यांनी गायले आहे. ऐकून डोळ्यात पाणी

येतं. आज जग कोविड 19 मुळे हैराण असताना मी ही देवाची
प्रार्थना करते की कोरोना संकट लवकर जाऊ दे.

आर्ततेने म्हटलेले हे गीत माझ्या मनातले प्रिय गीत आहे.

23 काऊ कोकताहे:

लेखात पहिले सांगते. हा लेख कावळा या, विषयावर आहे. पैल तो गे काऊ कोकताहे

शकुन गे माये, सांगताहे

अशा शब्दात कावळ्याचीसुद्धा महती भजनामध्ये व्यक्त केली आहे. कावळा हा पर्यावरणाचे रक्षण करणारा, घाण साफ करणारा असा फारसा समाजात कौतुक न केला जाणारा सजीव प्राणी जगतातील पक्षी आहे. पाळण्यात येणारा पेट, पिंजऱ्यामध्ये पाळल्या जाणाऱ्या पक्ष्यांमध्ये कावळ्याचा नंबर सगळ्यात शेवटी लागतो. तरीही लहान बालकाला कावळा भुर्रि चिमणी भुर्रि, चिऊताईच्या गोष्टी सांगितल्या जातात; ज्या ऐकत बालकं मोठी होतात. लहानपणापासून बालकाला आई-वडिलांव्यतिरिक्त कायम दिसणारा एकच पक्षी म्हणजे कावळा होय.

कावळ्यांनी खिडकीत येऊन बिस्किट पळवून नेलं किंवा बालकाच्या जवळ घेऊन त्याचं जेवण खेचायचा प्रयत्न केला की बालक रडतो. समाजाच्या वाईट गोष्टींचा एवढा अनुभव कावळा देतो. का बरं एवढं कौतुक कावळ्यांचं केलं जात असावं. चित्रकार एम. एफ. हुसेन यांना घोड्यांसारखंच कावळ्यांचं देखील फार कौतुक होतं आणि त्यांनी बऱ्याच ठिकाणी कावळ्याला निरखून

कॅनव्हासवर त्यांची चित्रं चितारलेली आहेत. काकग्रास म्हणून वेळप्रसंगी कावळ्याला घास देऊन कावळ्याचा सगळ्यात अधिक मान ठेवला जातो. कावळ्याला आत्म्याचे रूप मानतात. पिंडाला कावळा शिवला. इच्छा तृप्त होण्याची आणि व्यक्तीच्या आत्म्याला मोक्ष मिळावा ही पण इच्छा आणि भावना व्यक्त होते. माझ्या घरी एक लंगडा कावळा येतो. मी जेव्हा माझ्या सासूबाईंना सांगितलं तेव्हा त्या म्हणाल्या, तू काहीही काल्पनिक कथा सांगतेस. पण जेव्हा त्यांनी खरं पाहिलं तेव्हा त्यांना त्याचं नवल वाटलं. विजेच्या तारेमध्ये अडकून कदाचित त्या कावळ्याचा पाय तुटला असावा, अशी चर्चा तेव्हा मी केली. हा कावळा कित्येक वर्षं नियमितपणे आमच्या घरी यायचा. जेवण करून मी एक-दीडच्या सुमाराला जरा कुठे पडले की कावळा काव काव करून त्याला जेवण वाढायचं राहिलं असं सांगत असायचा. मी चांगल्या मूडमध्ये असेन तर तेव्हा उठून त्याला खायला द्यायचे. अन्यथा 'आलास का खंडणी वसूल करायला, जरा झोपू दे थोडावेळ' असं त्या कावळ्याशी बोलायचे. माझी सूनसुद्धा माझ्या कावळा प्रेमाबद्दल फार टीका करते. लंगडा कावळा बघून तिला खूप हसू आलं. माझ्या लिखाणाबद्दल तिला कल्पना असल्यामुळे ती म्हणाली पुढच्यावेळी नक्की तुम्ही या कावळ्याला एक नाव द्याल. शिवाय अवलिया कावळ्याबद्दल पुनर्जन्माची कथा लिहाल.

कावळा हा सगळ्यात हुशार पक्षी आहे. मान गरगर करून आणि डोळा गोलगोल फिरवून कावळा बारीक निरीक्षण करतो. रंगामुळे कावळ्याचं कौतुक होत नसलं तरीही कावळा आपणहून स्व-आनंदात वावरत असतो. कावळ्याला माणसांच्या वागणुकीचा आणि मानसशास्त्राचा सुद्धा अगदी व्यवस्थित अभ्यास करायला आवडते. विचार करून त्याला काय हवं ते मिळवत असतो. अन्नासाठी काव काव करणे, पाणी आवडत असल्यास पाणी ठेवण्यासाठी मालकाला सांगणं, अंड, बिस्कट, भाजी खिडकीतून पळवणं ही कामं कावळा एकदम आनंदाने करतो. पाळलं जाण्याचं आणि पिंजऱ्यामध्ये राहण्याचं, वेळच्या वेळी खायला प्यायला मिळण्याचं भाग्य कावळा या पक्ष्याच्या नशिबात नसतं. इतर पक्ष्यांसाठी आंघोळ करायला मातीच्या भांड्यात पाणी ठेवले जाते. चिमण्या पाण्यात आंघोळ करताना, मातीत खेळताना त्यांच्याबद्दल सुद्धा फार कौतुक होतं. पाण्याच्या भांड्यात पाणी बाहेर ठेवलं की कावळा त्यात त्याने आणलेली चपाती ब्रेड जे काय असेल ते बुडवून ठेवतो आणि ते थोडं मऊ झालं की आपल्या पिल्लाला खायला देतो. तशी भर माझ्या ज्ञानात पडली. कावळा फार चतुर असतो. नजर चुकवून आणि बघणाऱ्याला फसवून वस्तू पळवून नेतो. इतरांच्या घरट्यातून अंडी पळवणं, छोट्या-छोट्या पिल्लांना मारून खाणं ही कामं चतुराईने

करण्यात कावळा हुशार असतो. जपानमध्ये तर म्हणे ट्रॅफिक सिग्नल मधल्या लाईट्सचा अभ्यास करून त्याचा उपयोग कावळ्यांनी शिकून घेतला आहे. ग्रीक लोक हेरा नावाच्या त्यांच्या विवाह आणि नातेसंबंधांच्या देवतेशीही कावळ्याचा संबंध लावतात. इजिप्तमध्ये कावळ्यांना प्रामाणिक आणि वफादार प्रेम करणाऱ्या प्रियकरांचं स्वरूप दिलं जातं. कावळ्यांच्या समूहामध्ये एखाद्या कावळ्याने चूक केली किंवा कावळ्याला माणसाने शिवलं तर बाकीचे कावळे त्याला चोचा मारून मारून टाकतात. अशी कथा आपल्याला बालपणी सांगितली जायची. (का?) पूर्वीच्या काळी कावळ्याची जोडी झाडावर दिसणं हे अशुभ मानलं जायचं आणि कावळ्याची जोडी झाडावर जवळजवळ बसलेली दिसली तर कुणीतरी मेल्याचं खोटं पत्र पाठवून पापाचं निराकरण करण्याची त्या बद्दलची अंधश्रद्धा समाजात होती. कावळा झाडावर जमिनीपासून किती उंचीवर आणि कुठल्या प्रकारच्या झाडावर घरटे बांधतो यावरून यावर्षी पाऊस कसा पडेल, याचा अंदाज भाडळी मतानुसार लावला जातो. कावळ्याचं स्वतःचं घर अगदी व्यवस्थित अधिकाऱ्यांनी नीटपणे बनवलेल्या स्वरूपाचं असतं. तरीही बालपणी ऐकलेल्या कथांमध्ये कावळा चिमणीच्या दारात 'चिऊताई चिऊताई दार उघड' असं सांगायला का जातो, हे काही मला अजूनही कळलेलं नाही. कर्कश आवाज, काळा रंग यामुळे

कावळा तसा बदनामच आहे. गोड आवाजामुळे कोकिळा लोकप्रिय आहे पण तीच कोकिळा म्हणे कावळ्याला फसवून, कावळ्याच्या घरट्यात अंडी घालून स्वतः फिरायला निघून जाते. कावळा आपल्या अंड्यांसोबत या कोकिळेची अंडी सुद्धा उबवतो. थोडक्यात काय इतका चतुर पक्षी कावळा, पण तोसुद्धा कोकिळेच्या अशाच गोड बोलण्याला फसतो आणि गाढव मेहनत करत असतो. बंगाली लोकांमध्ये कावळा येऊन ओरडणं अशुभ मानलं जातं. प्रत्येक जाती-धर्मात काही देशांचे त्यानुसार कावळ्या बदलचे समज-गैरसमज आहेत. पण चालते. याबाबतीत मात्र कुणाचीच ना नाही की कावळा फार चतुर पक्षी आहे. माझ्या खिडकीत वर्षानुवर्ष कावळा ओरडत असतो. कोणता शुभशकुन या कावळ्याला सांगायचा आहे हे मला अजून तरी कळलं नाही.

पंढरीराय विठू पैलतीरी उभा आहे

दहीभाताची उंडी लावीन तुझ्या तोंडी

सत्य सांगे गोठी, विठू येईल का रे

असं कावळ्याला विचारत विचारतच माझं
कावळ्यासोबतचं मैत्र सुरळीत चालू आहे.

24 गाणे मनातले: पैल तोगे काऊ कोकताहे

आठवणीतली गाणी, मोगरा फुलला या संग्रहातील लता मंगेशकर आणि राम शेवाळकर यांनी गायलेले हे भक्तिगीत गेय आहे. शब्द संत ज्ञानेश्वर यांनी लिहिलेले आहे.

या गीताचे शब्द असे आहेत:

आsssss

पैल तो गे काऊ कोकताहे (...)

पैल तो गे काऊ कोकताहे

शकुन गे माये सांगताहे

पैल तो गे काऊ कोकताहे

शकुन गे माये सांगताहे

पैल तो गे काऊ कोकताहे (...)

उड उड रे काऊ

तुझे सोनेन मढवीन पाऊ

उड उड रे काऊ

तुझे सोनेन मढवीन पाऊ

पाहुणे पंढरीरावो घराकें येती
पैल तो गे काऊ कोकताहे
शकुन गे माये सांगताहे
पैल तो गे काऊ कोकताहे (...)
दहिंभाताची उंडी लावीन तुझे तोंडी
दहिंभाताची उंडी लावीन तुझे तोंडी
जीवा पढिये तयाची गोडी सांगवेगी
दुधें भरूनी वाटी
लावीन तुझे वोंठी
सत्य सांगे गोठी
विठो येईल कायी
पैल तो गे काऊ कोकताहे
शकुन गे माये सांगताहे
पैल तो गे काऊ कोकताहे (...)
आंबेया डहाळी फळें चुंबी रसाळीं
आंबेया डहाळी फळें चुंबी रसाळीं
आजिचे रे काळीं शकुन सांगे

पैल तो गे काऊ कोकताहे
शकुन गे माये सांगताहे
पैल तो गे काऊ कोकताहे
वारंवार जरूर ऐका...

25 किलबिलती पाखरे:

किलबिल किलबिल पक्षी बोलती, किलबिल किलबिल!
अशा शब्दांचं एक सुंदरसं बडबडगीत, बालगीत आहे. ते मोठ्या
माणसांच्या मनातील बालकाला सुद्धा खूप आवडते. शहरांमधील
सिमेंटच्या जंगलामध्ये पक्ष्यांच्या किलबिलाटाने पहाट उजाडली,
हे नवल जरा दुर्मिळच म्हणायचं. एकदा नाशिकला असताना
बऱ्याच वर्षांपूर्वी साहेबांनी मला विचारले, “काय, उशीर का झाला
आज ऑफिसला यायला?” तेव्हा मी त्यांना सांगितलं की, “आज
पक्ष्यांची किलबिल सकाळी ऐकू नाही आली, त्यामुळे मला जाग
नाही आली. कदाचित पक्षी आज उशिरा उठले असावे. ” यावर
सगळ्यांनी माझा जोक खूप एन्जॉय केला होता. पण तो काळ असा
होता, की खरंच पक्ष्यांच्या किलबिलाटाने दिवसाची सुरुवात
व्हायची. आई-वडील व भावंडांव्यतिरिक्त बालकाची पहिली
ओळख या पक्ष्यांशी, त्यांच्या चिवचिवीशी, चिमणी, कावळा,
भारद्वाज पक्ष्याशी होते. चिऊताई, काऊदादा, घरात पिंजऱ्यात
असतील ते पक्षी, मैना, कोकिळा, पोपट हे बालपणी भावविश्वात
येणारे पहिले पक्षी होय. जसेजसे वय वाढत जाते, मग वाटतं की
साळुंकी आवडते. गाणी आवडायला सुरुवात होते. “वन फॉर सोरो
अन टू फॉर जॉय श्री फॉर लेटर, फोर फॉर बॉय”

अशा शब्दांत मग वेगळ्या विश्वाची स्वप्न पडू लागायची सुरुवात होते. कायमच्या शहरातल्या रिक्षांच्या आणि गाण्यांच्या, हॉर्न आणि चाकाचा को वो ठो... आवाज, यांच्या आवाजामध्ये आणि माणसांच्या कलकलाटामध्ये पक्ष्यांची किलबिल ऐकू येत नसे.

आता कोरोनामुळे जरा गर्दी कमी झाल्यामुळे पक्ष्यांची किलबिल लक्षात येऊ लागली आहे. सिमेंटच्या जंगलामुळे आणि झाडांच्या विक्रमी तोडफोडीमुळे पक्ष्यांचं प्रमाण कमी झालं होतं. पक्ष्यांना घरटी बांधायला झाडं नसल्याने, पुनरुत्पादनाच्या प्रक्रियेत देखील फरक पडला होता. आता, परत सोसायट्यांच्या अंगणामध्ये पक्षी वावरताना दिसत आहेत.

प्रतिकूल परिस्थितीत सुद्धा पंख फडफडवत, पिसं झाडत, चोचीने काय मिळेल तेवढं पाणी आणि अन्न खात, हे पक्षी आपलं गाणं जपून ठेवतात. आपण बालकांना नेहमी पर्यावरणाचा व्हास, सिमेंटची जंगलं, प्रदूषण, कार्बन मोनॉक्साईडचे प्रमाण या विषयावर सांगतो. पण ऐका, अजूनही पक्षी गाताहेत. पक्षी हे जगण्याची चिकाटी माणसाला शिकवताहेत. पक्ष्यांची किलबिल आणि चिवचिव ऐकल्याने मन शांत होते. मनातील उदासी दूर होते. एकदा पुण्याहून परत येत असताना, मी स्वतः अगदी वाईट मूडमध्ये होते.

नाराज होते. त्यावेळी मी बघितले की रस्त्यावरच्या तारेवरील एका पडक्या इमारतीचे जागी एकटाच पक्षी गात आहे. तारेवर बसलेला आहे. बघा, कधी कधी तर ते झाड पूर्ण वैराण झालेला सांगाडा असतो, तरी तो पक्षी गात असतो. ही चिकाटी माणसांनी पक्ष्यांकडून शिकायला हवी. सहज गमतीसाठी, अन्न मिळवण्यासाठी अथवा शत्रूपासून दूर पळण्यासाठी म्हणजे जिवंत राहण्याची, आणि शत्रूपासून स्वतःचा बचाव करायची ऊर्मी या कारणांनी पक्षी उडत असतात. ही कल्पनाच खूप मनोहर आहे. पक्ष्यांचे हे कष्ट करणे करूण सुद्धा आहे. माणूस काम नसेल तर बसतो, चालत नाही, काही करत नाही. पण पक्षी मात्र कायम इथे तिथे उडत असतात.

पहिला नंबर कावळा. कावळा या पक्ष्याचा साधारणतः सर्वानाच राग येतो. मात्र कावळा म्हणे आत्म्याला बघू शकतो, म्हणून माणसाच्या मृत्यूनंतर कावळ्याला घास देण्याची, काकग्रास देण्याची पद्धत आहे. हिंदू धर्मांमध्ये कावळ्याचे महत्व खूपच आहे. बऱ्याच जणांसाठी खिडकीत विचित्र आवाज काढणारा कावळा, ही लक्ष देण्यासारखी गोष्ट नसतेच मुळी! कावळ्यांना खायला आणि खिडकीतून आत घुसून अन्न चोरायला आवडते. कबूतर जा जा गाण्यामुळे आणि कबुतरांमुळे होणारे नुकसान यामुळे कबुतरांचा फार राग केला जातो. एका धर्मांमध्ये कबुतराला धान्य

दिल्यास धंद्याची बरकत होते म्हणून कबुतरांना खूप खायला दिलं जातं. मात्र या कबुतरांमुळे रोग पसरतात हे सिद्ध झाले आहे. कावळे हे फार चतुर आणि हुशार असतात. व्यवस्थित निरीक्षण करतात आणि स्वतःला जे हवं ते मिळवतात. त्यांच्या कारनाम्यांमुळे आणि त्यांच्या काव काव कर्कश आवाजामुळे त्यांचे फार कोणी लाड करत नाही.

कबुतराच्या गूटरगूबद्दल थोडंफार आदराने बोललं जातं मात्र याकडे दुर्लक्ष केलं जातं. काहीही चोरायला कावळे तयार असतात. पटकन येऊन ते इतर पक्ष्यांच्या घट्यातील अंडीदेखील पळवून घेतात.

ब्रिटिश कवी युजेस आणि आपल्या ज्ञानेश्वर माउलींनी सुद्धा कावळ्याला एक अतींद्रिय शक्ती आणि आत्म्याचा अध्यात्मिक भाव दिलेला आहे. कवी त्याच्या लाईफ अँड साँस फ्रॉम मध्ये देखील असंच म्हणतो आणि ज्ञानेश्वर माऊली पैल तो गे काऊ कोकताहे, मध्ये देखील असंच म्हणतात की कावळा वेगळा आहे.

पुढचा पक्षी येतो, कोकिळा!

कोकिळेचा आवाज आला तर फार कौतुकाने बोलले जाते पण खर सांगू तर मला तर कोकीळेचा आवाज आवडत नाही.

कोकिळा फारच चतुर असते आणि कावळ्याच्या घरात आपली अंडी टाकून कावळ्याकडून सेवा घेते. स्वतः मात्र मजेत फिरते. असं गोड कोकिळा गाते, ते केल्याबद्दल कायम समज आहे.

तिसरा पक्षी पोपट!

पोपटाच्या चटर-पटर चर्पटपंजरीचे कौतुक माणसाला खूप असते. कारण की पोपट गोड बोलतो, तो पाळता येतो. त्याची सुंदर हिरव्या आणि लाल रंगाची रंगसंगती आकर्षक असते. माणूस कपड्यांमध्ये सुद्धा हिरव्या आणि लाल काठाची रंगसंगती वापरतो. मात्र आपल्या रोजच्या कामात सुंदर पोपटाकडे निरखून बघायला वेळच नसतो. कोरोनामुळे सध्या पक्षी खिडकीत येऊन बसतात. खायला मागतात. वेगवेगळे आवाज करतात. माणसांनादेखील या पक्ष्यांचे निरीक्षण करायला वेळ आहे. त्यामुळे या पक्ष्यांचे सौंदर्य नजरेत भरू लागले आहे. उन्हाळ्यामध्ये कुहुकुहु असलं ओरडणारी कोकिळा आहे. आता हा उन्हाचा दाह सहन होत नाही एकटेपणा सहन होत नाही पावसा लवकर ये असं म्हणत पावशा पक्षी सुद्धा पावसाची वाट बघतो आणि चोच उघडी करून आकाशाकडे बघून पावसाचं पाणी पिऊन जगतो अशा कल्पना आहेत. एक पक्षी शेतकऱ्यांना पेरते व्हा असे देखील सांगत असतो कारण की त्याला दूरवर येणारा पाऊस दिसतो.

कोयल आणि मैना पोपट फार पूर्वीपासून पिंजऱ्यात पाळल्या जाणाऱ्या लाडक्या प्राण्यांमध्ये आहेत. बऱ्याच घरी आणि बऱ्याच वस्त्यांमध्ये पोपट मैना पिंजऱ्यात पाळायची पद्धत आहे.

‘बेटा’ मध्ये अनिल कपूर कोयल सी तेरी बोली म्हणून माधुरी दीक्षितचे कौतुक करत असतो. कुठल्याही प्रकारचा रियाज न करता देखील कोकिळा इतके सुंदर गाऊ शकते.

कोंबडी: भल्या पहाटे कोंबडा आरवला की दिवसाची सुरुवात होते किंवा कोंबडे झाकले म्हणून सूर्य उगवायचा राहत नाही अशा शब्दांमध्ये कोंबड्याचा आणि सूर्योदयाचा संबंध व्यक्त केला जातो. परदेशांमध्ये दिशादर्शक यंत्रांवर, बंगल्यांच्या वरती फिरणाऱ्या लावलेल्या कुकुट दिशादर्शक चाकांवर सुंदर सुंदर कोंबड्यांच्या आकृत्या लावलेल्या असतात. परदेशी काही काही हॉटेलमध्ये दाराशी सिरॅमिकच्या कोंबडा आणि कोंबडीची अप्रतिम देखणी शिल्पं लावलेली आहेत. कोंबड्याचं कौतुक प्लेटमध्ये चिकन टिक्का रुखा सुखा अशा प्रकारच्या नावाचा पदार्थ आवडतो म्हणून माणूस करतो. कोंबडी पालन आपल्या देशात खाण्यासाठीच केले जाते. कोंबडीची अंडी, कोंबडीचे मास यासाठी

कोंबडी पाळण्याचा व्यवसाय केला जातो. भूतकाळाच्या सुंदर आठवणी कोंबड्याच्या आरवण्यामुळे येतात. ती आली.

तर कोंबडा आरवला की रिंगटोन वाजला, मला संशय येतो. कधीकधी लालबुड्या बुलबुल बागेत येऊन बसतो, पांढरगाले बुलबुल सुद्धा असतात. पांढऱ्या रंगाचे बगळे दिसतात. तांबट येऊन बसतो. चिमणी चिवचिव करते. पोपटाची पिल्लं इ. पक्षी येतात.

कधीकधी आपल्या घराच्या जवळ असलेल्या एखाद्या मोडक्यातोडक्या पडक्या वाड्यात किंवा आंब्याच्या झाडाच्या ढोलीत एखाद्यावेळी घुबड सुद्धा दिसते. हे घुबड अतिशय सुंदरपणे त्या ढोलीच्या रंगाशी मॅच होते. कधीकधी बिल्डिंगच्या वर बसून, एखाद्या विचित्र शांतपणे आपल्या लबाड डोळ्यांनी तो आपल्याकडे बघत असतो.

हातातला एक पक्षी हा जंगलातल्या किंवा झाडीच्या दोन पक्ष्यांपेक्षाही योग्य असतोच असे म्हणतात. तसं मला वाटतं की घराच्या अंगणात येणारा आहे तो एक पक्षी हा जंगलातल्या 100 पक्ष्यांपेक्षा अधिक आनंद देऊन जातो. वेड्यासारखा त्या पक्ष्याचा आवाज ऐकण्यासाठी, पक्ष्यांसाठी पाणी घालून निराशा बाहेर काढू

शकतो. राग बाहेर काढू शकतो. एकच फूल हे माझी बाग बनू शकते. एकच पक्षी हा माझा जीवन बदलू शकतो.

एकदा मी पुण्याहून येताना खूप निराश मनःस्थितीत होते. एक्सप्रेस वे च्या तलावाच्या बाजूला धो-धो पावसात एका अतिशय पडक्या झाडावर एक पक्षी एकटा बसला होता. पावसात भिजत होता पण तो त्याच्या समूहात त्याच्या घट्ट्यात जात नव्हता. त्याला पण काही त्रास होत असेल तरी हा शांतपणे कसा गातो.

माणसाने पक्ष्यांपासून खूप काही शिकले पाहिजे, प्रतिकूल परिस्थितीत गाणं टिकलं पाहिजे.

किलबिलती पाखरे मला हेच सांगतात. ऐका.

26 मेथ्यांबा:

आजच्या लेखाचा विषय आहे मेथ्यांबा! मेथी आणि आंबा या दोन शब्दांपासून मेथांबा शब्द बनला आहे. हे एप्रिल-मे महिन्यात मना पासून कच्च्या कैरीपासून बनवले जाणारे लोणच्याच्या जातीचे तोंडीलावणे आहे. एप्रिल-मे महिन्यात पूर्ण देशभरात छुंदा, लोणची, आंबापोळी, आंबे साईट, सुके आंबे, कैरीचं लोणचं अशा वेगळ्या वेगळ्या प्रकारचे लोणचे आणि त्या कैरीची आंबोशी बनवतात. सुके, तेलातले वगैरे वेगवेगळे साठवणीचे पदार्थ केले जातात. मेथ्यांबा हा त्यातलाच एक प्रकार आहे. तो जास्त टिकत नाही, तीन-चार दिवस टिकतो. पण तोंडी लावायला एकदम चव सुंदर आहे. कांदा कैरी लोणचे वगैरे या प्रकारांमध्ये तक्कु सारखा एक मेथांबा हा प्रकार आहे. तक्कुला कच्चा कांदा कैरी किसून बरोबरीच्या प्रमाणात घेऊन त्यात तिखट मीठ टाकून कच्चे वापरले जातात. तर मेथ्यांबा शिजवलेला असतो. त्यामध्ये मेथीची झणझणीत फोडणी असते.

मेथांबा करण्यासाठी लागणाऱ्या वस्तू- 1 एक मोठी कैरीची साल काढून आणि तिच्या आपल्या लांब उभ्या फोडी करून घ्याव्यात.

2 कैरीच्या बरोबरीच्या प्रमाणात गूळ किसून घ्यावा.

3 तिखट मीठ फोडणीसाठी मोहरी आणि

4 एक डावभर तेल, मेथी, चमचाभर हळद आणि तिखट.

कृति-

सर्वप्रथम स्टीलच्या किंवा जाड बुडाच्या असलेल्या कढईमध्ये, पातेल्यामध्ये डावभर तेलाची मेथी आणि मोहरी घालून कडकडीत फोडणी करून घ्यावी.

कांदा उभा चिरून वेगळा परतवून घ्यावा. त्या फोडणीतच कापलेल्या कच्च्या कैरीच्या फोडी, गूळ, हळद, मीठ आणि तिखट एकत्र शिजवून घ्यावे. (गूळ जास्त हवा असल्यास तो झालेल्या मिश्रणात कालवावा.)

झाकण न ठेवता दोन मिनिटे शिजल्यावर मिश्रणाचा रंग बदलतो आणि कैरीच्या फोडी चकचकीत होतात. साधारण आपल्याला आवडेल अशा मऊ ठेवाव्यात.

फुलक्यांबरोबर, पुरीबरोबर, डब्याबरोबर अथवा संध्याकाळच्या वेळेस वरण भात मेथांबा अथवा खिचडी आणि मेथांबा हा पदार्थ पोटभरीचा होतो. 4/5 पोळ्या देखील मेथांबा सोबत खाल्ल्या जातात. फ्रिजमध्ये दोन-तीन दिवस टिकतो. डब्यात न्यायला एक चांगले तोंडीलावणे बनतो. आजारपणात तोंडाची चव गेली असल्यास मेथांबामुळे तोंडाला चव येते.

**

27 आम्रपुराणः

शीर्षक नीट वाचून पुढे जा! हे आम्रपुराण, आम्र वर्णन आहे. आम सूत्र आहे, म्हणजे आंब्याबद्दलची माहिती आहे. आम आदमीचे लाडके फळ आहे. आमच्या नासिकच्या जवळ, गावाच्या वाड्याच्या पुढे कच्च्या रस्त्याने गेले की एक ओढा लागायचा. जरा लांब पुलावरून जाणारा रस्ता पुढे नदीकडे जाई. त्या नदीकिनारी पोहचेपर्यंत दुतर्फी अनेक गावठी आंब्याची, बिड्याची, रायवळची अशी गडद हिरव्या रंगाच्या पानांचा मुकुट घातलेली आंब्याची झाडं असत. या गोदावरी नदीच्या ओढ्याला इथे फक्त पावसाळ्यातच पाणी असायचं. लहान डोह होता पण बाकी काय किरकोळ ओढा होता. आमराई, झाडी होती. दुपारी खडकावर कपडे सुकत असत. आजूबाजूच्या बायका कपडे धूत त्या खडकावर सुकवायच्या. आम्ही भावंडं तिथे कधी कधी पाण्यात पाय टाकून बसायला जायचो. मे महिन्याच्या सुट्टीत सगळी भावंडं भाचरे आणि इतर गावचे, दूरचे नातेवाईक सुद्धा आमच्या घरी गावी, नासिकला सुट्टीला येऊन राहिल्याचे आठवते.

उन्हाळ्याच्या सुट्टीच्या आठवणी या आंबापोळी, आमरस पोळी, सुकवलेल्या आंबा फोडी, आटवलेल्या आंबा, पन्हे, आंब्याच्या आमट्या, आमकैरी, यांच्याशी जोडलेल्या होत्या. या

आठवणी पुढे जावून लोणचं घालणं कैऱ्या, फोडून उन्हात सुकवणे, छुंदा, आंबोशी या आंब्यांशी संबंध्यत बनत. सुट्टी तसल्या विविध आमक्रियांची जोडलेली होती.

कधी एखाद्या संध्याकाळी धडधड, थडथड, थरथर करत पावसाच्या मोठ्या मोठ्या थेंबांचा किंवा गारांचा पाऊस पडायचा. अवकाळी पाऊस पडायचा. त्याकाळी काही घरं फार छान आणि पॉश नसायची. मागच्या बाजूच्या आउटहाऊसवर तर पत्रे टाकलेले असायचे. आकाशात वीज चमकायला लागली की आमची सगळ्यांची भीतीने पाचावर धारण बसायची. आजी आई वडील सगळे जण असायचे. कंदील पेटवले जायचे. बॅटरी एखादी सोसो असायची आणि तिचे सेल्स मग संपून जायचे. धाडधाड आवाज करत त्या पसरणाऱ्या गारांनी अनेक आंब्याची फळं जमिनीवर पडायची. आम्हाला राग यायचा. किती नुकसान करतो हा पाऊस! पावसाच्या माऱ्याने झाडावरची सर्वच फळं उंबर, जांभळ, पेरू, वाडीतील झाडांच्या कैऱ्या जमिनीवर पडायच्या. काही कैऱ्या फुटून जायच्या. काही चांगल्या राहायच्या.

जमिनीवर या आंब्यांचा, कैऱ्यांचा सडा पडलेला असायचा. डोक्यावर छत्री किंवा कांबळे, एखादा प्लास्टिकचा तुकडा घेऊन कापडाच्या पिशवीत आम्ही पावसात बाहेर जावून

जमिनीवर पडलेली फळं गोळा करायचो. कोळ्याला त्याने पकडलेल्या मच्छीचा काय आनंद वाटेल त्याहून अधिक आनंद मला या गोळा केलेल्या पडक्या फुटक्या कैऱ्यांचा वाटायचा. त्या बाळ कैऱ्या आखळ्या अथवा कापून त्यांचे लोणचे घातले जाई. आंबेडाळ केली जाई. मला आठवतं की आंबट गोड कैऱ्या खाऊन सारेजण खोकत असू. कैऱ्यांचा चिक, आमच्या बोटा-ओठांवर उभरे. त्यात कैरीच्या चिकांनी ज्वर आला असायचा. तरीही आम्हाला त्या आंब्याचा मोह संपायचा नाही. त्यातल्या एका झाडाला आम्ही भावंडांनी केशरबाग नाव ठेवले होते. तो अजून आहे, उभा डोलताना आढळतो. त्या झाडाला अम्ही मुली झोके बांधून खेळलो. मग दादा येत, ते त्या झाडाला घडीची खुर्ची टेकवून लावून बसत. मग आम्ही केशरबाग झाडाखाली खिचडी आणि लोणच्याची जेवणं सुद्धा करायचो.

या वर्षी मला अजिबात आंबा खायलाच मिळाला नाही. याचं खरंच खूप वाईट वाटतं.

“आपल्या मुलाला दहा वर्षं परदेशी आंबा खायला मिळत नाही कारण की त्या प्रदेशांमध्ये आंब्यावर बंदी आहे कारण आंब्यात कीड असते. परदेशी म्हणून त्याने अनेक वर्षे नाही खाल्ला, मी एक वर्षं नाही खाल्ला तरी चालतं. ” मी स्वतःला

समजावलं. प्रत्येकाच्या जीवनात तसे आम्रपुराण छान आहे. प्रयत्नाने अजून चव वाढवता येईल. शुभफलाचा मान आंब्याला मिळतो. सणाला शुभ कार्याला आंब्याच्या पानांचे तोरण बांधतात. मेंदीत हातावर आंबा काढतात. हळदी कुंकवाची कुईरी आंब्याच्या आकाराची असते.

कोयः कोयीचा गाभा औषधी असतो. आम्रवृक्षावर पक्षी घरटी बांधतात, पिल्लं येतात, कोकिळा गाते. सख्या झोका बांधतात, इतर किडे जगतात. या झाडाला पाणी वारंवार द्यावं लागत नाही.

माझ्या एका मैत्रिणीने बदलापूरच्या पुढे एक फार्म हाऊस विकत घेतलं होतं. तिथे तिने बरीच आंब्याची झाडे लावली होती. बैंगन पल्ली, बेगम पल्ली, केशर, अशी झाडं मी तिला त्या बागेत लावण्यासाठी बक्षीस म्हणून दिली. पिवळा अगदी महागड्या अशा आंब्याचे रोप देखील तिला मी तिथे लावायला घेऊन दिलं. मला तर काही ही शेतीची चैन परवडणारी नव्हती. त्यामुळे मला आवडणारी केशर, तोतापुरी, राजापुरी हापूस अशी काही आंब्याची रोपं, मी तिच्याच फार्मवर जाऊन लावली.

काही कलमी आंबे, काही साधे आंबे, काही गावठी आंबे अशा रितीने मी हे आंबे हळूहळू तिच्या बागेत खोचून मनापासून लावी. एखाद्या जातीची झाडे जगत, एखादे जगतच नसे. काही

झाडांचे असे असे, की ती नंतर मरत सुद्धा असत. कधी कधी नदीकिनारी हे फार्म असल्यामुळे फार्महाऊसवर पाणी शिरे आणि नुकसान सुद्धा होई. दिवाळीत फळे येणारा परभणी हापूस, कोट्यामधून आणलेला फळे देणारा सदाबहार हापूस देखील मी त्यांच्या ठिकाणी लावला. आंध्र प्रदेशमधील सुवर्णरेखाचा कलमी आंबा अचानक वाळून गेलेला पहिला. केरळमधला बारा महिने फळ येणाऱ्या प्रकारचा आंब्याचा प्रकार देखील लावला. लखनऊमधल्या एका संस्थेच्या नुसार साठ लाख वर्षांपूर्वी दगडात सापडलेल्या, दगडी फोसिलनुसार आंब्याचं फळ मेघालयातील गारो हिल्स दावणगिरी येथे सापडलं होतं. पेरू आणि आंबा याचं हायब्रीड केलेला तोतापुरी आवडतो. पूर्वी हे आंध्र अन् तामिळनाडूमधून येत. त्या त्या शहरातील आणि त्या त्या परिसरातील हवामानानुसार फळांची चव, स्वाद आणि सुगंध बदलत असतो. कलकत्याचा काही तूर प्रकारचा आंबा जुन्नरचा हापूस तो देखील प्रसिद्ध आहे. या वर्षी कोरोनाने फार नुकसान केलं. कोकणातील हापूस नीटपणे पूर्ण देशभर पाठवता आला नाही. पाठवला गेला तरी गाजला नाही. अपराधी भावना न ठेवता खाली जाणे, विक्रेत्याने आणलेला तो बॉक्स खालून (आंबा) विकत आणायचा साबणाने वर धुवायचा. हाताला साबण

लावायचा आणि नंतर घाबरत घाबरत खायचा. नी तरीही मला पोट दुखायच्या भीतीमुळे मी यावर्षी आंबा खाल्ला नाही.

आंब्याचे बेगमी करणारे पदार्थ लोणची, साखरांबा, आंब्याचे साठे, आंबोशी, मॅन्गो जाम, आंब्याचं सरबत, साठवलेल्या आंब्याचा गर हे खाऊनच आता वर्षभर आंब्याचा विरह कसा तरी काढायचा आहे.

पाऊस आला की आंबा संपतो. मुंबईचा पाऊस गावच्या पावसाची आठवण करून देतो पण मुंबईचे आंबे आणि गावचे आंबे यांच्यात फार फरक आहे. अंगावर टॉवेल गुंडाळून आणि अंगात कसे तरी कपडे घालून आंबे सोलून चोखून खाण्यात, तोंडाने कपडे बरबटविण्यात जो आनंद असतो तो उपभोगायला आमच्या नाशिकला, भूतकाळात जायला हवं. नुकतंच माझ्या कानावर आलं की ते झाड तोडलं गेलं आणि एका लाकूड वखारवाल्याला विकण्यात आलं. माझ्या घशात कसंतरी झालं. श्वास गुदमरल्यासारखं वाटलं माझी आंब्याची आठवण संपली असं क्षणभर वाटलं. जुनं झाड तोडताना नवीन झाड त्या जागी लावावं असं सोसायटीत कुणालाच वाटलं नव्हतं. आंबा म्हातारा झाला होता. “नवा वृक्ष कसला लावता? पार्किंगला जागा झाली. आणि काय त्या आंब्याला काही फळे येत नव्हती. वाळवी पण लागली

होती म्हणून तो तोडला” असं कारण मला देण्यात आलं. मात्र जवळ कुठे अन्यत्र नवीन का लावला नाही? याचं कारण कुणीही दिलं नाही. माझे आमसूत्र हे अस आहे.

या वर्षी कोरोनामुळे आंबा अजिबात न खाल्ल्याने मनात विचार केला. आंबा पीक कमी होते आहे का?

नुकतंच माझ्या असं कानावर आलं की नाशिकच्या त्या आमच्या वाड्यातली बरीच झाडं तोडली गेली. त्यातील जे एक “वळणावर आंब्याचे झाड एक वाकडे” असं माझा पत्ता पुसत स्वप्नात येणारं झाड होतं ते देखील नुकतंच तोडण्यात आलं.

पण तरीही मला त्या गावचं घर नदीकाठचं वाकडं आंब्याचं झाड रात्रभर स्वप्नामध्ये झोपेमध्ये आणि भावविश्राममध्ये अस्वस्थ करत होतं. आत रुतत होत. तर ही फलश्रुति पूर्ण आम्रपुराण संपवते. पुढच्या वर्षी आंबे भोजनाला भेटू या.

28 माध्यमांना चांगले काही दिसतच नाही:

आज माझा नोकरीचा पहिला दिवस होता. विषय देऊन लिहा, असे सांगून बॉस बाहेर गेले. मी लिहिले.

‘माध्यमांना चांगले काही दिसतच नाही!’ अशी टीका माध्यमांवर वारंवार केली जाते. माध्यमं ही नेहमी थोड्याफार प्रमाणात राजकीय पक्षांच्या दबावाखाली वावरत असतात, असा वारंवार केला जाणारा आरोप आहे.

ज्यावेळी समाजात सर्व काही ठीकठाक असतं, त्यावेळी सांस्कृतिक कार्यक्रम, त्याच त्या, नेत्याची छबी, त्याच्या बायकोच्या कार्यक्रमांचे खाजगी कौतुक माध्यमांवर दाखवले जाते. प्रमुख राज्यकर्त्यांचं काही चुकलं असलं तरीही उघडपणे ते बोलण्याची हिंमत फारच थोडी माध्यमं करतात. जोपर्यंत काही संकट येत नाही तोपर्यंत हे फील गुड आणि गुडीगुडी म्हणजे वरवर चांगलं दिसणारं, विंडो ड्रेसिंग केलेलं, फोटोशॉप केलेल्या फोटोसारखं सौंदर्यीकरण करून मांडलं जातं.

सध्या समाजात अशी परिस्थिती आहे की सगळीकडेच कोरोना महामारीचे संकट आहे, अशावेळी फिलगुडच्या बातम्या फारशा दाखवणं शक्य नसतं. तरीही माध्यमांनी, काही दिवे लावून टाळ्या वाजवणं किंवा भारतीयांचे मनोबल वाढून तो फारच पुढे

जातो आहे असे काही चांगले विचार सुद्धा मांडले होते. त्यामुळे माध्यमांना चांगले काही दिसतच नाही असं म्हणण्यात काहीही अर्थ नाही. उगवत्या सूर्याला दंडवत करायची वृत्ती ही साधारणतः सर्वच समाज मनात वावरते.

केंद्रातील सरकार आणि राज्यातील सरकार हे वेगळ्या पक्षाचे असल्यामुळे, तो विचार करून माध्यमांनी आपल्या विचारसरणीनुसार समाजातील काही वाईट गोष्टी दाखवल्या. आज कोरोना व्हायरसच्या महामारीमुळे बऱ्याच वाईट घटनासुद्धा घडत आहेत. जसे की, स्थलांतरित मजुरांचा प्रश्न फारच मोठा आहे. डॉक्टर नर्सेस यांच्यावर हल्ले होताहेत, पोलिसांवर हल्ला होत आहे, त्यांना विचित्र वागणूक दिली जात आहे. स्वतःला आजार होऊ नये म्हणून लोक याच कोरोना योद्धा लोकांना दूर ठेवत आहेत. पण प्रत्यक्षात कोरोनाचं संकट वाढल्यावर ही माणसंच उपयोगी पडणार आहेत याची जाणीव समाजाला नाही. फिलगुड मध्ये वावरून कोरोना जाणार नाही. साक्षरतेचं प्रमाण कमी, तपासण्या कमी असल्यामुळे समाजातील कोविड 19 केसेसचा आकडा कमी येत असावा. चाचण्या वाढवल्या की आकडा वाढेल असे माध्यम म्हणतात. लॉक डाऊन उठवल्यावर हा रुग्णांचा आकडा अधिकच वाढेल हे माध्यमं दाखवतात, ते चूक नाही. RTPCR kits बोगस निघाले. धोका कळत आहे.

पावसाळा सुरू झाल्यावर मुंबईत, भारतात रस्त्यांची, वाटांची वाताहात होत असते. पावसात डेंग्यू, मलेरिया आणि कोरोना, तिघं थैमान घालू शकतात. हॉस्पिटल्समधील कर्मचाऱ्यांची संख्या रोडावली असल्यामुळे काही काही गोष्टी तत्परतेने करणं जमत नाही. मृतदेह पाच मिनिटांसाठीच जर कोविड वॉर्डमध्ये ठेवले असले तरीही त्याचा व्हिडिओ बनवून पसरवला जातो. प्रत्यक्षात नर्स अथवा डॉक्टर अथवा स्वयंसेवक म्हणून काम करायची वेळ आल्यास हीच लोकं मागे पाय घेतात. आपल्या सोसायटीत राहणाऱ्या डॉक्टरांना, नर्सेसना, आणि पोलिसांना सुद्धा सोसायटी सोडायला हे लोक भाग पडतात. अशावेळी आहे त्या तुटपुंज्या कर्मचारी संख्येत जे चालू आहे त्यापेक्षा अजून उत्कृष्ट तर घडू शकत नाही. तरीही जे घडलंय ते दाखवत आहेत. माध्यमं ही आरसा असतात.

‘माध्यमांना काही चांगले दिसत नाही’ असे म्हणणे चूक आहे. जीव धोक्यात घालून ही माध्यमं सत्य परिस्थिती जनतेसमोर मांडत आहेत.

*

29 श्रावण बाळ: ठाणे

श्रावण बाळाची पुरातन कथा आपल्याला सगळ्यांना माहिती आहे. आई-वडिलांना त्यांच्या इच्छेनुसार कावडीत बसवून काशीयात्रेला घेऊन जाताना दशरथ राजाच्या बाणाने श्रावण बाळाचा मृत्यू होतो. 'तुला पुत्र वियोग सहन करावा लागेल' हा शाप देऊन श्रावण बाळाचे आईवडील पुत्रवियोगाने विव्हल होऊन प्राण सोडतात. त्यामुळे दशरथ राजाला प्रभू श्रीरामचंद्रांसारखा पुत्र असूनही, पुत्रवियोग सोसावा लागतो.

तर ही संकल्पना त्या काळापासून जन्माला आली की पुत्राने आई-वडिलांना काशीयात्रेला न्यावे.

ही कल्पना आणि हे पुत्राचं कर्तव्य मानलं जातं की अंध असलेल्या आई-वडिलांना कावडीत बसवून श्रावण बाळ काशी यात्रेला नेतो. पुत्राने आई-वडिलांच्या प्रती असलेलं आपलं कर्तव्य पूर्ण करावं, ही कल्पना यामागे आहे. त्यानंतर कित्येक वर्षे आपल्या पुत्राने आपलं कर्तव्य पार पाडावं, आपल्याला सुख द्यावं, म्हणून आईवडील मुलगा होण्यासाठी अनेक मुलींना देखील जन्माला घालत होते. ह्या संतर्तीनंतर जन्माला आलेल्या मुलावर घरी असलेल्या सर्वांना आणि आई-वडिलांना सांभाळणं, आई-वडिलांच्या जबाबदाऱ्या पूर्ण करणं, भावंडांची लग्न लावणं, घर

बांधणं ही कामं येत. त्यांनी सांगितलेल्या मुलीशी लग्न करणे इत्यादी जबाबदाऱ्या या श्रावण बाळावर येऊन पडत असत. अपेक्षेत भर पडत असे.

आणि ह्या सर्व जबाबदाऱ्यांनी हे श्रावण बाळ गांगरून गेलेले असे. आधीच खूप मुलींनंतर जन्मलेला अथवा अनेक मुलींमध्ये एकलता एक म्हणून हा अधिक लाडाने वाढवून, चढवून ठेवलेला पुत्र असे. त्यात नंतर ही आणखी एक जबाबदारी आल्यावर त्याची कुचंबणा होई. मधल्या अनेक पिढ्यांमधील 'मुलगा झाला हो' असं म्हणत मुलांवर आपल्या जबाबदाऱ्या आणि आपल्या अपूर्ण इच्छा आकांक्षा आई-वडील लादत राहिले आणि हा मुलगा जबाबदाऱ्या पार पडत राहिला.

घरचे सांगतील त्या मुलीशी लग्न करणं, घरच्यांनी सांगितलं तर, मग लग्नाच्या बायकोला त्रास देणे, सोडून देणे, पैशासाठी हटून बसणे, नोकरी करणाऱ्या पत्नीकडून पण अवाजवी घरकामाची, सुगरण असण्याची अपेक्षा करणं हेदेखील करी. हा सुपुत्र मध्यंतरीच्या काळात आई-वडिलांचं ऐकतच राहिला. कधीकधी या श्रावण बाळाच्या वागण्यात अहंकार होता, कधी कुचंबणा होती, कधी मजबूरी होती. पण आई-वडिलांच्या अधीन हे श्रावणबाळ त्या काळात आज्ञेत राहिले. मात्र अचानक 2000

च्या आसपास ग्लोबलायझेशन एकदम जबर भरारीने वर आले. विक्रीच्या साखळ्या सुरू झालेल्या, जगात मानवांना सुद्धा ग्राहक समजायची वृत्ती समाजात आली. जागतिकीकरणामुळे भोगवादी वृत्ती वाढली. श्रावण बाळ बदलला. अगदी सामान्य नियम म्हणून नाही, पण काही/बरेचसे श्रावण बाळ सुजाण झाले.

कुठल्या वातावरणात आपल्याला त्रास होतो आणि कुठून दूर राहायचं हे ह्या मुलांनी बरोबर ओळखलं. कामानिमित्त, नोकरीनिमित्त ते आई-वडिलांपासून दूर राहू लागले. यात त्यांचा स्वतःचा निर्णय होता, त्यांच्या मैत्रिणींना/नी त्यांनी/त्यांना सुचवलेला, सहवासाने त्यांना सुचलेला निर्णय होता कोण जाणे. की त्यांच्या मित्र/बायकांनी त्यांच्यावर लादून डोक्यात भरून भरून हॅमरींग करून केलेला निर्णय होता. पण ही मुलं आई-वडिलांपासून स्वतंत्रपणे वेगळी राहू लागली. काही काही प्रसंगी त्या कुटुंबातील सदस्यांना पूर्णपणे तोडून टाकू लागली. पण अपवाद वगळता बऱ्याच या अशा घरी श्रावण बाळ आणि श्रावण बाळाचे आईवडील यांच्यात संघर्ष सुरू झाला. कधी छुपा कधी उघड! मग राजाराणीने वेगळा संसार थाटला, हे अगदी सामान्य होऊन गेले. काळ बदलला ना!

महिला/बायका सर्रास नोकरी करू लागल्या. समाजाची मजा, रहन सहन बदलली. जबाबदाऱ्या बदलल्या. पैशाचं महत्त्व वाढलं. यावेळी हा श्रावण बाळ आईवडिलांचे ऐकेना. “काशीला गेले काय वाशीला गेले काय? तुम्हाला काय फरक पडतो आंधळ्यांना?” असं सांगणारा श्रावणबाळ एका नाटकात मी बघितला आहे. काळ बदलला आणि आयुष्याचा उपभोग घ्यायला हवा- घरची जबाबदारी नाही घेतली तरी चालेल; अशी एक जाणीव या श्रावण बाळामध्ये येऊन रुजली. जुनाट आईवडील नकोसे झाले.

खर्च वाढला, पैसे पुरे पडेनात आणि त्यातूनच वृद्धाश्रम ही संकल्पना फोफावत जाऊ लागली. सुपुत्रांनी आई-वडिलांना जबाबदारी टाळून वृद्धाश्रमात सोडलं. काहींनी त्या काळात टीका केली होती, पण पुढे समाज त्याला सरावला.

अर्थात एका कार्यक्रमात मी त्या सुपुत्राला असं बोलताना ऐकलं की, “वृद्ध अतिशय आग्रही असतात. त्यामुळे त्यांचे आणि तरुणांचे पटत नाही. ” एकूण काय तरुण आणि वृद्ध यांच्यातली दरी वाढतच गेली. श्रावण बाळ आज्ञेबाहेर, कव्हरेजच्या बाहेर जाऊ लागला. जुन्या पिढीचा रिमोट कंट्रोल श्रावण बाळा वर चालेना झाला. एकत्र कुटुंबात राहून मनस्ताप आणि भांडणं नकोत

म्हणून श्रावण बाळाचे आई वडील त्याला वेगळं घर करून देऊ लागले. मात्र या वेगळ्या करून दिलेल्या घरात श्रावण बाळाच्या पत्नीचे (काही वेळा) आई वडील येऊन हक्क जमवून बसले.

तीनही पिढीतले श्रावणबाळ वेगळे होते. कोण चूक कोण बरोबर काहीच सांगता येत नाही. मात्र मागच्या पिढीचा आणि सध्याच्या पिढीचा संघर्ष कमी व्हावा आणि सहजीवन सुरळीत रहावं यासाठीच थोडं विचारमंथन केलं.

बाकी ज्याचा त्याचा श्रावण बाळ आणि ज्याची त्याची कावड खांद्यावर घेऊन त्याला काशी यात्रेला जायचं का वाशी यात्रेला जायचं, हे ज्याने त्याने ठरवायचं असतं.

स्वतः श्रावण बाळ बनून घरच्या सर्वच जबाबदाऱ्या घेतलेले काही श्रावण बाळ आता त्यांचे श्रावण बाळ (मुलं) त्यांना विचारत नाहीत म्हणून वृद्धाश्रमात खंत करत बसलेले पण दिसतात.

काळाची पुण्याई दुसरं काय? 'म्हातारी मेल्याचे दुःख नाही काळ सोकावत आहे' असं म्हणतात. पण म्हातारी मेल्याचं पण दुःख असतंच की! जुन्या पिढीचा अनुभव, ती संस्कृती, विचार, पारंपरिक पद्धती, सुगरण जेवण, विणकाम, भरतकाम, तो अनुभव, ते आजीबाईंच्या बटव्यातले औषध याचा पण अंत होत असतो

ना! त्यामुळे म्हातारी मेल्याचे दुःख का नाही? आहे. काळ सोकावत आहे याचं देखील आहे आणि श्रावण बाळ बदलत चालला आहे याचं देखील आहेच आहे. श्रावणबाळ अदृश्य झाले आहेत.

काय काय बघावे लागेल, सांगता येत नाही.

30सोनं ते सोनं:

नाव चुकून दिलेलं नाही. काही लिखाणात चूक होत नाहीये, खरंच लिहिलंय 'सोनं ते सोनं'. अडलं की सोन मोडलं, जुने ते सोने, सोन्यावर राख असते (धोका)चकाकते ते सोने नसते, अशा म्हणी असतात. मुशीत तापून सुद्धा शुध्द होतं तेच सोनं, बावनकशी सोनं, नाव सोनूबाई हाती कथलाचा वाळा, सोनं सोडणं किंवा शंभर नंबरी सोनं अशा वेगवेगळ्या वाक्यांमध्ये सोन्याचं वर्णन आपण नेहमीच करत असतो. सोन्याचं आकर्षण नाही अशी स्त्री आणि पुरुष कुठेच नसतात. स्त्रिया नटण्यासाठी, सुंदर दिसण्यासाठी, सजण्यासाठी सोन्याचे दागिने अथवा सोने वापरतात. बायका सोने भक्त असतात असा समज समाजात आहे. पण पुरुष यावर हसत असला तरी सोन्याचे दागिने पत्नी, बहीण, आई अशा स्त्रियांना घेऊन देतो याचं एक कारण त्याचं प्रेम असतं. खरं तर पुरुषालाही माहित असतं, सोनं ही एक कायमची गुंतवणूक आहे. सोन्याचा भाव सहसा कधीच कमी होत नाही. झाला तर दहा-वीस रुपयांनी कमी होतो. कायम व्हॉट्सअपवर संदेश फिरत असतो, 1970 सालापासून आजपर्यंत सोन्याचे भाव कसे वाढत गेले याबद्दल तो असतो. 1970 साली तीनशे रुपये असलेलं सोनं 1980 झाली 900 रुपये झालं होतं. आज सोन्याचा भाव 48

हजाराच्या आसपास आहे (नोव्हें. 2020). सोनं विकत घेण्यासाठी सर्वजण उत्सुक असतात. याचं कारण आहे शुभशकुन! यासाठी किमान शुभकार्याच्या वेळी सोनं खरेदी केलं जातं. दुखी बिमार जाये डॉक्टर के पास, सुखी जाये सुनार के पास अशी पण एक म्हण सोन्याबाबत आहे.

‘नळी फुंकली सोनारे इथून तिथून गेले वारे’ किंवा ‘सोनारानेच कान टोचावे’ वगैरे शब्दात सोन्याचं काम करणाऱ्यांना कुशल मानलं जातं. व्यापारी लोकसुद्धा कायम तुलना सोन्याच्या भावाशी करत असतात. साधारणपणे असं म्हटलं जातं की एक तोळा सोन्याचा जो भाव असतो तेवढा खर्च महिन्याला किरकोळ सामान खरेदी करण्यात मध्यम घरी माणसाला आवश्यक असतो. एकोणिसाव्या शतकाच्या सुरुवातीपासून आजतागायत तसाच आलेख दिसून येतो. सोन्याचा भाव कुठल्याही वर्षी खाली गेलेला आपल्याला बघायला मिळत नाही. शेअर बाजार, आपल्या गुंतवणुकीच्या पावत्या ह्या गोष्टी प्रत्यक्ष ऍसेट मानल्या जात नाहीत, मात्र सोनं हे प्रत्यक्ष ऍसेट असतं. अडीअडचणीला थोडाफार तोटा घट कापून, तोटा सोसून सोने कधीही विकलं जाऊ शकतं. अगदी बाजार भाव मिळत नाही, तरी थोडीफार घट काढून सोनं विकलं जातं. सूट घट वगैरे सांगून काही प्रमाणात तरी पैसे परत मिळतात. Covid-19 साथीनंतर जगभरात सोन्यावर घेतल्या जाणाऱ्या

कर्जात अचानक वाढ झाली आहे. पूर्वी खाजगी सावकारांकडे सोनं गहाण ठेवून कर्ज घेतलं जाई; आता बँका आणि अनेक वित्तीय संस्था देखील सोने गहाण ठेवून कर्ज देतात. याचा फायदा ग्राहकांना होतो. लॉक डाऊनच्या काळात कालपर्यंत मुलांच्या नोकऱ्या सुटलेल्या असताना सोने गहाण ठेवून मिळणारे पैसे हे फार उपयोगी पडतात. प्रति ग्राम 3600 रुपये या भावाने 7.4% व्याज दराने वीस लाखापर्यंत सोने कर्ज मिळू शकते.

सोन्याचा भाव कायमच वाढत जाण्याचे मूळ कारण आपल्या सामाजिक पद्धतीमध्ये आहे. लग्नकार्याच्या वेळी मुलीला अथवा मुलाला निदान तीन-चार तोळे तरी सोनं कमीत कमी अंगावर दागिना बनवून घातलं जातं आणि घरातलं जुनं ते सोनं विकायला कुणीच तयार नसतं. सासू आपले दागिने कधीच सुनेला देऊ इच्छित नाही. ती सुनेसाठी नवीन मंगळसूत्र कर, नवीन दागिने कर असं म्हणते. त्यामुळे नवनवीन सोन्याची खरेदी घरी होत राहते. याच कारणामुळे सोन्याची मागणी सुद्धा वाढत राहते आणि भाव देखील वाढत राहतो. भावना आणि सुरक्षितता या दोन भावना प्रामुख्याने सोन्याच्या वाढत्या मागणीच्या मागे असतात. 55 हजार रुपये दहा ग्रॅम इतका सोन्याचा भाव सप्टेंबर 2020 मध्ये आहे. कोरोनामुळे अनेक जणांच्या नोकऱ्या गेलेल्या असताना सोन्याच्या वाढत्या भावाचं कारण काय असेल?

सोन्याचे दागिने विकायला गेल्यावर ग्राहक शोधायचा त्रास नसतो. सोने खरेदी करणारे दुकानदार/सोनार लगेच ते डील करून पैसे हातात ठेवून देतात. कोरोनाच्या आजारासाठी, लग्नासाठी, पगार झाला नाही म्हणून, नोकऱ्या सुटल्या आहेत म्हणून, पैशाची गरज असताना सोनं खूप उपयोगी पडलं आहे. बरेच जण सोन्यावर कर्ज घेऊन व्याज लागण्यापेक्षा सोनं विकून देखील टाकत आहेत. ज्यांनी सोन्यावर कर्ज घेतले ते देखील हप्ता भरू शकत नाही म्हणून ते सोन्यावरचा आपला हक्क सोडून ते कर्ज देणाऱ्या संस्थेच्या ताब्यात देत आहेत. शेअर बाजार, जागा, मुदतीच्या पावत्या, पोस्टाची सेव्हिंग सर्टिफिकेट, म्युच्युअल फंड यांच्यात पैसे गुंतवण्यासाठी थोडेफार प्राथमिक ज्ञान असण्याची आवश्यकता असते. सोनं खरेदी करायला अगदी अडाणी लोक सुद्धा पटकन पुढे होतात. कारण सोन्याचा भाव वाढणार आणि गुंतवणुकीवर चांगला परतावा मिळणार याची जाणीव सर्वांना असते. असं म्हणतात की घरी जे पारंपरिक सोनं आहे त्यातील बरंच सोनं अशुद्ध, भेसळयुक्त आहे. काही प्रकरणात घरातील सोन्याच्या दागिन्यांमध्ये चांदी अथवा तांबे कालवलेले आहे आणि वर्षानुवर्ष ते सोनं घरातील कपाटात अथवा बँकेच्या लॉकरमध्ये पडलेले असल्यामुळे त्याची शुद्धता तपासणी केलेली नाही.

सोन्याची चकाकी कधीच नष्ट होणार नाही आणि सोन्याची गुंतवणूक म्हणून असलेली किंमत सुद्धा कधीच कमी होणार नाही. असं म्हणतात की अर्थ शास्त्राच्या दृष्टीने सोनं गुंतवणूक हे, विकासाच्या दृष्टीने घातक असतं. कारण सोन्याची गुंतवणूक ही डेड असते, मृत असते आणि सोन्यात गुंतवणूक म्हणून घातलेला पैसा हा कुणाच्याही विकासासाठी उपयोगी पडत नसतो.

पण तरीही सोन्याची लोकप्रियता मात्र कमी होत नाही, होणार नाही.

म्हणून तर म्हटलं. सोनं ते सोनं!

31 हसताय ना?

हसताय ना? हसायलाच पाहिजे! अशी सुरुवात करून, ‘चला हवा येऊ द्या’, ‘हास्यजत्रा’, ‘लाव रे तो विडिओ’ने आपल्या दूरदर्शनच्या विश्वातून आपल्या मनात प्रवेश केला. हसणे जरूरी असून ते जीवनासाठी खूप आवश्यक असते. हसल्यामुळे मनाचा ताण लगेच नष्ट होतो. काव्यशास्त्रविनोद याने युक्त अशा प्रकारे माणसांनी वेळ घालवावा; असे शास्त्र सांगते.

“टीव्ही किती वेळ बघता आणि कोणते कार्यक्रम बघता?” असा प्रश्न एकदा मला मुलाखतीसाठी विचारलेला असताना मी सांगितले.

“दिवसांतले कमी दोन तास टीव्ही बघते. टीव्ही आणि मोबाईल फक्त संध्याकाळी बघते. दिवसभर मी काम, लिखाण, घरकाम सगळं करते. ” मी

“विनोदी आणि हसवणारे कार्यक्रम बघायला आवडते? का आवडते?” तो

“हो! कारण की हसल्यामुळे हृदयाला होणारं रक्ताभिसरण सुधारतं, असं म्हटलं जातं. शिवाय त्या रडक्या मालिका बघण्यापेक्षा मला विनोदी कार्यक्रमांमुळे थोडं फील गुड तरी वाटतं.

म्हणून कधी इतर कार्यक्रम, बाकी नियमितपणे विनोदी कार्यक्रम कायम बघते” मी.

विनोदाचे अनेक कार्यक्रम असतात. त्यावर त्या व्यक्तीने विचारले की, “चला हवा येऊ द्या किंवा असे विनोदी कार्यक्रम बघायला तुम्हाला कसे आवडते? पुरुषांनी बायकांचे कपडे घालून बघू नये, असं शास्त्रात सांगितलेलं आहे” तो.

“विनोद म्हटलं की पाचकळपणा असू शकतो, किंवा अभिजात विनोद सुद्धा असू शकतो. खरंतर या दोन्हीतील फरक फार धूसर होत चालला आहे. ” मी.

मी माझ्या मैत्रिणींशीसुद्धा या विषयावर चर्चा करायची असं ठरवलं.

चौघी जणींना या म्हटलं. माझ्या मैत्रिणीपैकी एक मैत्रीण विनोदी लेखन करते. तिची पुस्तकं विनोदी असतात आणि चांगली असतात.

“विनोद आवडतो?” मी

“फार वर्षांपूर्वी स्त्री कलाकार मिळायचे नाहीत, तेव्हा पुरुष कलाकार महिलांचे कपडे घालून काम करत असत. ” एक.

“आता मुबलक प्रमाणात महिला कलाकार मिळतात. त्यामुळे पुरुषांनी स्त्रियांचे कपडे घालून काम करायची काही

आवश्यकता आहे का? शिवाय ते बघून हसू यायच्या ऐवजी हास्यास्पद वाटतं. ” दोन

बाष्कळ विनोद वगैरे वगैरे त्यांनी वाद घातला.

“पण एकूणच विनोद हा जीवनातील आवश्यक भाग असतो आणि विनोदामुळे आनंद पण मिळतो. ” एक

“दुसऱ्याच्या व्यंगावर केलेला विनोद मात्र एकदम खराब मानला जातो. माणसाचं हसणं वाढलं तर आजार बरे होतात. ” चार

“हसणे आवश्यकच असते आणि कुठल्या ना कुठल्या प्रकारे विनोद निर्माण व्हायला हवा. ”

“विनोद हे एकदम भिकार हास्य रसाचे रूप असते. एकदम कमी बुद्धी असलेल्या माणसांचा करमणुकीचा प्रकार होतो” एक मैत्रीण मला म्हणाली.

“सदैव तोंड रडकं करून बसणं म्हणजे काय फार चांगला प्रकार असतो?” द्वयर्थी विनोद एक प्रकारे चेहऱ्यावरचे विनोदी वाटणारे हावभाव आणि हसरा चेहरा आणि किरकोळ देहबोलीने पण मजा येते. आनंदाने लाईटली प्रत्येक गोष्ट घेण्यामुळे जीवनातला आणि मनावरचा ताण कमी होतो” दोन

“एखादी गोष्ट घडली की ती सांगताना खूप डोकं धरायचं डोळ्यातून पाणी काढायचं म्हणजे ती लोकांना अपील होते.

आपल्यावर कसा अन्याय झाला आहे, हे तू शांतपणे सांगशील तर तुझ्या डोक्यावर परिणाम झाला असे वाटते” एक

“त्यामुळे रडणं आवश्यकच असतं, हसलं नाही तरी चालतं” ती मैत्रीण मला म्हणाली. चर्चा झाली होती.

“विनोद चांगले होते, ” एका कार्यक्रमानंतर मी म्हणाले असता मैत्रीण म्हणाली,

“शंभर वेळा वाचलेले व्हाट्सअप वर ऐकलेले आणि घिसेपिटे तेच तेच विनोद होते. परत परत किती वेळा हसायचं?” ती मैत्रीण मला म्हणाली.

“बाजूचे लोक हसतात की नाही हे बघून किंवा हसणं शोभेल की नाही याचा विचार करून हसणारे पण लोक असतात. ” मी

हसण्याचे पण वेगवेगळे प्रकार असतात. प्रत्येक माणूस आपल्या स्वतंत्र शैलीत हसत असतो, काहीजण तोंडातल्या तोंडात मंद हसतात. काही जणांच्या चेहऱ्यावर मंद हसू येतं. सात मजली हसणारे काहीजण असतात. काहीजण खदखदून खदखदून हसतात. काहीजण रावणासारखं विकट हास्य करतात. कोणी त्याला सहन होत नसतं, दात पुढे दिसतात तरी ते हसतात. पुढे होऊन वाकून हसतात आणि पोट धरून हसलो म्हणतात. कोणालाच जुमानत

नाहीत. जनावर अथवा पक्षी कधीच हसू शकत नाही. ह हा ही हू असं हसण्याचा गुण फक्त माणसात असतो. सामान्यतः माणसं ह हा हु हो च्या बाराखडीत हसतात.

काही माणसं अजिबात हसत नाहीत. हसणं हा त्यांना गुन्हा वाटतो. हसणे किंवा स्मितहास्य हा त्यांना आपल्या व्यक्तिमत्त्वावरचा डाग वाटतो. पण असं नसतं. हसणे सहज भाव असतो.

“मी हसत बेभान होत नाही” विचारवंत कॉलेजमध्ये असताना जसे आपण दर्दभरी शेरेशायरी किंवा तत्वज्ञान सांगितलं जातं अशी, मनावर खूप वेदना आणणारी, दुःख व्यक्त करणारी वाक्यं वहीत लिहून ठेवायचो अशी वाक्यं त्या माणसाच्या मनात नेहमीच असतात.

पण थोडा वेळ सुख दुःख विसरून विनोदावर हसून मन मोकळं करायला काय हरकत आहे? सदैव मोठ्या चिंतेत वैचारिक असल्यासारखा आणि गहन चिंतनात असल्यासारखा चेहरा करणे म्हणजेच काही तुम्ही फार विचारवंत असताच असं नाही. तुमचं इतर काम वेगळं, मनोरंजन वेगळं!

काव्य शास्त्र विनोद आचारून, आनंद घेत घेत तुम्ही तुमचं काम पण सिरीयसली करू शकता.

हिंदी चित्रपटातील विनोद, विनोदी नाटकांमधील जोक्स, संता बंता विनोद, हसू येणारे शाळा-कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांच्या गप्पांमध्ये कानावर पडणारे विनोद, लोकल ट्रेनमध्ये फोनवर ऐकू येणारे विनोद, हसते खेळते विनोद, मालिकांमधले विनोद या सर्व विनोदांचा हसून आनंद घ्यायला हवा.

नवरसांपैकी हास्यरस पण महत्त्वाचा आहे.

हसताय ना, हसायलाच पाहिजे.

32भातुकली:

भातुकली हा लहानपणी खेळला जाणारा खेळ आहे. त्यात मुलं-मुली लहानपणी एकत्र जमून आपल्या आई-वडिलांची नक्कल करून, घरातील संसारातील काही घटनांची नाट्यरूपांतरं करतात. भातुकली किमान दोन जण खेळत. खांद्यावर पदर घेऊन “आहो जेवायला चला हो/चहा झाला” म्हटलं की मग चहा किंवा मुरमुऱ्याचा भात करत असत. शेंगदाण्याचे लाडू बनवत असत. काही वेळा अजून दुपारच्या वेळी आई-वडील झोपलेले असताना लहान मुलं भातुकली वगैरे खेळतात. डोक्यावर ओढणी साडीसारखी गुंडाळून छोटीमोठी भांडी, वाट्या-चमचे, मुरमुऱ्याचे लाडू, शेंगदाण्याचे लाडू, मुरमुऱ्याचा खाऊ घेऊन भातुकली खेळतात. तुळशीबागेत भातुकलीचा मोठा संच विकत मिळतो. भातुकलीत छोट्या छोट्या वस्तू असतात. लायटर, गॅस, शेगडी, मिक्सरपासून प्लास्टिकच्या आणि धातूच्या वस्तूही विकत मिळतात. लहान मुले या वस्तू मांडून त्यांच्याबरोबर छान खेळतात.

भावी काळात उपयोगी पडेल, स्वयंपाकाचा असा अंदाज घ्यावा म्हणून ही लहान आकार असलेली भांडीकुंडी आणि स्वयंपाकातल्या उपकरणांची छोटी रूपं बनवलेली असतात. फार पूर्वी रस्त्यावर सुद्धा मातीची छोटी छोटी इडली पात्र, खलबत्ते वगैरे

लहान मुलांना अंदाज यावा म्हणून बनवलेली विकत मिळत असायची. आता वरवंटा, खलबत्ता, मोदक पात्र सगळ्या अशा दुर्मिळ गोष्टीसुद्धा या भातुकलीच्या खेळण्यांमध्ये मिळतात. एका ठिकाणी तर मी दळणासाठीचं दगडी जातंसुद्धा बघितलं होतं. गॅस सिलेंडर आणि शोगडी, कटर, मिक्सर, कुकर या वस्तू पुढेपुढे प्लास्टिकमध्ये मिळू लागल्या. मेकॅनो खेळामध्ये सुट्ट्या भागांना जोडून माणूस घर बनवतो. विटांच्या भिंती, त्यांच्यात दारे व खिडक्या जोडतात किंवा परदेशांमध्ये जसं घरातील सामान फर्निचर आत मांडायला छोट्या-छोट्या वस्तू विकत मिळतात. तसेच आपल्याकडे भातुकलीचा खेळ विकत मिळतो. भातुकलीच्या खेळातील घराचा आणि संसाराचा आणि स्वयंपाक खोलीचा अंदाज सुद्धा येतो. तांब्या-पितळेची आणि लाकडाची सुद्धा 200 प्रकारची भांडी भातुकलीत असू शकतात. पुण्याला तर अशा भातुकलीच्या खेळण्यांचं प्रदर्शन भरलं होतं. परदेशातील लोकांना तर भातुकलीच्या खेळण्यांचं फारच आकर्षण आहे. या दिवसात तर परदेशी जावे म्हणून मुलांना सुद्धा मुलींइतका स्वयंपाक आणि घरकाम येणे आवश्यक असते. तर त्यामुळे हे खेळ भारतीय मुली तसंच मुलांनादेखील/पुरुषांना देखील उपयोगी पडतात. ओव्हन, कुकिंग रेंज, किचन सेट, बरण्या, केक पात्र अशाही वस्तू खेळण्यांमध्ये विकत मिळतात. सावंतवाडीच्या खेळामधून लहान

मुलांसाठी आई-वडील पोळपाट-लाटणं नक्की आणतात. मुलं मग निर्मिती करतात. ह्या लाकडी पोळपाट लाटण्यावर वेड्यावाकड्या आकाराच्या पोळ्या बनवून बालक गोल पोळ्या बनवायचा सराव करत असतात. वय वर्षे 3 ते 8 या वयात बालकांना भातुकलीचा खेळ मानसिक आणि शारीरिक विकासासाठी उपयोगी पडतो. परंपरा, अन्न, खेळणी आणि मानसिकता या सर्वांचा संगम भातुकलीच्या खेळात बघायला मिळतो. मानवाचं सर्वात पहिलं आकर्षण हे अन्न असतं आणि अन्न बनवायची सुरुवात घरी होते. त्यामुळे चहा-कॉफी-जेवण बनवणाऱ्या भातुकलीच्या खेळामधून बालकांच्या मनाचा विकास होतो. भातुकलीत अन्नाबद्दलचे प्रेम आहे. अन्नाचा आदर आहे. भातुकली खेळणारे बालक, त्यांच्या मनात संसार प्रेम निर्माण होत असते.

मुला-मुलींना घरातील स्वयंपाकघराची साधना शिकण्याचा भातुकली हा खेळ असतो. भातुकली म्हणजे फक्त खेळ नसतो. लहान मुलं बालक हे उद्याचे नागरिक घडणार असतात. उद्याची कुटुंब प्रिय व्यक्ती बनणार असतात. बालकांना भावी जीवनासाठी तयार करणं, कुटुंबाची जाणीव देणं, स्वयंपाक घर आणि घरातील घरगुती उपकरणांचा अंदाज देणं, याची सुरुवात या भातुकलीपासून होते. भातुकलीवरचं सगळ्यात लाडकं गाणं

भातुकलीच्या खेळामधले राजा आणिक राणी

अधर्या वरती डाव मोडला अधुरी एक कहाणी

आपल्या भातुकली बहुतेक अर्धवटच राहतात. बालकांना आईवडिलांसमोर भातुकली खेळण्याविषयी संकोच वाटतो, त्यामुळे यांच्यात कुणी आलं की मला वाहतूकही बंद करतात. भातुकली संपते कारण शाळेत किंवा क्लासला जायची वेळ येते. कुठे तरी खेळत असता चिडचिड होते. आई-वडील रागवतात.

आता भातुकलीचा खेळ थोडा मागे पडलाय. आधुनिक खेळणी येत आहेत. त्यामुळे भातुकली भारतामधील मुलांना माहिती नसते. पण मुलांना भावी जीवनासाठी तयार करण्यासाठी भातुकलीचा सेट नक्की घेऊन द्या.

33 लग्न की विघ्नः

‘लग्न की विघ्न’ या विषयावर लिहिण्याची इच्छा होण्याचं कारण म्हणजे बाबा रामदेव यांनी दिलेली एक मुलाखात होय. हल्लीच्या काळात बरीच मुलं मुली आम्हाला करिअर करायचं म्हणून लग्न करत नाही. मात्र रामदेव बाबा आज वयाच्या 56 व्या वर्षीसुद्धा ठीक fit prospering आहे, त्याचं कारण/ रहस्य सांगताना ते त्याचं कारण लग्न न करणे हे सांगतात. शारीरिक दृष्ट्या फिट योग गुरू बनून वर स्वतःचा धंदा व्यवसाय वाढवू शकले. लग्न झाल्यावर माणसाची काही खास करायची उमेद संपून जाते. याचे कारण घरच्या जबाबदाऱ्या पायात बेडी बनतात. आयुष्य खर्ची पडते. काळजी पण वाटते. धाडस करणाऱ्या माणसांची पूर्ण संपून जातं. जबाबदारी आहे, त्यामुळे आपलं काही झालं तर बायकोपोरांचं कसं होईल? ही काळजी वाटत राहते आणि कुटुंब प्रमुख आणि पत्नी संपून जातात. मुलांना मोठं करायचं याच ध्येयाने ग्रासून त्यांना बाकी आजूबाजूच्या विश्वाचा किंवा आपल्या स्वप्नांचा पण विसर पडतो.

विवाह संस्थेत लग्नामध्ये पण किती झालेले बदल आपण पाहिले. फार पूर्वी आई-वडीलच मुलगा मुलगी बघून लग्न ठरवायचे. नंतर मुलगा मुलगी एकमेकांना बघू लागले. नंतर

बालविवाह, पुढे विधवा विवाह, पुनर्विवाह, करारविवाह, लिव्ह इन रिलेशनशिप अशा वेगवेगळ्या तुरळक मुक्काम करून, थांब्यावरून, लग्न नको या मतापर्यंत आज लग्नाची गाडी आली आहे.

विवाह मंडळ, ऑनलाईन शादी जुळवून, परिचय वगैरे ह्या वेगवेगळ्या मार्गांनी गरज आहे पण सोय नाही तरी लग्ने जुळवणे चालू आहे.

लग्नना लाडू खाये तो रडे

लग्न लाडू खाये ना तो भी रडे, अशी लग्नाची स्थिती आहे. लग्न म्हणजे एक समारंभ सोहळा आणि मजा, चमकधमक प्रदर्शन आणि पुढे ऐकू येणाऱ्या मीपणाच्या, विसंवादाच्या बातम्या असंही घडू शकतं.

आज अशी लग्नाची स्थिती झालेली आहे की विवाह मंडळ किंवा लग्न या विषयावर बोलायचं म्हटलं, की लोक बेफिकिरी दाखवतात. चालते, म्हणत असे दाखवतात की काय किरकोळ गोष्ट आहे, तुम्ही उगाचच विवाहाचा बाऊ करता. विवाहसंस्थेत घाबरण्यासारखं काही नाही. लग्न हा प्रश्नच नाहीये. मुलामुलींनो मनातून ही लग्नाची काळजी फेकून द्या. मुलांच्या लग्नाची काळजी केली तर ते आपल्या विचारसरणीची टर

उडवतात. पण कुटुंब न्यायालयात दाखल होणारे घटस्फोटाचे अर्ज असे दाखवतात की लग्न ही एक काळजीची बाब आहे.

तर शेतकरी कुटुंबात जन्मलेले बाबा रामदेव यांनी पतंजली आयुर्वेदिक ह्या मोठ्या कंपनीची धुरा 54 व्या वर्षी निर्माण केली आहे. करोनिल ह्या कोरोनाच्या प्रतिकार शक्ती वाढवणाऱ्या औषधाचा शोध लावला. त्यावरून बरंच वादळ उठलं पण अजूनही विदेशी कंपन्यांना दूर करणारे बाबा रामदेव हे एकमेव भारतीय आहेत. ते आयुर्वेदाचा प्रसार करत आहेत.

हम कुवारे ही अच्छे

नही हमारे बच्चे

शादी करके हो जाते

भले भले कच्चे! यशस्वी होण्यासाठी, यश मिळवण्यासाठी लग्न करू नये हा उपाय योग्य आहे का? ज्याचे त्याचे विचार आहेत. एक वेगळा विचार म्हणून तुमच्यासमोर मांडला.

अविवाहित राहिल्यामुळे आपण यशस्वी झाल्याचं 2018 साली गोवा येथे बाबा रामदेव यांनी सांगितलं. सामान्यतः परिवारासाठी माणूस काम करतो, पण परिवार घर मिळाल्यावर तो तृप्त होऊन जातो, संतोषी होतो आणि अधिक मोठी उडी मारायला घाबरतो. धाडस करत नाही. मान्य आहे की कुटुंब असलेला,

फॅमिली मॅन म्हणून राहायला पण सोपं नसतं. त्यांच्यावर पण कुटुंबाची जबाबदारी असते. लग्न करणे, लग्न टिकवणे सोपे नाही. बहुतांशी लोकांची लग्नं होतात आणि ते आपापले जीवन आनंदाने घालवतात. पण जर काही वेगळं बनायचं असेल तर अविवाहित राहावे.

लता मंगेशकर, अटल बिहारी वाजपेयी अशी उदाहरणं मांडली गेली होती. लग्न एक विलन असते हे बायकांच्या बाबतीत आत विचार पर्यंत सत्य असतं. तरीही मुलामुलींना लग्न करणं आवश्यक होऊन जातं. माहेरची लोकं मागे लागतात, की एकदाची ही जबाबदारी टाकली जावो. पण लग्न एक विघ्न याबद्दल एक वेगळा विचार, हा रामदेव बाबांनी मांडला आहे.

**

34 एक मूठ अनाजः

नाशिक शहराच्या सुसंस्कृती फाउंडेशनने सामाजिक बांधिलकी जपत तीन वर्षे विविध मार्गांनी समाजकार्य केले आहे. जानेवारी 2020 साली सुसंस्कृती संस्थेने 'एक मूठ अनाज' ही योजना सुरू केली. देशातील वंचित घटकांच्या बाबतीत सर्व समाज काहीतरी देणे लागत असतो. जून 2020 मध्ये या 'सुसंस्कृती फाउंडेशन' ने पंधराशे किलो धान्य बीडमधील एड्सग्रस्त मुलांचे शेल्टर होम असलेल्या मुलांसाठी इन्फ्रंट इंडिया संस्थेला पाठवलं. बीडजवळ असलेल्या शांतीवन या संस्थेला तीन हजार किलो गहू पाठवला. पंजाब नॅशनल बँकेतून सेवानिवृत्त झालेले दीपक वैद्य आणि रवींद्र अभ्यंकर यांनी सामाजिक बांधिलकी जपत स्वतः देखील या कार्यक्रमाला योगदान दिलेले आहे.

या योजनेअंतर्गत सुसंस्कृती फाउंडेशन त्यांची लहानशी गाडी घेऊन सामान्य जनतेपर्यंत दारोदार पोहोचते. ज्यांना अन्न द्यायचं आहे ते यथाशक्ती धान्य, गहू, तांदूळ, तूरडाळ, साखर इत्यादी देतात. सुसंस्कृतीचे स्वयंसेवक ते धान्य गोळा करतात. शहरातल्या निरनिराळ्या भागात आणि सोसायट्यांमध्ये जाऊन हे धान्य गोळा करण्याचं काम चालू असतं. सध्या लॉकडाऊनमुळे हे काम थांबवलं होतं. तरीही नागरिक या योजनेअंतर्गत बाराशे रुपये

सत्पात्री दान, स्वतःचे अल्प योगदान या संस्थेला देऊ शकतात. या पैशातून वंचित गटाला धान्य पोहोचवले जाईल.

फार वर्षांपूर्वी दारी आलेल्या मांगत्यांना आपण मूठभर धान्य द्यायचो. हल्ली लॉकडाऊनमुळे, मागणारी मंडळी दारी येणे कमी झाले आहे. देवळे सुद्धा बंद आहेत. नाहीतर देवळात देखील आपण मूठभर धान्य देत असतो. त्याऐवजी आपण या संस्थेला ऐच्छिक धान्य किंवा बाराशे रुपये एकरकमी देऊन आपली सामाजिक जबाबदारी पार पाडावी.

कोरोना महामारीमुळे अनेक सामाजिक संस्था अडचणीत आलेल्या आहेत. त्यात निदान ह्या मुलांची अन्नधान्याची अडचण/आबाळ होऊ नये यासाठी नाशिकची ही संस्था काम करते आहे. त्यांना आपण सगळ्यांनी जरूर मदत करावी.

संपर्क: दीपक वैद्य 9158582222

35सुख टोचतंयः

एखाद्या सर्वगुणसंपन्न घरी, पैसा असलेल्या सर्व सुस्थितीत असलेल्या स्त्रीने/पुरुषाने जर मला निराश वाटते, माझा मूड खराब आहे, मला कशातच रस वाटत नाही असं सांगितलं, तर बाकीचे लोकं तिला/त्याला म्हणतात 'त्याला सुख टोचते' एका अभिनेत्याच्या आत्महत्येनंतर लोकांनीही हेच शेंरे मारले होते. चंद्रावर प्लॉट असलेला हा माणूस एवढा प्रतिथयश असून याला सुख टोचत होतं. पण शेवटी ज्याचं दुःख हे त्यालाच माहिती असतं. इतर सर्वसामान्य गरजा पूर्ण झाल्यावर साधारणतः मनाची घालमेल सुरू होत असते. त्यामुळेच 'सुख टोचते' हे निदान करून लोक मोकळे होतात. त्यात आता परिस्थिती बदलली आहे. शास्त्रज्ञांनी अभ्यास केलेला आहे आणि मानसिक आजारांवर बरेच संशोधन झालेले आहे. त्यामुळे निराशा अवसाद हा एक इतर आजारासारखा आजार मानला जात आहे. संकटं सगळ्यांवरच येतात, पण त्या संकटांशी तोंड देण्याची प्रत्येक व्यक्तीच्या शरीराची अथवा मनाची धारणा अथवा आलेख हा वेगवेगळा असतो. त्यानुसार प्रत्येक व्यक्ती आलेल्या संकटावर किंवा रिकामपणावर वेगवेगळ्या प्रकारे मात करते. या समायोजनात ताण येतो. त्यातून त्यांच्या मेंदूमध्ये एखाद्या केमिकलचं प्रमाण कमी झालेलं असतं. त्यांना लवकर

निराशा येते. मुन्नाभाई एमबीबीएस चित्रपटानुसार सांगायचं तर मेंदूमध्ये केमिकल लोच्या झालेला असतो.

मानसिक रोग झाले असता औषधोपचार केले की सुधारणा होते. औषधं चिकाटीने व्यवस्थित आणि दीर्घकाळपर्यंत घ्यावी लागतात. ते निराशेचे झटके परत येऊ शकतात. औषधोपचार घेत आहोत तो आपल्याला मानसिक आजार असेल तर औषधे थांबवल्यास परत येऊ शकतो. दीर्घकाळ उपचार करावा लागू शकतो. लपवण्याकडे कल असतो. मानसिक आजार लपवण्याचा प्रयत्न माणूस करतो. आणखी एक असे, की आजार झाला म्हणजे तुम्ही वेडे झालात असं काही नाही. आणि हिंदी सिनेमात दाखवतात तसे लगेच काही इलेक्ट्रिकल शॉक डोक्याला देत नसतात.

मानसोपचाराच्या पहिल्या पायरी मध्ये counselor डॉक्टर तुमच्याशी बोलून तुम्हाला काय त्रास आहे ही चौकशी करतात. तुमच्या मनात काय चालते काय खुपते. काय काय घटना घडल्या आहेत? एखादं संकट आलेलं आहे का? एखादा धक्का बसलेला आहे काय? चौकशी करतात. तुमच्या डोळ्यासमोर तुम्हाला काय झाले आहे? तुम्हाला नक्की प्रश्न काय आहे? ते सुद्धा येते. उपचारासाठी येणाऱ्याला औषध देत नाहीत.

या उपचाराने बरे न होणाऱ्याला डॉक्टर psychiatrist कडे पाठवतात. काही चाचण्या करून औषधोपचार होऊ शकतो.

मनाला बरे वाटत नाही असे दिसले, तर मानसोपचार तज्ज्ञाकडे जरूर जावे.

औषधोपचार करून बरे वाटू शकते. आनंदी राहावे असे प्रत्येकाला वाटते पण अडचण असेल तर लपवून ठेवू नका. सुख टोचतंय म्हणून म्हटलं जातं त्याकडे दुर्लक्ष करून औषधोपचार करा.

The wearer only knows where the shoe pinches!

उपचार घ्या. Take care of yourself.

**

36खा रे शेंगदाणे:

शेंगदाणे हा पदार्थ न आवडणारी व्यक्ती मी तरी अजून कुठे बघितली नाही. शेंगदाण्याला गरिबांचे बदाम असे सुद्धा म्हणतात. मंकी नट म्हणजे माकडाचे नट(दाणे)अशा शब्दात त्यांचं वर्णन केलं जातं. शेंगदाण्याला गुबर पिंडर मुगफली, भुईमुगाच्या शेंगा अशा शब्दांनी पण ओळखलं जातं. सर्व धर्मांमध्ये आणि सर्व जगामध्ये शेंगदाण्याचं कौतुक माणसांना फारच आहे. तेलबिया असल्यामुळे शेंगदाणे लहान विक्रेत्यांपासून मोठ्या व्यापाऱ्यांपर्यंत सगळ्यांकडेच भाव खाऊन जातात. लहान व्यापारी किरकोळ विक्रीसाठी शेंगदाणे विकतात. जनता चटणीमध्ये, धान्यांमध्ये, जेवणामध्ये, साबुदाणा खिचडी उपासाच्या पदार्थांमध्ये अथवा नाश्यामध्ये वापरतात. दुसरे तर अधिक श्रीमंत व्यापारी तेल काढण्यासाठी याचा उपयोग करतात. शेंगदाण्याचे तेल हा जगभरातला आवडता पदार्थ आहे आणि तब्येतीच्या दृष्टीने पण ते चांगलं असतं. तेलबियांपासून तेल काढून नंतर उरलेली पेंड अथवा चोथा त्याला ढेप असेदेखील म्हणतात ती फेकत नाही. म्हणजे जनावरांना खायला देतात. हा चोथा पौष्टिक असून त्यामुळे जनावर आरोग्यवान राहतात आणि गाई म्हशी अधिक दूध देतात असा देखील निष्कर्ष आहे.

100 ग्रॅम शेंगदाण्यांमध्ये 567 कॅलरी उर्जा शक्ती मिळते. त्यात 35 टक्के प्रोटीन आणि फायबर 36 टक्के व शून्य कोलेस्ट्रॉल असतो. मेनोपॉजनंतर स्त्रियांना शेंगदाणे खाण्याचा फायदा होतो. शेंगदाण्यात योग्य प्रमाणात प्रोटीन्स असतात. वजन वाढवण्यास थोडाफार हातभार लागू शकतो. गावठी शेंगदाण्यापासून ते एक्सपोर्ट क्वाॅलिटी म्हणजे मोठ्या मोठ्या बोटाच्या पेराएवढे मोठे शेंगदाणे बाजारात विकत मिळतात. चविष्ट लागतात.

पूर्वी मुंबई-पुणे रस्त्यावर जेव्हा मजूर काम करत असत, तेव्हा त्यांच्यात अशक्तपणा जाणवला असता शेंगदाणे खायला देण्यात आले. शेंगदाणा चिक्की लोणावळ्याची चिक्की नावाने जगभरात लोकप्रिय आहे. शालेय पोषण आहारात पण शेंगदाणा चिक्की गाजली. भारतीय लोक शेंगदाण्याची चटणी आणि भाकरी आवडीने खातात. तसेच परदेशी पीनट बटर म्हणजे शेंगदाण्यांपासून बनवलेली चटणी मेणासारखी मऊ करून जेवण चविष्ट होण्यासाठी ब्रेडला लावून खातात.

गरिबाला कुठले बदाम-काजू-पिस्ते-अक्रोड खायला मिळणार? आम्हाला मध्यमवर्गीयांना पण परवडत नाहीत. शेंगदाणा गरिबाचे बदाम. रस्तोरस्ती 'खाSरेS शेंगदाणे' आरोळी

देणारे विकतात. शेंग, फल्ली असे ओरडत जाणाऱ्या फेरीवाल्याकडे बघा. गळ्यात ड्रम बांधणारा हा माणूस कागदाची पुंगळी करून त्याच्यात शेंगदाणे घालून तो विकत असतो. दाणे गरम राहायला म्हणून एका मडक्यात ठेवून कोळसे पेटवले जातात आणि अग्नी मंद पेटवला जातो. त्यामुळे पावसातसुद्धा शेंगदाणे छान गरम कुरकुरीत राहतात. कुणालाही मोहात पाडेल अशी शेंगदाण्याची चव असते. गप्पा मारत असताना भाजलेल्या भुईमूग शेंगा, मीठ घालून उकडलेल्या शेंगा पातेल्यात काढून ठेवाव्या. सगळेजण त्याच्यावर तुटून पडतात. ओल्या भुईमुगाच्या शेंगा हा पदार्थ उपासासाठी भरपूर खाल्ला जातो. मी टीव्ही बघताना समोर टिपॉयवर शेंगदाण्यासोबत गूळ पण ठेवते. शेंगदाणे भाजून ठेवते. खुसखुशीत राहतात आणि नंतर ते गुळासोबत खाल्लेही जातात. विकत मिळणारे शेंगदाणे भाजलेले, सालासकट किंवा साल नसलेले असे दोन प्रकारचे असतात. केल्यास प्रसंगी तिसरे तळलेले पण चांगले लागतात.

आज या विषयावर लिहावं असं वाटण्याचं कारण म्हणजे शेंगदाणा तेल 220 रुपये लिटर मिळाले (२०२०). त्या संदर्भात एक बातमी आली आहे. त्यात त्या व्यापारी लोकांनी सांगितले की गुजरातमध्ये बऱ्याच व्यापाऱ्यांनी मागच्या वर्षी भरपूर भाव मिळाल्यामुळे यंदा शेंगा जास्ती लावल्या. मात्र हे शेंगदाणे

पीक यावर्षी अवकाळी पावसाने खराब झाले त्यामुळे शेंगांचा भाव बराच वाढला आहे. नोव्हेंबर नंतर परदेशी मागणी आल्यावर भारतातून शेंगदाणे परदेशी पाठवले गेले तर भारतातील शेंगदाण्याचे भाव अधिक वाढून महाग होण्याची भीती आहे. गुजरातमध्ये तीस टक्के शेंगदाण्याचे पीक अवकाळी पावसामुळे खराब झालेले आहे. सौराष्ट्र ऑईल मिल असोसिएशनने सांगितलं परदेशी व्यापारात सुद्धा सोललेल्या फल्ली म्हणजे शेंगदाण्याची मागणी भरपूर असते. शेंगदाण्याची महती, किंमती आपल्या देशात साधारणपणे वाढत असतात, पण स्वाद लाजवाब असतो.

जीभ सांगते.

“खा रे शेंगदाणे, खारे शेंगदाणे”

37इडली:

एका कोणा ब्रिटिश, परदेशी व्यक्तीने ईडलीला बोअर म्हटले. एखाद्या कुकने (स्वयंपाकी म्हटलं तर एकदम वाईट शब्द वाटतो) म्हटले तर ठीक, त्याचे मत म्हणून म्हटलं जातं पण हे महाशय भारतीय राजकारण आणि इतिहास शिकवतात. इडली हा प्रकार फार बोरिंग असतो असं वाक्य टाकल्यामुळे अगदी सामान्य लोकांच्या पण डोक्यात गेले. तसं पाहिलं तर भात आणि इडली बाजूबाजूला ठेवले तर डोळ्याला मोती बिंदू झाल्यामुळे मला तर दोन्ही सारखेच वाटतात. पण चव घेतली की दोन्हीतला फरक लक्षात येतो. भारतीयांना इडलीबद्दल फार प्रेम आहे. दक्षिण भारतातील लोकांचा पदार्थ असला तरी पूर्ण देशभर लोकप्रिय आहे. बोलणाऱ्याचा हेतू काही कळला नाही. पण अगदी इडलीचे पीठ ठेवावे तसा हा विषय भारतीयांनी दोन-तीन दिवस फुगवत आणि आंबवत ठेवला. त्या बोलणाऱ्याला टीकेला पण तोंड द्यावं लागलं. इडली, उडीद डाळ, तांदूळ गरम पाण्यामध्ये भिजवून वाटतात. मग आंबवतात. (हे दोन्ही एकत्र करून) उकडून मध्यम गार खातात. त्यात तेल कमी असल्यामुळे fermented असते त्यामुळे आरोग्यासाठी सुद्धा इडली उपयोगी पडते. इडली ही तशी साधीसुधी आणि घरगुती पदार्थांमध्ये आहे. काही जण त्याच्यात

सुद्धा विविधतेचे सेजवान इडली मंचुरीयन असे वेगवेगळे प्रकार करतात.

आधुनिक प्रकार निर्माण झाले आहेत. स्पेसमध्ये म्हणजे अंतराळात अंतरिक्ष वीरांना गगन यानाच्या वेळी आरोग्यदायक नाश्ता म्हणून इडली खायला दिली होती.

ज्या ब्रिटिश प्रोफेसरने इडलीवरून एवढं सगळीकडे वादळ उठवलं तो इतिहास आणि राज्यशास्त्र (भारतीय इतिहास आणि राज्यशास्त्र) शिकवतो. त्यामुळे त्याला कल्पनाच नव्हती की त्याच्या एका साध्या शेऱ्यावरून भारतामध्ये एवढी कुजबुज होईल. भारतामध्ये एवढे इडलीचे रसिक आहेत हे सुद्धा कदाचित त्याला माहित नसावं. भारतातल्या भारतात उत्तर भारतीय आणि दक्षिण भारतीय, गुजराथी त्यानंतर इडली डोसा आणि ठेपले परोठे, वगैरे आपापसात एकमेकांशी आमचं पक्वान्न अधिक चांगलं असा वाद घालत असतात.

तरी जेव्हा परदेशी व्यक्तीने इडलीला नावं ठेवली तेव्हा मात्र भारतीयांनी आपलं इडली प्रेम जाहीर केलं.

एकूण इडली बोअर आहे की नाही याबद्दल वाचक ठरवू शकतो. मी तर काहीच बोलू शकत नाही कारण माझ्या सूनूबाई दक्षिण भारतीय आहेत. मला हल्ली इडली खावी लागते. इडली,

फ्राईड इडली, मसाला इडली, कुट्टु असे चार पर्याय असतात. शशी
थरूर सरांना इडलीबद्दल असे वाईट बोलल्याबद्दल नाराजी वाटली.

त्या टीकाकाराने नंतर कबूल केले इडली चवदार असते.

38 कार्यकारणभावः

प्रत्येक गोष्टीचा विचार करता विषयाला दोन मिती, क्रिया-प्रतिक्रिया, काम परिणाम, कार्य कारण अशा दोन बाजू असतात.

एक तर कार्य आणि कारणे, गोष्ट आणि परिणाम, यांचा कॉज अँड इफेक्ट असा नियम असतो. क्रिया-प्रतिक्रिया, तसं कार्य आणि कारण या दोन्हीचा नेहमी एकमेकांशी संबंध असतो. काहीतरी केलं तर त्याचा परिणाम होतो. जसे की आम्ही ऑफिसमध्ये म्हणतात जो काम करतो त्याच्याच चुका होतात जो काही कामच करत नाही त्याला ओरडा खावा लागायचा नाही. काम केलं नाही तर चुका करण्याचा प्रश्नच येत नाही.

आरोग्याचा विचार करताना वैद्यकशास्त्रानुसार करतात. जे खाऊ, तशी आपली भावना होते. जशी हालचाल करू तसा आपल्या आरोग्यावर परिणाम होतो. अरबट चरबट खाल्ले तर पोट बिघडते.

जीवनाचा मार्ग म्हणजे प्रत्येक नातेसंबंधाचा कार्य प्रवास हा 3 टप्प्यावरून जात असतो. पहिला म्हणजे परिचय होय. परिच झाल्यावर जी थोडीशी उत्सुकता असते ती थोडी शमते पण बरीच वाढते सुद्धा! परिचय झाल्यावर योग्य प्रकारे मैत्री होते. हा दुसरा टप्पा असतो. या माहिती होण्याच्या काळामध्ये आपण एकमेकांचे

गुण आणि दोष योग्य प्रकारे समजून घेतो. पुढे पुढे गुण कमी आणि दोष अधिक असं वाटू लागतं आणि मग तो नातेसंबंध ओहोटीला लागतो. त्यालाच अति परिचयात अवज्ञा असे म्हणतात आणि मग त्या नातेसंबंधाचा आकर्षकपणा ती ओढ आणि चमक नष्ट होते आणि माणूस त्या नात्यातून थोडा थोडा दूर जाऊ लागतो.

कार्यकारण भाव हा प्रत्येकच गोष्टीत काम करतो.

घर स्वच्छ केल्याचं कार्य केलं तर त्याचं कारणही फलस्वरूप म्हणून घरात आनंदी वाटतं. दिवाळीच्या वेळी स्वच्छता करण्याचं कारण सुद्धा हेच असतं. सांगितलं जातं की घर स्वच्छ केलं की लक्ष्मी येते म्हणजे आनंद होतो. तुटक्या-फुटक्या वस्तू देऊन टाकल्या की घरात जागा होते. त्यामुळे नवीन गोष्टींना जागा नवा मार्ग सापडतो. हादेखील कार्यकारणभाव असतो. सण हे कार्य कारण भावावर आधारित असतात. सण हे मानसशास्त्रातील उपचार स्वरूपात एकत्र येणे असते. नवीन वस्तू सणावाराला खरेदी केल्या जातात. सर्व नातेवाईक एकत्र जमून गोडधोडाचं खाणं होतं. हास्यविनोद चर्चा होते. चवीत बदल होतो. नवीन किंवा आहे त्यातले चांगले चांगले ठेवणीतले कपडे घालून बरे वाटले, बास! साधारणपणे थंडीमध्ये जो आहे तो सण साजरा करतात. थंडीमध्ये येणारे नकारात्मक विचार भेटीगाठींनी कमी

होतात. या सणांच्या दरम्यान सर्वजण एकत्र जमल्यामुळे हवाबदल होतो. कपडे नवीन घातल्यामुळे मनाला फिलगुड वाटते.

यात समूहाचे मानसशास्त्र हा कार्यकारणभाव असतो. सगळे एकत्र जमल्यामुळे कौटुंबिक आणि सामूहिक भावना निर्माण होते. एकटेपणा, अनामिक भीती, काळजी कमी होते. जलन, ईर्ष्या कमी होते.

दिवाळीच्या आणि ख्रिसमसच्या सुट्टीत किंवा अन्य धर्मियांच्या ईद अथवा बैसाखीच्या वेळी सगळे नातेवाईक एकत्र येऊन सण साजरा करतात. त्या सणावळीत हा कार्यकारणभाव असतो. जे करतो त्याचं कारण स्वरूप म्हणून आपल्याला पुढे आनंद मिळत असतो. सोबत, भेट दिली की परतफेड आणि सोबत मिळत असते. आनंद हा असाच असतो, दिला तर परत मिळतो. आरोग्यसंपन्न असं तुम्ही जर शरीरासाठी काही केलं तर तुम्हाला आनंद होईल. लक्षात घ्या, दिले तर परत मिळते. भेट घेतली तर परत ती व्यक्ती आपल्याला भेटायला येते. आनंद दिला तर आनंद मिळतो. दिवाळीच्या सणाची सर्वजण आनंदाने वाट बघत असतात.

या वर्षी सर्वच सणांवर कोरोना महामारीचं सावट आहे. सर्वांचा असा कार्यकारणभाव कोरोना महामारी ठरते आहे. त्यामुळे

आपापल्या घरी सुरक्षित राहून, सामाजिक अंतर पाळून, प्रदूषण न करता प्रत्येकाने आपल्या आरोग्याची काळजी घेऊन सण साजरा करा. जीवनाचा कार्यकारणभाव असा आहे. चला, दसरा-दिवाळीच्या तयारीला लागू या. साधासुधा घरगुती सण करू या. कार्यकारण-भाव विचारात घेऊन हे सण साजरे करू या.

थाटात दिवाळी पुढच्या वर्षी करता येईल. सुरक्षित रहा, घरात राहा. मी तुम्हाला हे सर्व मनापासून का सांगते त्याचा कार्यकारणभाव जाणून घ्या.

बदलत्या काळानुसार बदललेला अनुभव घ्या.

39 अरे विणकरा:

जुळून येती रेशीमगाठी, गाठ पडली ठकाठका, तुझी नी माझी गाठ जमली, जन्मोजन्मीच्या गाठी, गाठ माझ्याशी आहे, अशा वेगळ्या वेगळ्या वाक्यांद्वारे आयुष्यात भेटणाऱ्या माणसांबद्दल बोललं जातं. या व्यक्ती सुद्धा त्यांच्या वेगवेगळ्या मार्गांनी निघून जातात.

एक धागा सुखाचा, शंभर धागे दुःखाचे, जरतारी हे वस्त्र माणसा तुझिया आयुष्याचे!

म्हणून जीवनाला वस्त्र म्हटलं जातं. परमेश्वराला विणकर मानून, गाठींनी बनवलेल्या जीवनाबद्दल खूप सुंदर कविता आहे.

प्रिय विणकरा

मलाही तुझे कौशल्य शिकव

प्रिय विणकरा

नेहमी तुला पाहिले वस्त्र विणताना जेव्हा एखादा धागा तुटतो किंवा संपतो

तेव्हा दुसरा धागा त्यामध्ये गुंफून तू पुढे विणू लागतोस

तुझ्या या वस्त्रात पण

एकही गाठ कुणाला दिसत नाही मी तर फक्त एकदाच विणू
पाहिलं होतं

एका नात्याचं वस्त्र

पण त्याच्या साऱ्या गाठी स्पष्ट दिसत आहेत

प्रिय विणकरा मलाही कौशल्य शिकव.

-लेखक गुलजार, अनुवाद शांता शेळके

गाठी घडमोड असतील तरी धागा जोडून पुढे दोस्तीत जावे
लागते. “थापुढे मी अमुक तमुकशी बोलणार नाही” असे ठरवून
आपण नाते तोडतो. तर नात्यांमध्ये आलेल्या गाठी लपवून पुढे
जातो.

नातं तोडायला एकच मिनिट लागू शकतो, पण तोडायचं
नाही म्हणून बऱ्याचदा तडजोड म्हणून आपण एखादं नातं पुढे नेत
असतो. अनेक वर्षानुवर्षांची नाती असतात. एका मिनिटात तोडणं
शक्य असतं, पण ही नाती निभावून नेण्यासाठी आपण या गाठी
लपवून जगत राहतो.

झुठे वादे के साथ जिसे तोड दिया जाये वो बंधन नही जुडे

जुडे तो जुडे गाठ पड जाये! असे म्हणतात किंवा काही
नात्यांमध्ये काहीतरी गैरसमज होऊन एक गाठ पडली जाते. म्हणजे
जोडलेल्या नात्यात काही तुटल्यासारखं होतं. परत जोडण्याचा

प्रयत्न केला जातो पण हे परत जोडून त्यानंतर या नात्यांमध्ये एक गाठ पडलेली असते. सोपे आणि सुरळीत होत नाही. ही गाठ ही कायम मनात राहते. काही व्यक्ती काहीच घडलं नाही दाखवून ही गाठ मनात दाबून ठेवतात त्यांना समाजात आतल्या गाठीचा म्हटलं जातं. पण प्रत्येकच नातं हे देणे आणि घेणे, काहीतरी फायदा काहीतरी तोटा, वेळ घालवणे, एकमेकांबरोबर असलेली सोय, अडी अडचणीच्या वेळी होणारा उपयोग या सर्व तत्त्वांवर अवलंबून असतं. अनेक वेळा एखाद्या व्यक्तीला मदत केली, तरी ज्या वेळी मदत केली नाही ती घटना लक्षात ठेवून व्यक्ती मनात गाठ करून ठेवते. एक गाठ घेऊन ठेवते. ही गाठ त्याला वेळोवेळी ते नातं पूर्ववत सुरळीत करताना टोचते. ही गाठ पाऊल थोडेसे मागे घ्यायला लावते. नात्यांमध्ये अशी ही गाठ का येते? प्रत्येकच व्यक्ती ही व्यवहारी असते. भावनाप्रधान मूर्ख माणसं फार थोडी आहेत; किंबहुना मूर्ख असतात ती भावनाप्रधान असतात. किंवा भावनाप्रधान असतात ती मूर्ख ठरतात. व्यवहार सांभाळून औपचारिकतेने थोड्या अंतरावर राहून, जास्ती वाहून न जाऊन नाती सांभाळणाऱ्या व्यक्तीला आयुष्यात मनात गाठी ठेवाव्या लागत नाही. Comfort relation. नात्यांमध्ये अशा अनेक गाठी येत असतात. एखादं वाक्य खुपतं तर एखादा प्रसंग खुपतो, तर एखादी दिलेली वस्तू खुपते. कुठे जाणे किंवा आपण दिलेली वस्तू

आपल्याकडे योग्य स्थितीत परत येत नाही ते, दिलेल्या बक्षिसाची परतफेड खुपते. काही जण दम देतात.

“ही गाठ माझ्याशी आहे. व्यवहारात पलटू नको” असा दम जरी आपण समोरच्या व्यक्तीला दिला तरीही गाठीने मन दोन धाग्यांनी बांधले जाते. त्यामुळे या गाठीच्या बाबत जबाबदारी ही समोरच्या व्यक्तीच्या हातात असते. आपण कसेही असलो तरीही समोरची व्यक्ती आपापल्या बुद्धीनुसार, आपापल्या विचार, फायदानुसार, आपापल्या अनुभवानुसार दुसऱ्या व्यक्तीच्या भावना व्यवस्थितपणे मॅनिप्युलेट करते. दोघे चुकू शकतात आणि तिला जे वागायचं तसं शेवटी वागते. शेवटी मनात ही गाठ उरते. अशा अनेक गाठी मनात घेऊन शेवटी माणसाच्या मनात महावस्त्र हे एकसंध न बनता कधीकधी गाठीमय बनू शकते.

आयुष्य म्हणजे गोधडी पण म्हणू शकतो. वेगवेगळ्या तुकड्यांनी वेगवेगळ्या नात्यांची जोडलेली स्वप्नं प्रत्येकच व्यक्ती बघते. पण ते स्वप्न पूर्ण होते असे नाही. मागे गाठी गाठींनी काहीतरी जाड्याभरड्या वस्त्रासारखं हे जीवन बनून जातं.

पण ठीक आहे, जीवन आहे ना! आज कोरोनाच्या काळात या सर्व नात्यांमधल्या गाठी समोर दिसत आहेत. नातेसंबंधांचं नीट सुरेख वस्त्र विणायचं कौशल्य मलाही कधी जमलंच नाही. ठीक

आहे, आज या गाठी नजरेस येत असताना सर्वांना क्षमा करून,
माझ्या पण कधीतरी चुका झाल्या होत्या त्यांची क्षमा मागून मी ह्या
वस्त्रामधल्या गाठी नजरेआड करते आहे.

अरे विणकरा मलाही ते बिनगाठीचे वस्त्र विणण्याचे
कौशल्य शिकव!

40 कोरोना तू जा:

देवळात आर्त आरत्या केल्यावर कोरोना दादा तू आता तरी जा!

एक वेगळीच महामारीबद्दलची इंग्रजी कादंबरी मी वाचली. आणि मला असं वाटलं की माझ्या जखमांवर फुंकर घातली जाते आहे. माझ्या भावनांचं विरेचन होत आहे. पोटासाठी मी बंधनात बऱ्याच ठिकाणी नोकरी केली. आजूबाजूच्या परिसरात कधी कापडाच्या मिलमध्ये, कधी इलेक्ट्रिसिटी स्विच बनवणाऱ्या कंपनीत नोकरी केली. आधी दूर उपनगरातील खोलीत सुद्धा राहिले. नंतर जरा पैसा आला, बांधकामाचे पेव फुटले. त्यामुळे या मध्यमवर्गीय चाळीत आले. मध्यमवर्गीय लोकांच्या लहान घराचे मजले वाढले.

तर देवा मत्सर ही भावना मी जाणू शकते. सामाजिक जाणिवेत पण ईर्ष्या ही माणसाला नेहमी असते. दुसऱ्याच्या आनंदाने आनंद होणारी लोकं फार थोडी असतात. कठीण प्रसंग माणसावर आल्यावर वरवर तरी मदतीचा हात पुढे येतो. खूप अडचणीत, कोरोना महामारीच्या काळात कुणी पटकन येत नाही. तरी देव मदत करतो. आनंदात? खूप उशीर झाला आहे. कोरोना महामारीच्या काळात पुढे लोक मदतीला कां कूं करू लागतात. मी नोकरीनिमित्त

केलेल्या भटकंतीत अनेक प्रश्न समोर उभे राहिले. या प्रश्नांची उत्तरं शोधायचा प्रयत्न केला. पण हे एका नव्या प्रश्नाचं उत्तर सापडायचं तेव्हा प्रश्न बदललेला असायचा. अनेक ज्येष्ठ प्रश्नांना उत्तर नसतं म्हणूनच अनेक प्रश्न या ज्येष्ठ देशात आहेत. गरिबी असलेल्या देशाला तर शायनिंग प्रदेश म्हणतात. असं मी मध्ये एका ठिकाणी वाचलं होतं.

तर अशी न समजणाऱ्या प्रश्नांची उत्तरे शोधत होते. मी निघाले होते. या कोरोनामुळे काय झाले? कशीही, मागे पुढेही चिडचिड जनता करत आहे. सर्व जणांची एक प्रकारे सहनशक्ती संपत आली आहे. विष वाढतंय आणि रागाचा पारा वर चढलेला आहे.

काही जण त्यांना हवं ते करत रस्त्यात फिरत आहेत. तर काही जण आत रागावत आहेत. कारण असो नसो; प्रत्येक जण चिडतो आहे. काही घरांतली जनता निराशेत गेली आहे. पोट फक्त मारले गेलेले आहे असे नव्हे, मन- स्वप्न मरत आहेत. उत्सव, लग्न, पर्यटन थांबले. अनेक बदल झाले. त्यातला एक तर असा की हाताखालची माणसे मदत करत नाहीत. दिवाळीच्या बक्षिसीसाठी जमली- तोंड दाखवून परत गेली. खरी मदत करत नसूनही जर देव कुणा रूपाने उभा राहिला तरच कामं होत आहेत. कालचक्र चालू

आहे. कोरोना दादा, हे बघा कोरोना दादा, तुम्ही येऊन एक वर्ष होत आले. आता जा.

चार दिवस पाहुणा पाचव्या दिवशी पै उरतो. पहिली बंदा रुपया किंमत, पुढे म्हणजे चार रात्रींनंतर त्याची किंमत पै एवढी होते. हे समजून घे. शिवाय कोरोना दादा तुझे आई वडील, तुझं कुटुंब तुझी वाट बघत असतील. अरे कोरोना तू जिथून आलास तिथे तुझे आपले लोक तुझी वाट बघत असतील ना! तर कोरोनाबाबा कर करुणा!

आपल्या घरी जा ना!

कोरोना, तू आता तुझ्या घरी परत जा. आता आमच्या सगळ्यांची सहनशक्ती संपली आहे. आता वय झालं. आता काम होत नाही. सगळीकडे तू पसरलास. कसा? कळत नाही. तरुणांना कोरोना होत नाही. बालकांना होत नाही. मध्यमवर्गीयांना होत नाही. को मॉर्बिडीटी आतील आजार नसलेल्यांना होत नाही असं सांगितल्यामुळे सगळी जनता रस्त्यावर उतरली होती. दिवाळीत काय उत्सवाची जत्रा आणि जत्रेचा उत्सव होता. कोरोना तू सर्वत्र पसरलास. पण अचानकच आतापर्यंत कमी होतात, अस वाटत असताना कोरोना केसेस परत वाढू लागल्या आहेत.

सण आले, गेले.. दहीहंडी आली सुनीसुनी गेली. गणपती बाप्पा आले सुने गेले. नवरात्र आले सुनेसुने गेले. दिवाळी आली काहींची थाटात गेली. काहींची भीतीची पण गेली. पण कोरोना बाबा तू काही जायचं नाव घेत नाहीस.

आता या वयात या कोरोनाच्या अनामिक भीतीत काळजीत आम्हाला काहीच आनंद मिळत नाही रे.

ढळले रे दिन ढळले सखया संध्याछाया भिवविती हृदया!

उरलेले काही दिवस उरले आहेत. ते जरा निर्भीडपणे जाऊ दे. काळजी घेत राहिलो रे बाबा, पण वयोमानानुसार औषधोपचार हवा असतो. डॉक्टरच्या दवाखान्यात सुद्धा जायची भीती वाटते. दुखलं-खुपलं तरी आम्ही आम्ही गळ्याशी येईपर्यंत अंगावर काढतोय. आता तुझा तू आपला आपला, आपल्या घरी परग्रहावर निघून जा.

करुणा कर कोरोना

अरे करुणाकरा कर करुणा!

सोसून, वेळ दवडून माणसांचा संयम संपून गेला आहे. तर हे बघ बाबा कोरोना, तू आपला तुझ्या घरी जा. आमच्या देशाची लोकसंख्या भरपूर वाढली आहे. जगात पण ताणतणाव चालू आहे. जरी दानशूर भरपूर असले तरी पाचशे रुपये लससाठी अशी

रक्कमच देण्याएवढी सुद्धा परिस्थिती नसलेली माणसं आहेत. ती संख्या कमी नाही. त्यामुळे कोरोना पसरत राहिल.

असे आहे. तर लस येईल तेव्हा येईल. ती सर्वापर्यंत पोहोचेल तेव्हा पोहोचेल. आम्ही आशावादी आहोत की सगळं काही ठीक होईल.

पण कोरोना बाबा तुला हात जोडून विनंती करते. तू आता जा! या देशाचं जणू काही पानिपत झालं आहे. कितीतरी मोहरे निखळले, कितीतरी जणांचा अपमृत्यू झाला आहे. किती जणांचे बळी गेले. पूर्ण पानिपत झाले रे. आता उशीर झालेला आहे. खरंच खूप उशीर झालेला आहे.

कोरोना दादा तू तुझ्या घरी जा. कोरोना तू जा!

**

41 विश्वासः

असं म्हणतात की जग हे विश्वासावर चालते. त्याच वेळी दुसरा विचार असा मांडला जातो की “विश्वास पानिपतमध्येच वारला” आणि तेव्हापासून जगात अविश्वासाचं राज्य आहे. अनेक लोककथांमध्ये विविध प्रकारे विश्वास अविश्वासाचा खेळ आहे.

‘भरवशाच्या म्हशीला टोणगा’ किंवा ‘केसाने गळा कापला’

‘जवळच्या व्यक्तींनी फसवणूक केली’ अशा कथा आपल्याला ऐकायला मिळतात. पण याउलट बऱ्याच देवळातील कहाण्यांमध्ये विश्वास या भावनेवर सारे अवलंबून असते.

देव म्हणजे फेक नाही. विश्वासाची लिंक आहे, अशा कथा ऐकायला मिळतात. देव एक संकल्पना असते. श्रद्धा आणि विश्वास असतो. असं म्हणतात की देवळात जाणं शक्य नसेल तर मानस पूजा करून मनातल्या मनात देवाचा मंत्र जप केला तरी चालतं. मनात कल्पना करायची, देवाची मूर्ती समोर उभी करून मनःपूर्वक नमस्कार करून मानसपूजा करावी. माणूस हा सर्व विश्वासाला जगत असतो. विश्वास विश्वास!

विश्वास पानिपतमध्ये मेला. गळ्याला सुरी विश्वासाची फेरी पुरी!

जो दुसऱ्या वर विसावला त्याचा कार्यभाग थांबला!

मतलब की दुनिया है कौन किसी का होता है?

धोका वही देते है जिनका भरोसा होता है!

भरोसा कर लिया जिसपर उसीने हमको लुटा है!

‘आंधळ्याच्या गाई देव राखतो’ असं म्हटलं जातं. त्याविरुद्ध पण म्हण आहे.

‘आंधळं दळतं कुत्रं पीठ खातं’ त्यावर सुद्धा म्हणी आहेत. म्हणजे विश्वास अविश्वास यातील पुसट सीमारेषेवर जग चालू असते. कलियुग आहे. विश्वास कुठून मिळणार? वगैरे गोष्टी वेगळ्या पण असतात.

माणसाला लोकगीतं आणि लोककला या कसं जगावं ते शिकवत असतात. समाजात कसं जागरूक रहावं? हा फटका जागरूक गाणी आपल्याला सांगत असतात.

जिन्होने गिराया उन्हे भी याद किया!

जिन्होने उठाया उनका शुक्रिया! अशा शब्दात फसवणारे आणि फसवणूकीतून, तिथून सावरणारे दोघांचा उल्लेख केला जातो.

एक लोकगीत आहे.

अरे वेड्यावाणी तू करतोस काही रे!
जरा जागा होऊन तू पाहि रे!
वाटलं होतं या वाईटापोटी!
निर्मळ भावाला फळे गोमटी!
गोरोबाच्या हाती मातीचा चिखल,
बोलतो समोर पांडुरंग विठ्ठल!
माणूस म्हणा रे माणसाला!
जातीपातीची भिंत कशाला?
तुकारामाच्या गाथेत हे हाय रे!
विठ्ठल अभंग सांगून जाईल रे!
पुढच्या गोष्टीत अशाच विश्वास अविश्वास याबद्दल काही
भाष्य आहे.

जगी ज्यास कोणी नाही त्यास देव आहे निराधार
आभाळाचा तोच भार साहे!

या पूर्ण जगाचा राखणदार असलेला तो देव आपलं रक्षण
करत आहे.

पहिली कथा सांगते आहे. ओरिसा मधल्या साक्षी गोपाळ
मंदिराबद्दलची आहे.

या कथेबद्दल असं सांगितलं जातं की एका गुराखी भक्ताचं राजकन्येवर प्रेम होतं. राजकन्या देखील त्याच्या प्रेमाला प्रतिसाद देत होती. या गरीब गुराखी माणसाने राजवाड्यात जाऊन राजकन्येला मागणी घातली. राजा रागाने या गुराख्याचा शिरच्छेद करायला निघाला. त्यावेळी प्रधानजी म्हणाले,

“ए गुराख्या, राजकन्या आणि तू, तुमच्या दोघांचं प्रेम आहे याला काही साक्ष आहे का?”

त्या गुराख्याने उत्तर दिले,

“हो गोपाळ कृष्ण त्या गोष्टीला साक्षी आहे”

“कोण गोपाळकृष्ण?” प्रधान.

“देव” गुराखी.

सर्व दरबार हसू लागला. प्रधानजी गुराख्याला म्हणाले,

“तुझा गोपाळकृष्ण साक्ष द्यायला या राजवाड्यात येईल का?”

गुराखी म्हणाला,

“हो येईल की!”

दरबारातील सर्वजण अधिकच जोरात हसू लागले.

“कधी आणशील- उद्या घेऊन येतोस?” प्रधानजींनी विचारले.

“हो” गुराखी म्हणाला.

राजकन्या वरून बघत होती. सख्या ते सगळे ऐकत आणि पाहत होत्या. राजकन्येच्या मनात काय होतं हे कुणालाच माहित नव्हतं. ज्या ठिकाणी दोघे भेटत असत त्या ठिकाणी गुराखी हजर झाला. गोपाळकृष्णाची आराधना करताच गोपाळ कृष्ण त्याच्या समोर हजर झाला. गोपाळकृष्णाला गुराखी म्हणाला,

“गोपाळकृष्ण महाराज, तुम्ही आमच्या प्रेमाची साक्ष द्यायला याल का?”

श्रीकृष्ण म्हणाला.

“मी तर सर्वसाक्षी आहे. कशाची साक्ष द्यायची आहे?”

“भगवन्, राजकन्या आणि माझं एकमेकांवर प्रेम आहे. मी तिला विवाहाचं वचन दिलं होतं. तिला मागणी घालायला मी राजदरबारात गेलो असता, राजे साहेब साक्षीदार म्हणून कोणाला तरी घेऊन ये असं म्हणाले. तर तुम्ही साक्ष द्यायला राजदरबारातल्या दालनात या!” गुराखी.

“मी यायला तयार आहे. पण माझी एक अट आहे, ” श्रीकृष्ण भगवान.

“काय आहे तुमची अट?” गुराखी

“मी तुझ्यासोबत जेव्हा येईन तेव्हा तू मागे वळून बघायचं नाहीस. तू ज्या क्षणाला मागे वळून बघशील, त्या क्षणाला मी दगड बनेन. त्याचा असा अर्थ होईल की तुझा माझ्यावर विश्वास नाही की मी तुझ्या पाठोपाठ येतोय. जर तू वळून बघितलंस तर मी दगडाची मूर्ती बनून तिथल्या तिथेच थांबून जाईन” गोपाळकृष्ण.

“ठीक आहे गोपाळकृष्ण महाराज, तुम्ही म्हणाल तसं, चला” असं म्हणून गुराखी चालू लागला. श्री कृष्णाने सोबत चालायला सुरुवात केली. काही काळ चालल्यावर थोडा वेळ गुराखी बसला. त्यावेळी श्रीकृष्णाच्या पायातल्या पैजणाचा आवाज देखील थांबला. गुराख्याने परत चालायला सुरुवात केल्यावर श्रीकृष्णाच्या पायातील पैजणाचा आवाज परत यायला लागला. आवाज येतो याचा अर्थ श्रीकृष्ण आपल्या सोबत आहे, असे गुराखी समजत होता. पुढे समुद्रकिनारा आला. समुद्र किनारी वाळूतून पुढे आल्यावर काही किलोमीटर गुराख्याला श्रीकृष्णाचा आवाज येईना.

“श्रीकृष्ण भगवान आता राजदरबार दोन-तीन किलोमीटरवर आले आहे. थोडा वेळ आहे. नंतर तुम्ही साक्ष घ्याल, नि माझं राजकन्येशी लग्न होईल. श्रीकृष्ण भगवान चला चला

लवकर” असं गुराखी कृष्णाला म्हणू लागला. अट होती, मागे वळून बघायचं नाही. मागून येणारा श्रीकृष्णाच्या पैजणाचा आवाज बंद झाला. गुराखी परत म्हणाला.

“श्रीकृष्ण भगवान लवकर लवकर चला” नाही, उत्तरच नाही. तेथील वाळूत गुराख्याने बसून घेतलं आणि “चला श्रीकृष्ण भगवान चला चला श्रीकृष्ण भगवान चला” असा घोसरा काढला. पण श्रीकृष्ण भगवान काहीच उत्तर देत नव्हते. श्रीकृष्ण भगवान यांनी आपल्याला फसवलं की काय? आपल्या विश्वासाला तडा गेला की काय? हे बघण्यासाठी मागे बघावं का?

आपल्या विश्वासाला तडा गेला की काय हे बघण्यासाठी गुराख्याने मागे वळून बघितलं नि त्या क्षणाला गोपाळकृष्णाची मूर्ती दगडी होऊन त्या समुद्रकिनाऱ्यावर स्थिर अचल झाली. श्रीकृष्ण भगवान यांच्या पायातील पैजणात समुद्राची रेती अडकल्यामुळे ती वाळू झटकत ते समुद्रकिनारी थांबले होते. मात्र गुराख्याचा संयम संपला आणि त्याने श्रीकृष्णावर अविश्वास दाखवला. साक्षी गोपाळ नावाचे हे मंदिर आहे.

मला आज ही गोष्ट सांगावीशी वाटली याचं कारण असं, की कोरोनाच्या करूण काळात, आता गेले नऊ महिने (नोव्हेंबर20) आपण स्वतःवर अनेक बंधने घालून वावरत आहोत.

सर्वत्र पसरलेली महामारी, अपमृत्यू, आजार, भय, अनिश्चितता यामुळे आपल्याला असे वाटते की परमेश्वराने आपली साथ सोडून दिली आहे.

“हे भगवान टीका आने तक तो टिका”

खाने पीने दो, बचाओ, असं म्हणत आपण देवाची प्रार्थना करत आहोत. आता अगदी सर्वांचाच संयम संपलेला आहे. मला वाटतं परमेश्वराने आपल्या सोबत इतका काळ तरी साथ दिलेली आहे. आपल्याला आधार दिला आहे. आपण देवावर अविश्वास न दाखवता आशावादी राहूया.

पण खरं सांगू मन आर्ततेने हाक मारते “श्रीकृष्णा, रक्षणासाठी लवकर लवकर धावत ये, लवकर लवकर धावत ये!”

इतनी शक्ती हमे देना दाता

मन का विश्वास कमजोर हो ना! गोपाळकृष्णा तुझ्यावरचा विश्वास टिकून राहण्यासाठी तरी आता ये. या कोरोनासुरापासून वाचवायला ये.

कोरोनासुराला पर्वत बनवून अचल कर, आमचे रक्षण करायला ये.

42 झरोका:

झरोका ही वास्तुची एक पारंपरिक छोटीशी खिडकी असते, जी खोलीत हवा यावी म्हणून बांधून वापरली जाते. फार पूर्वीच्या काळी स्त्रियांसाठी पडदा पद्धत असे. स्त्रीला तर बाहेर जायला मिळत नसे. शिवाय त्यांच्या काळात शत्रूची/चोरांची भीती असल्यामुळे घराचे दरवाजे खिडक्या घट्ट बंद असत. तर त्यावेळी हवा मिळण्यासाठी झरोका ही एकमेव सोय असे. तर पूर्वीच्या काळी बायकांना विशेषतः राजस्थानमध्ये घराबाहेर पडण्याची मुभा नसे. सरदारनी किंवा राणी, राज्यभरातील स्त्रियांना देखील बाहेर पडण्याची परवानगी नव्हती. त्यावेळी ह्या जाळीदार झरोक्याचा उपयोग होई. विश्वाकडे त्या झरोक्याच्या आतून बघत. या स्त्रिया बाहेरील जगाचा असा अल्प दर्शनाद्वारे अंदाज घेत असत.

प्रजा जेव्हा राजा-महाराजांच्या दर्शनासाठी जमेल, दर्शन घेऊ इच्छित असेल त्यावेळी सुरक्षिततेच्या दृष्टीने राजा समोर न येता या झरोक्यात उंचावरून नक्षीदार जाळीच्या जवळ उभा राहून जनतेला झरोका दर्शन देखील ते देत होते. छोटी खिडकी अथवा बाल्कनी वर तिच्या बाजूला जाळीच्या नक्षीदार सुबक बांधकाम त्यामुळे झरोक्याला अतिशय सुंदर शोभा येत असे.

इतिहास रचना, शैली आणि सुंदरता यामुळे झरोक्यांनी घराला आणि खिडकीला फार वेगळ्या कलात्मक उंचीवर नेलं जात असे. किचन आणि हॉल यांच्यामध्ये सर्विस विंडो नावाने एक प्रकार चाळीस वर्षांपूर्वीच आला होता. आता या सर्विस विंडोमध्ये झरोक्यासारखं डिझाईन करण्याची पद्धत आली. यामुळे किचनमधल्या गोष्टी दिसत नाहीत. पण किचनमधून जर बघायचे असेल, काही वस्तू जेवणाच्या खोलीत पाठवायच्या असतील तर त्या या झरोका विंडोमधून पाठवता येतात. फ्रेंच लोकांच्या ओरियल मध्ये ही कल्पना आहे किंवा कोकणात छताला असलेली एक दोनच काचेची कौलं त्यांच्यातून उजेड जरी येत असला तरी त्याच्यापेक्षा झरोक्याची कन्सेप्ट काही वेगळी असते. झरोके हे घराचे डोळे असतात. त्यातून बाहेरच्या विश्वाचं दर्शन घडत असतं. बाहेरच्या विश्वाशी सुसंगत अशा दृष्टिकोनाने जोडलं जाणं त्याच वेळी स्वतःचं खाजगीपण जपणं हे ठसवण्यात झरोके यशस्वी होतात.

हवामहल ही वास्तू तर झरोक्यांसाठीच प्रसिध्द आहे.

डोळ्यांना मनाचा झरोका म्हणतात.

हल्लीची बाल्कनी, गॅलरी यांच्यावर झरोक्याचा ठसा आहे.

झरोका हा मर्यादित स्वातंत्र्याचा अविष्कार आहे. पडदा पध्दतीचे खास वैशिष्ट्य आहे. मनाची दारे खिडक्या उघडणं शक्य नाही तर निदान झरोक्यातून बाहेरचं जग बघा.

झरोक्याद्वारे आतल्यांना बाहेरच्यांचा आणि बाहेरच्यांना आतला अंदाज तरी येऊ द्या.

**

43 सहलीचे बेतः

प्रवासाचे बेत माणूस नेहमीच करतो. बऱ्याच जणांकडे तर एक बॅग ही टॉवेल, नॅपकिन, ब्रश, पेस्ट, साबण, डासांचे मलम, पाण्याची बाटली, थोडे कपडे भरून तयारच असते. पण सध्या ती बॅग धूळ खात पडली आहे.

सध्या कोरोनामुळे नऊ महिने माणसं घराबाहेर पडलेली नाहीत. बऱ्याच जणांना प्रवासाचा आणि पर्यटनाचा छंद असतो. महिन्यातून खूपदा नाही, तरी एकदा तरी व बाहेरगावी नाही तर जवळ का होईना जाऊन आलं, की बरं वाटतं. गेले नऊ महिने पर्यटनाचा छंद, बहर, व्यवसाय जवळजवळ ठप्प झाला होता. मात्र या महिन्यापासून पुण्यातील एका संस्थेने असं सांगितलं की, “पन्नास टक्क्यांहून अधिक बुकिंग आहे. ऑनलाइन चौकशा लोक करत आहेत. पुष्कळ जण तर परदेशी जाण्याबद्दल चौकशी करत आहेत. सुरक्षिततेसाठी कोणकोणत्या उपाययोजना तुमच्या पर्यटन संस्थेतर्फे केल्या जात आहेत याची देखील चौकशी केली जाते. दुबई/मालदीवज/कोकण ही तर सध्याची सगळ्यात आकर्षक अशी ठिकाणे आहेत.

साधारणपणे नेहमी जात नाही अशा ठिकाणी देखील बदल म्हणून पर्यटनासाठी जायची लोकांची इच्छा आहे. 65 वर्षे

वयावरील ज्येष्ठ नागरिकांना प्रवास करायला अजूनही काही काही ठिकाणी मनाई आहे. त्यामुळे साधारणपणे पैसा राखीव असलेले आणि परदेशी किंवा सहलीला जाण्याची इच्छा असलेल्या ज्येष्ठ नागरिकांची मनं थोडी खट्टू आहेत. ”

सध्यातरी ह्या पुण्याच्या संस्थेने सांगितले की त्यांनी बुकिंग घेतलेली आहेत. त्यांनी पूर्ण रक्कम घेऊन बुक केलेलं नाही. केनिया आणि भुतानला जायचीसुद्धा लोकांची इच्छा आहे. विकेंडला जाण्यासाठी गोवा, दिल्ली, कर्नाटक, राजस्थान, कोकण या ठिकाणी सुद्धा जाण्याची बऱ्याच हौशी लोकांची मनापासून इच्छा आहे.

नागपूरजवळचा पेंच आणि ताडोबा प्रकल्प उघडल्याबरोबर तिथे जी तुफान महागदीं पर्यटकांनी केली, त्यावरून असं लक्षात येतं की लोक घरात बसून कंटाळले आहेत. बदल हवा आहे. शारीरिक आणि आर्थिक दृष्ट्या प्रत्येक माणसाची क्षमता ठराविक आहे. त्यानुसार त्या व्यक्तीची प्रवास, सहल, मनोरंजन इत्यादी कामं होतात. घरी बसून नऊ महिने आराम खूप झाला, आता बदल म्हणून सहल करावी, अशी इच्छा बऱ्याच जणांची आहे.

“सुरक्षिततेची काळजी घेऊन जर पर्यटनाची सोय कुठे एखादी चांगली कंपनी करणार असेल, तर लोक पर्यटनाला जायला देखील तयार आहेत. घरात बसून सर्वांनाच कंटाळा आला आहे आणि थोड्याफार प्रमाणात धोका स्वीकारून सहल करायची इच्छा देखील बऱ्याच जणांना आहे” असे एक ज्येष्ठ नागरिक म्हणाली. कोरोना काळातील सुरक्षितता पाळत, आरोग्य वगैरे सर्व बघून सहलीचे बेत करायला हरकत नाही.

जायचे की नाही ते पुढे! नुसता बेत केला तरी माणूस त्या सहलीचा विचार करत राहतो. बरे वाटते आणि त्याच्या मनात आणि वातावरणात बदल होतो.

धोके-

पैसे बुडू शकतात.

आरोग्य जपायला हवे. कष्ट आणि त्या जोडीला प्रयत्न करावे लागतात.

आधुनिक काळात जोडीला नशिबाची साथ, हवा, साथ बघून बेत आखला जाऊ शकतो.

जान है तो जहाँ है।

जायचे की नाही ते विचार करून ठरवावे.

मुलांचा सल्ला घ्यावा.

केसेस, लसीकरण, आजार, कोरोना केसेस, आरोग्य बघून
बेत ठरवा.

आज ना उद्या पर्यटन तर सुरू होईलच.

नंतर जाता येईल. निर्णय तुमचा आहे, कारण परिणाम
तुम्हाला भोगावे लागतील. बेत करायचे.

Man proposes plans, God disposes.

44 माझे आवडते गीतः

देव देव्हान्यात नाही

देव देव्हान्यात नाही, देव नाही देवालयी

देव चोरून नेईल, अशी कोणाची पुण्याई?

देव देव्हान्यात नाही, देव नाही देवालयी।

देव अंतरात नांदे, देव दाही दिशी कोंदे

देव आभाळी सागरी, देव आहे चराचरी

देव शोधूनिया पाही, देव सर्वाभूतां ठायी ॥1॥

देव मूर्तीत ना मावे, तीर्थक्षेत्रात ना गावे

देव आपणात आहे, शीर झुकवोनिया पाहे

तुझ्या माझ्या जड देही देव भरूनिया राही ॥2॥

देव देव्हान्यात नाही, देव नाही देवालयी

देव स्वये जगन्नाथ, देव अगाध अनंत

देव सगुण, निर्गुण, देव विश्वाचे कारण

काळ येई, काळ जाई, देव आहे तैसा राही ॥3॥

देव चोरून नेईल, अशी कोणाची पुण्याई?

देव देव्हान्यात नाही या गोष्टी आजच्या कलियुगात पटणं अवघड झालं आहे.

‘झाला महार पंढरीनाथ’ या चित्रपटातील ग. दि. माडगूळकर यांनी लिहिलेलं आणि सुधीर फडके यांनी गायलेलं हे गाणं माझं फार आवडतं गाणं आहे. इतक्या वेगळ्या अर्थाचं गीत लिहिणं हे नवल आहे. देव देवळात नाही असं सुद्धा पूर्वी एकदा एका लेखात लिहिलं होतं. अनेक देवळांमध्ये घडणाऱ्या घटना आणि व्यवहार यामुळे देव नक्की कुठे आहे? हा प्रश्न मानवाला नेहमीच पडतो. स्वेद गंगेच्या तिरी, नांदतो श्रीहरी!! असं देखील म्हटलं जातं आज. हे गाणं आठवायचं आणि याबद्दल लिहिण्याचं कारण असं की ‘शबरीमला देवष्टान’मध्ये अनेक कोरोना रुग्ण सापडले. देवळं दर्शनासाठी उघडली, केसेस वाढल्या. म्हणजे कुठेतरी अजूनही माणसाच्या मनात देव फक्त देवळातच आहे असं रुजलेलं आहे. देवपूजा करण्यात आनंद असतो. श्रद्धा, भक्ती असते. पण मानवता आणि विज्ञान हेसुद्धा महत्त्वाचे आहे.

देव्हान्याचे महत्त्व आहे पण देव सर्वत्र आहे. मानवाने सत्कार्यात राबावे, मनाने रमावे असं सांगणारं हे गाणं माझं आवडतं गाणं आहे.

**

45 आवडते गीत २:

मल्हारवारी मोतियाने द्यावी भरून:

मल्हारवारी मोतियाने द्यावी भरून

न्हाई तर घेवा, घेवा मी जातो दुरून ॥

ओढ लावती अशी जिवाला, गावाकडची माती

साद घालती पुन्हा नव्याने ती रक्ताची नाती ॥1॥

गड जेजुरीचे आम्ही रहिवासी

देवाचा झेंडा वळखला दुरून ॥2॥

उधे ग अंबे उधे

उधे ग अंबे उधे

होऊ दे सर्व दिशी मंगळ

चढवितो रात्रंदिन संबळ

फुलवितो दिवटी दीपकळी

आम्ही अंबेचे गोंधळी!

उधे ग अंबे उधे

उधे ग अंबे उधे

घरोघरी हिंडतो न् गोंधळ आईचा मांडतो

आईचा मांडतो न् गोंधळ देवीचा मांडतो
भवानी बसली ओठी गळी
आम्ही अंबेचे गोंधळी!!3
सान थोर नेणतो न् आम्ही दैवाशी जाणतो
दैवाशी जाणतो न् आम्ही दैवाशी जाणतो
घावली मूळमायेची मुळी
आम्ही अंबेचे गोंधळी ॥4॥
बोला अंबाबाईचा उधो
रेणुकादेवीचा उधो
एकवीरा आईचा उधो
या आदिमायेचा उधो
जगदंबेचा उधो
महालक्ष्मीचा उधो
सप्तशृंगीचा उधो
काळुबाईचा उधो
तुळजाभवानी आईचा उधो॥

20 डिसेंबर 20 रोजी खंडोबादेवाची चंपाषष्ठी आहे.
आपली दिवाळी झाली की देव दिवाळी असते. खंडोबाचे नवरात्र

असतात. अगबाई अरेच्चा या चित्रपटात अजयअतुल ने संगीत दिलेले हे गीत आहे. गुरु ठाकुर आणि अजय गोगावले यांनी लिहिले आहे.

लोकसंगीताचा ठसकेबाज आणि लयबद्ध ठेका असलेले संगीत लीलया या गाण्याला सजवत आहे. खंडोबाबरोबर देवीची पण भक्ती या गाण्यात येते. अनेकदा अनेक कार्यक्रमांमध्ये या गाण्यावर नृत्य केलं जातं. पलीत्याच्या उजेडात आणि पारंपरिक वेशभूषा करून हे लोकनृत्य पण फार उठून दिसतं. लोकसंगीताचा आपला समृद्ध वारसा जपणारं हे गीत माझं अतिशय लाडकं गीत आहे.

46 अतीतः

अतीत हा शब्द जरा वेगळा वाटतो, म्हणून काही गोंधळून जाऊ नका. अतीत म्हणजे भूतकाळ होय. प्रत्येक व्यक्तीला भूतकाळ, वर्तमानकाळ आणि भविष्यकाळ यांच्या साथीने, तिघांना सोबत घेऊनच वावरायचं असतं. कितीही म्हटलं की भूतकाळ आता संपला. मला आजपासून वर्तमानकाळ आणि भविष्यकाळ यातच जगायचं आहे, तरी ते शक्य नसतं. माणसाचा अतीत हा त्याच्या सोबत असतो. कुठे ना कुठे, कधी ना कधी, कसातरी त्याच्या मनावर झडप घालायला उभा असतो. कधी हा चांगला असतो, कधी वाईट असतो. अतीत पण वर्तमानावर कुरघोडी करतो. कधी तो मनातच असतो. कधी लागणारे शब्द, घटना, झालेला अपमान माणूस मनात लपवतो. तो कधीच विसरू शकत नाही पण दाखवत नाही. खूप आनंदाच्या क्षणी या अतीत बदलची म्हणजे भूतकाळातली एखादी गोष्ट आपल्याला हैराण करते. ती स्वतःच्या मनात असलेली देखील असू शकते आणि/किंवा आपल्या जनातील असू शकते. अतीत मधील एखादा प्रसंग जाणणारी, आपल्याला ओळखणारी, कधी कधी भेटणारी एखादी व्यक्ती काहीतरी बोलून आपल्या भूतकाळातील एखादा प्रसंग शोधून काढून आपल्याला लागट असं बोलून दुखावते.

आपला अतीत आपल्या वर्तमानाला टोचत राहतो. आपल्या वर्तमानाच्या आनंदाला, त्या फुग्याला टाचणी लावून फोडायचं काम कधी कधी अतीतच करत असतो. कधी कधी अतीत चांगला असतो. पण इतक्या चांगल्या काळातून आपण वर्तमानात आलो ह्याचेसुद्धा वाईट वाटते. वाईट काळ गेला. त्या काळातून आलो हे कौतुकास्पद आहे. म्हणून आपल्या अतिताशी जोडलेली कोणीतरी व्यक्ती आपल्या वर्तमानाला हैराण करत असते. “तुम्हारा अतीत क्या है?”

क्या चीज हो मुझे मालूम है!

तुझे अतीत मला विचार तू काय आहेस?

काय तुझा तो वारसा तू मला सांगू नकोस!”

अशी वाक्यं भांडतांना बरेच वेळा ऐकवली जातात. अर्थात ज्या व्यक्तीशी भांडण चालू असतं ती सुद्धा म्हणते,

“तुझ्याबद्दल तरी काही लोक बोलतात माहितीये का तुला?” एकूण पाठीमागे लोक प्रत्येकाबद्दलच बोलत राहतात. वाईट बोलत असतात आणि प्रत्येक व्यक्ती समजत असते की माझ्याबद्दल लोक चांगले बोलतात. गैरसमज करून घेतात मी ठीक आहे आणि दुसऱ्याबद्दल लोक वाईट बोलतात. त्यामुळे कुणाच्यातरी अतीत बद्दल बोलताना आपण लक्षात घेतले पाहिजे

की आपल्या अतीतवर यांचा रोख येऊन ठपका ठेवला जाऊ शकतो. माणूस एक बोट जेव्हा पण दुसऱ्यावर रोखतो तेव्हा तीन बोटं आपल्याकडे वळलेली असतात आणि प्रत्येकाच्या अतित मध्ये असं काहीतरी असू शकतं, जे खोट काढणाऱ्या माणसाला मिळतं. अतीत दृश्य सांगत फिरणाऱ्या व्यक्तीला हातात शस्त्र दिल्यासारखे होऊ शकते. अतित हा खरं तर एक मोठा ठेवा असतो. एक तिजोरी असते. आठवणींचं भांडवल करून जेव्हा कोणी त्रास देतं, तेव्हा ते वाईट असतं. चांगली पुस्तके, चांगली माणसं, चांगले सिनेमे हे आपल्या अतित मध्ये नेहमी रुतून बसलेले असतात. अतित मध्ये काही काही चुका देखील झालेल्या असतात. काही काही भावना चुकीच्या आलेल्या असतात. रागाच्या भरात एखादा शब्द चुकीचा बोललेला असतो. नकळत कुणाचा अपमान झालेला असतो. आपण अहंकाराने बोललेलो असतो. त्या चुका दुरूस्त करता येत नाहीत. अतीत बदलत नसतो. अतीत म्हणजे तो गत काळ संपलेला असतो. पण वर्तमानकाळात या चुका दुरूस्त करायचा प्रयत्न करायचा असतो. अत+ईत, इथं म्हणजे आता ह्या क्षणाला तो जुना आहे. तो काळ संपलेला आहे. यापुढे तो इतिहासजमा आहे. झालेल्या अतीताबद्दल विचार न करता वर्तमान आणि भविष्याबद्दल विचार करायचा असतो. अर्थात त्यापासून मिळालेले धडे विसरायचे नसतात. इतिहासातून काहीतरी शिकून

वर्तमान घडवायचा असतो. प्रयत्न करत आणि भविष्याच्या कारकिर्दीवर वर्तमानाच्या छातीवर भूतकाळाची हत्यारे घेऊन लेणी कोरायची असतात.

अतीत संपले. अति ईति.

47 स्मृती पत्रे:

एका वाचनालयातील पुस्तकात मला दोन-तीन पत्रं घडी घालून ठेवलेली सापडली. ती चुकून विसरली गेली होती, की तिथे रद्दीच्या दुकानात पुस्तक दिले, त्यात पत्रांचा गड्डा ठेवला होता मला माहित नाही. पत्र वाचून माझ्या मनात अनेक भावना उचंबळून आल्या. आजी शिस्त दाखवतात. अजीचं नातवंडांवर प्रेम असतं. नातवंडं काही लाडकी, काही दोडकी असा सवतासुभा काही कुटुंबात कायमच केला जातो. अनेक नातवंडे असली तरीही आजी आणि नातवंडांचं प्रेम वेगळं असतं. एखाद्याशी बोलण्यातून उगीचच राग टपकत असतो. तरी नातू म्हणून कुठेतरी माया असते. तरी या आजी आणि नातवाच्या मायेची दुधावरच्या साईची ही गोष्ट मी तुम्हाला सांगणार आहे. त्या पत्रांचा मजकूर देऊन मी ही कथा पुढे तुम्हाला सांगेन. पहिला कथा भाग आहे. तो पहिल्या पत्राने सुरू होणारा आहे.

पत्र 1

प्रिय बाळास

आशीर्वाद. तुला ठाण्याला ऍडमिशन मिळाली हे ऐकून खूप बरे वाटले. तुला माहितच आहे भवनला विचित्रगावला चार वर्षे राहावं लागलं होतं. ते खूपच घाणेरडे गाव आहे. त्याला

होस्टेलवर सोय न झाल्यामुळे एका पडक्या घरातील गच्चीवर, वरती सहा बाय सहा फूटची खोली मिळाली होती. त्या बंगल्यात संडास-बाथरूम खालच्या मजल्यावर होते. वापरायचे पाणी व प्यायचे पाणी भरायला रात्री जेव्हा पाणी येईल तेव्हा खालच्या मजल्यावरील कोपऱ्यातील नळावर जावं लागत असे. काही गावं, घरं अशी असतात जिथे स्वच्छतेचा लवलेशही पोहोचत नाही. त्या घरातल्या मालकीणबाई भवनला जेवणाचा डबा द्यायच्या. वरची खोली भाड्याने असे हे घर होते. अन तळमजल्यावर त्याचं राहतं घरच होतं. गावामध्ये डुकरं सुद्धा फिरत असायची. कॉलेज लांब होतं. घरात भांडी ताटल्या लोखंडी गंज चढल्यासारख्या 200 वर्षे जुन्या असल्यासारख्या होत्या. आजूबाजूचा परिसर पण घाणेरडा होता. गावभर रॉकेल विकत बैलगाडी टॅंकरगाडी फिरायची. भवनला रॉकेल भरून वर खोलीत स्टोवर चहा करावा लागत असे. गावात जेवायला सुद्धा नीट धड सोय नव्हती. भवनला कपडे हाताने धुवावे लागायचे. कॉलेज सहा-सात किलोमीटर लांब होतं. तिथे भवन सायकलवर जायचा. कॉलेज यथातथाच होतं, पण ऍडमिशन मिळाली हेच खूप आनंददायी होतं. तुझी निदान या त्रासातून तरी सुटका झाली आहे. दादा आणि हो आशुताईच्या कॉलेजमध्येही टीचर्स चांगले नव्हते. तिने केवळ ट्यूशन वरच आपला अभ्यास केला. तेव्हा तूही या कॉलेजमध्ये टीचर चांगले मिळतील ही अपेक्षा

सोडून दे. मानवाला प्राप्त परिस्थितीतून सोयीचा मार्ग काढावा लागतो. परिस्थिती बदलता येत नाही मनस्थिती बदलून आनंदी राहण्याचा प्रयत्न करायचा. चांगल्या यशाने प्रश्न संपवायचे. कोणत्याही कॉलेजमध्ये हल्ली मुळी शिकवतच नाहीत. त्यामुळे या दिवसांत क्लासेस खूप चालतात. आपण सकारात्मक विचार करायचा. कॉलेजेस अटेंड करायचे, नोट्स वापरायच्या, ट्युशन लावायची आणि स्वतःचा अभ्यास करायचा. पॉझिटिव्ह थिंकिंग कर.

माझ्या बाकीच्या दोन नातवंडांना राहायला लागलं होतं त्यावेळी कोबा केलेली किंवा शेणाने सारवलेली जमीन असायची. त्या खोलीत जमिनीवरच आधी चटई वर गादी टाकून निजायचे. बाजूला एका ट्रेमध्ये सामान ठेवून आणि एका किरकोळ पुस्तकाच्या स्टँडवर पुस्तक ठेवून या दोघांनीही अभ्यास केला. पूर्वीच्या काळी तर बाहेर खाण्याची पद्धत देखील नव्हती. शहरात एखादी वडापावची गाडी असायची. किंवा स्टँडवर मिळणाऱ्या हॉटेलात काहीतरी खायला मिळायचे. कसंतरी जेवण जेवावं लागायचं. आपल्या मूळ गावापासून लांब असल्यामुळे सहा महिने ही मुलं घरी येऊ शकत नव्हती. त्याकाळी तर फोन देखील नव्हते. मी तर कधीही जाऊन पाहू शकले नाही की त्या मुलाचे गावचे काय हाल आहेत. कारण की त्या मुलांना त्यांचे वडील नव्हते म्हणजे

तुझे आजोबा नव्हते ना. त्यामुळे सोसवेना. अरे या मुलांचे वडील वारले तेव्हा शेखरची वार्षिक परीक्षा चालू होती.

घरी सर्व पाहुणे माझे वडील आले होते. माझे पती आजारी असल्यामुळे म्हणजे तुझे आजोबा आजारी असल्यामुळे घरात पाहुणेच पाहुणे होते. कुणालाही अभ्यास करणं शक्य नव्हतं. मात्र निदान ह्या शेखरला वडिलांचं सगळं करायला तरी मिळालं. दोन नंबरचा मुलगा त्याची कराडला परीक्षा चालू होती. त्याला आम्ही पत्राने सुद्धा कळवलं नव्हतं. कारण की तो परीक्षेच्या दरम्यान नाराज होईल आणि परीक्षा सोडून धावत येईल. तो एक महिन्याने जेव्हा घरी आला तेव्हा त्याला एसटी स्टँडवर मामा काका सगळेजण घ्यायला गेले. तर तो म्हणाला “मला तुम्ही का घ्यायला आलात? मला तुम्ही का घ्यायला आलात?”

आणि घरी आल्यावर वडिलांचा हार घातलेला फोटो पाहिला तेव्हा त्याने हंबरडा फोडला. एक महिन्याने वडील गेल्याचे त्याला घरी आल्यावर फोटोवर हार बघून समजले. तुला वाटेल आजी काय सांगत बसली?

आता परिस्थिती खूप चांगली आहे. तू या सगळ्यांशी तुलना केलीस तर तुझ्या वेळची, स्वतःची परिस्थिती तुला खूप चांगली वाटेल. तुला कधीतरी घरी यायला मिळू शकते. हल्ली

फोन आहेत. व्हॉट्सअप वर व्हिडिओ कॉलिंग करता येतो. अरे रेल्वेने रूळ बदलले म्हणजे खडखडाट होतोच. एकदा का गाडी व्यवस्थित चालायला लागली म्हणजे सारं सुरळीत होईल. एखाद्या महिन्यात तुला हे कॉलेज आवडायला लागेल. 2/3 लोकल गाड्या बदलून जाणं जमू लागेल. नव्या कॉलेजचे हेही रुटीन अंगवळणी पडेल. आता तू मोठा झाला आहेस. सोळा वर्षांचा झाला आहेत. आई-वडिलांना आपले प्रश्न आणि तक्रारी सांगायच्या नाहीत. सर्वात महत्त्वाचं म्हणजे परीक्षेसाठी लक्ष केंद्रित करायचं.

एकाग्र राहायचं, वाईट मुलांच्या संगतीत राहायचं नाही व आपल्याला आता यातूनच यश मिळवायचं आहे. तेव्हाच आयुष्यात चांगले उज्वल भविष्य घडेल. आता कुरकुर केली तर परिस्थिती आणखी बिकट होईल. त्यामुळे आता आनंदाने मार्ग काढायचा.

असं म्हणतात स्कूटर व मोटर तयार करताना त्यांना आपटून धोपटून खूप टणक करतात, म्हणजे पुढे गाडी चालायला लागली म्हणजे ते सुरळीत होतात किंवा दुसरा पुढचा अपघात झाल्यास त्यांना त्या अपघाताला तोंड देणे सोपे होते. संकटं येतात. जीवनात यशस्वी होण्यासाठी पण खूप टक्केटोणपे खावे लागतात. तेव्हा माणूस पुढे येतो. जीवनामध्ये सर्वच गोष्टी आपल्या मनाविरुद्ध

होतात. म्हणून आपण फक्त टणक आणि आनंदी व आशावादी असणे महत्त्वाचे आहे. हेही दिवस जातील असं मनाला समजावत राहायचं.

माझ्या पत्राने तुला बोर झाले नाही ना? अब्राहम लिंकन यांनी मुलाच्या हेडमास्तरला लिहिलेले पत्र आजपर्यंत अनेकठिकाणी फिरत आहे. तू ते वाचलंस का?

श्री राम, जगजीवनराम, भगवान कृष्ण आनंद, स्वामी विवेकानंद या साऱ्यांचे जीवन खडतर आहे. आपले राष्ट्रपती अब्दुल कलाम यांनीही खूप कष्ट केलेले आहेत. तेव्हा आपण सामान्य माणसांनी या परिस्थितीत टिकणे म्हणून मार्ग काढायचा. कष्ट, चिकाटी आणि आत्मविश्वास या गुणांनी यश मिळेलच मिळेल. निदान असं समजायचं तरी!

फक्त वाईट व्यसनांपासून मात्र कटाक्षाने दूर राहायचं. चांगल्या मुलांची संगत धरायची किंवा एकटे राहायचे. नम्र किंवा एकटे व्हायचं. कदाचित तुला जिवाभावाचा मित्र मिळेल किंवा तुला एकटेपणा भोगावा लागेल, पण त्याची तयारी ठेवायची. आपले प्रॉब्लेम आपल्या व्यक्तीलाच माहिती असतात. अन्य व्यक्तींना दुरून थोडाफार अंदाज येतो. पण परदुःख शीतल वाटते.

थोड्याफार फरकाने प्रत्येकाचे आयुष्य सारखेच असते. मैत्री स्वभावानुसार जमते. मनाच्या निग्रहाने संकटाची तीव्रता कमी अधिक होते. तुझ्यासारख्या सुजाण, ज्याने 85% मिळवले त्या मुलाला अधिक सांगायची गरज नाही.

त्या दुसऱ्या नातीला एकही ट्यूशन नाही. ती घरीच अभ्यास करते. तुला चांगल्या कॉलेजला प्रवेश मिळाला आहे. कधीतरी घरी जायला जवळ आहे. जायला मिळेल. जाण्यायेण्याची सवय होईल. दिवस निघून जातील. काळजी घे.

तुझी लाडकी,

आजी.

भाग2

दुसर पत्रं

आजीला पाठवलेलं होतं. अॅडमिशन मिळालेले कॉलेज किती छान आहे वगैरे वर्णन करणारे पत्र होते.

प्रिय आजी

बाळाचा नमस्कार.

तुझं पत्र मिळालं. माझा कॉलेजचा काळ ठीक आहे. माझ्या आठवड्याभराच्या घटनांचा कॅलेंडर मी तुला पाठवत आहे.

आजी आता काळ बदलला आहे. बाहेर खायला प्यायला फिरायला व्यवस्थित मिळते. टाईमपास करणारे मित्र आहेत.

मजेत आयुष्य जात आहे. खूप छान नाही पण मार्क ठीक आहेत. अगं हल्ली व्यसन ही फॅशन असते. मी तसं काही करत नाही. पण उपदेश करणं सोडून दे. काळ असा आहे की उपदेश उपयोगी नसतो.

आपल्या समाजात चांगले शिक्षण पूर्ण केले असा मी हुशार बनून दाखविण्याची जिद्द ठेवेन.

लाडका नातू,

बाळ.

**

इतरही पत्रं होती. ती पत्र रद्दीच्या दुकानात आली की चुकून पुस्तकात राहिली?

काही पत्र कहाण्या सांगतात.

पण ही कहाणी अर्धीच समजली. ही स्मृती पत्रे मी जपून ठेवलेली आहेत.

**

48 बकेट लिस्ट:

‘कौन बनेगा करोडपती’ला मला मुलाखतीच्या वेळी एक प्रश्न विचारला होता. बकेट लिस्ट हा माधुरी दीक्षितचा सिनेमा कोणत्या भाषेत आहे? हिंदी चित्रपट नायिका, इंग्लिश शीर्षक, चित्रपट मराठी अशी ही बकेट लिस्टची कहाणी आहे. रसिकांनी बघितले असेल, या सिनेमात, मरण्यापूर्वीच्या इच्छा पूर्ण करायच्या असतात.

बकेट लिस्ट म्हणजे माणसाची स्वप्नं अथवा त्याला ज्या इच्छा पूर्ण करायच्या आहेत त्यांची यादी होय. त्या सर्व इच्छांची यादी बनवायची पध्दत असते. सुशांत सिंग राजपूतने त्याच्या डायरीत फॅक्ट, बकेट लिस्ट बनवली होती. तेव्हापासून बकेट लिस्ट बनवायची व पूर्ण करायची फॅशन आली. फक्त यादी करायची, प्रेरणा त्यांच्यापासून मिळण्यासाठी आपल्याला मेहनत करायची आहे. जी ध्येयं आपल्याला प्रेरित करतात त्यांची यादी करायची.

तर या लॉकडाऊन मध्ये टाईमपास गोष्टी करताना घरातल्या घरात शोधाशोध करताना 2007 सालातली सुपुत्राची बकेट लिस्ट सापडली. ‘स्वप्नांची यादी’. ही परीक्षा, इथेपण परीक्षा, तिथेही परीक्षा, हवा, शरीरात होणारे संप्रेरकांचे बदल, आई-वडिलांची ‘अभ्यास कर’ची कटकट, अभ्यासक्रम, अन्य

घटना यांनी तो त्रासला होता. तरी त्याने बकेट लिस्ट बनवली होती. त्या वयात समज ती काय असणार?

नऊ कलमी बकेट लिस्ट होती.

मी जेव्हा कॉलेजमध्ये शिकत होते त्या काळी बकेट लिस्ट अस्तित्वात नव्हती. ती फॅशन नव्हती, पण डायरी लिहिण्याची पद्धत असे. सर्व कॉलेजमध्ये शिकणारे युवक-युवती डायरी लिहित. डायरी मध्ये अज्ञात, मनी आणण्यात आलेल्या मैत्रिणीला किंवा मित्राला कल्पनेने डिअर डायरी म्हणून सर्व लिहित. त्या डायरीला असं झालं तसं झालं, तर असं आहेत असं सांगत लिहायची पध्दत त्यावेळी होती.

कधीतरी मी मोठी होईल, त्यामुळे मोठी लेखिका झाले की समजा या डायरीज प्रकाशित होतील, हे साहित्य इतरांना उपयोगी पडेल. मी बरीच वर्षे या भ्रमात वावरले. नंतर काळाच्या ओघात या कपाटात माझ्या सर्व सुंदर अक्षरात रेखाटलेल्या डायरीज, आत्मचरित्र म्हणून प्रकाशित होतील, अशा सुंदर कवितांनी आणि कथा पात्रांनी त्या डायरी सजवून ठेवी. या नव कल्पनांनी आजूबाजूच्या परिसरातील वर्णन आणि मित्र-मैत्रिणींच्या प्रेम, मैत्री अभंग हे लिहिलेल्या या डायरीच्या जपून ठेवल्या होत्या. घर जमीनदोस्त झाले, त्या मातीत गाडल्या गेल्यावर रडले. प्रयत्न केले

आणि मिळाल्याच नाही. माती सुद्धा काढली गेली. जमिनी उकरत वाद काढले. मोठी लेखिका होण्याचं स्वप्न, बकेट लिस्ट पूर्ण होणं सोपं नसतं.

आपल्याला शाळेत नेहमी गणितं असायची. हौदाला दोन तोट्या नळ आहेत. एक नळ पाणीपुरवठा करतो, दुसरा नळ गळतो. तो हौद वाहून जातो. तर हौदात पाणी भरायला किती तास वेळ लागेल? मला वाटतं आयुष्य तसं असतं. एका तोटीतून पाणी येतं दुसरीतून वाहून जातं. जीवनाच्या bucket list मध्ये आपण अनेक स्वप्नं भरतो, अनेक ध्येयं ठरवतो. जसे की माझ्या डायरीत मी जीवनातील अनेक स्वप्नं लिहिली होती. ती अशी हल्लीची मुलं त्यांच्या डायरीमध्ये अथवा मोबाईलमध्ये, लॅपटॉपमध्ये बकेट लिस्ट म्हणून भरून ठेवतात. त्यातली किती स्वप्नं पूर्ण होतात? माझ्या मुलाने लिहिलेल्या बकेट लिस्टमधील इच्छा अपूर्ण असाव्यात. त्या यादीतल्या स्वप्नांपैकी किती स्वप्नं मानवजात पूर्ण करू शकते? आणि माझ्या त्या लिहिलेल्या डायरीतील स्वप्नांतली तरी किती स्वप्नं पूर्ण झाली? कठोर आयुष्याचे वास्तव आपल्यासोबत किती स्वप्नं घेऊन जातात.

आयुष्याची बकेट लिस्ट कशी असते? गळकी बकेट सगळे पाणी वाहून जाते. तशी स्वप्नं वाहून जातात आणि रिकामी

बकेट उरते. हातात ती रिकामी बकेट लिस्ट म्हणजे नुसती यादी उरते. अपूर्ण स्वप्नांची यादी जिला बकेट लिस्ट म्हणा किंवा काही म्हणा पण पूर्ण न झालेल्या स्वप्नांची ती यादी आयुष्यभर आठवत राहते. त्रास देत राहते.

त्या वयात प्रेरणा देण्याचे काम ती बकेट लिस्ट करते. एवढाच बकेट लिस्टचा उपयोग म्हणायचा. बाकी प्रत्येकच बकेट लिस्टचा सुखांत होतोच असं नाही.

तुमच्या बकेट लिस्ट मध्ये काय काय आहे?

49 स्नानः

स्नान, आंघोळ ही आपल्याला आनंद देणारी क्रिया असते. प्रत्येकाला रोज अंघोळ करणे आवडतेच असे नाही. कधी काही दिवशी कारणाशिवाय, खरं कारण न सांगता अंघोळ टाळायची काही जणांना सवय असते.

तर हिवाळ्यात, पावसाळ्यात माणूस स्नान करण्यासाठी कंटाळा करतो. म्हणून काही सणांच्या दिवशी खास करून अभ्यंगस्नान करावं, असं शास्त्राच्या रूपात सांगितलं जातं. जेणेकरून थंडीच्या दिवसात देखील माणूस निदान या सणांच्या निमित्ताने तरी अंघोळ करतो. आंघोळीला बाथ, हमाम, जॅकूझी, सॉना या नावाने पण संबोधलं जातं.

सॉना म्हणजे व्यवस्थित पाणी अंगावर घेऊन शरीर धुवून घेणे, सुस्नात होणे होय. अंग ओलं करणं त्यासाठीचे स्नान या शब्दावरून आंघोळ शब्द आला. या शब्दाला मन आनंद मिळेल असे समानार्थी शब्द आहेत. दोन तांबे अंगावरून घेणे, अंघोळीची गोळी घेणे असे सुद्धा शब्द आहेत. अंघोळीची गोळी म्हणजे अंघोळ टाळणे. कावळ्याची अंघोळ म्हणजे एक मिनिटात स्नान उरकणे होय. हमाम करणं म्हणजे थाटात आंघोळ करणं.

श्रीमंतांच्या सोयी, शौक अत्तर त्यानुसार असे, भरपूर सुगंधित पाण्यात डुंबण्याची सोय, होय.

शाही प्रकारचे वेगळे असे, पण आधुनिक स्नान नंतर आले. एक काचेची पारदर्शक कॅप्सूलसारखी गोष्ट, वस्तू accessory बाथरूममध्ये फिक्स केली जाऊ लागली. त्या कॅप्सूलला सॉना युनिट म्हणतात. त्याच्यातूनच सुविधा वगैरे प्रकारे सर्व नहाण प्रकार होऊ लागले. गरम थंड पाणी वाफ घ्यायची सोय झाली. त्याची किंमत एक लाखाच्यावर असते. आनंद मिळतो. पूर्वीच्या काळी राजेरजवाडे हमाम बांधायचे. म्हणजे हॉल असे. स्त्री आणि पुरुष यांच्याकरिता तिथे आंघोळीची सोय असे. यात 'राणी नि बाव' म्हणून गुजरातच्या एका विहिरीचे नाव आहे. जिथे स्त्रिया एकत्र येऊन आंघोळ करत असत, कोरीवकाम केलेली ही विहीर फार प्रसिद्ध आहे, जिथे स्त्रिया काही आपल्या गुजगोष्टी करत असत. आंघोळ ही एकदम खाजगी गोष्ट असते. त्यामुळेच या वेळी व्यक्ती ही फक्त स्वतःच्या देहाच्या सहवासात असते.

असं म्हटलं जातं माणसाचा देह हा त्याचा सर्वात जवळचा मित्र आहे आणि या स्वतःच्या देहाशी संवाद साधत जावे. आंघोळीची वेळ कशी असते? सोयीनुसार ठरवावे. दिवाळीला संक्रांतीला म्हणूनच तर शाही पहाट स्नान करायची पद्धत असते.

स्नान ही रूटीन गोष्ट नसते. दोन मिनिटात उरकायची आंघोळ ही गोष्ट नाही. निवांतपणे आंघोळ करावी आणि पाणी नासू नये. पण आंघोळीचा आनंद मात्र घ्यावा. अंघोळीच्या वेळी साबण, पीठ, तेल लावावे, गाणे गावे, श्लोक म्हणावे. स्नानाने शरीराचे स्नायू आरोग्यदायी बनतात. थंडी पडली की खरंच शरीराला आंघोळीची आवश्यकता असते. पण माणूस थंडीच्या दिवसात आंघोळ टाळायचा प्रयत्न करतो. जलाशयात न उतरता तांब्याने अंगावर पाणी घेणं हे योग्य मानलं जातं. फार पूर्वीच्या काळी बंब, घंगाळ आणि तांब्या असे, नंतर गिझर, बादली आणि मग आले, त्यानंतर शॉवर आले. केस ओले होऊ नये म्हणून शॉवर कॅप आली. नंतर अंघोळीच्या वेळी केस ओले झाले तर सुकवण्याचे हेअर ड्रायर अशा सुखसोयी स्नानगृहामध्ये वाढत गेल्या. पूर्वी सर्वजण नदीवर, विहिरीच्या काठी आंघोळ करायचे. मग कम्युनिटी बाथ अशी समूह आंघोळ आली. नंतर काही घरं मिळून वापरत असलेले बाथरूम आणि नंतर आता फ्लॅटमध्ये आत असलेली बाथरूम, असा हा स्नानगृहाचा प्रवास झाला. स्नान ही पूर्णतया खाजगी गोष्ट असते. त्यावेळी माणूस एकटा असूनही आनंदी असतो. लहान बाळाची आंघोळ बघणे हा आनंद असतो. आपल्या हिंदी चित्रपट सृष्टीत नटनट्यांच्या अंघोळीतून ग्लॅमर मिळवून दिलं. देवाधर्मांमध्ये, कामांमध्ये, व्रत आणि उपास तापासांमध्ये सुद्धा

पहाटे उठून शिकेकाई लावून, आवळा लावून स्नान करावं असा
उल्लेख येतो.

इति स्नान महात्म्यम्!

50 फेरीवाले:

फेरीवाले शब्द उच्चारला की मुंबईतल्या/काही शहराच्या फेरीवाल्यांना जागा द्यायची किंवा त्यांनी घेतली, तर परत कशी घ्यायची? असे प्रश्न नजरेसमोर येतात. गावोगाव, दारोदार फिरणारे, फेरी मारून वस्तू विकणारे ते फेरीवाले अशी व्याख्या आहे. विक्रेत्यांचा एक प्रकार फेरीवाले असाही त्याचा अर्थ असतो. पण मुंबईत इथे तिथे फेरीवाल्यांना जागा द्यावी, पक्की दुकाने द्यावी अशा मागण्या आणि त्यामुळे होणारे अतिक्रमण असे प्रश्न कायम चालू असतात. मात्र सर्वत्र असा अर्थ अपेक्षित असतो फेरीवाल्यांनी फेरी मारावी. जागेवरूनचे वाद त्यांचं जागा मागणं किंवा जागा घेणं आणि लोकांचा झालेला विरोध, अशा फेरीवाल्यांद्वारे होणाऱ्या काही काही दुर्घटना, गैरवर्तन वगैरे गोष्टींबद्दल मी आत्ता बोलत नाही. मला हा विषय अगदी वेगळ्या प्रकारे मांडायचा आहे.

हेरेक जण स्वतःचे पोट भरण्यासाठी कष्ट करत असतो. लॉक डाऊनच्या दरम्यान सगळ्यांचे रोजगार बुडालेले असताना एक फेरीवाला दारोदार खुर्ची रिपेयर असं ओरडत फिरत होता. कदाचित लॉकडाऊन मध्ये बरेच जण वर्क फ्रॉम होम करत असताना खुर्ची रिपेयर करण्याचं काम आपल्याला मिळेल आणि

पोटापाण्याचे पैसे सुटतील, पैसे सुटतील असं समजून तो फिरत होता. बऱ्याचदा मी त्याला कपाळाला हात लावून आणि अतिशय अतिशय हताशपणे आमच्या घरासमोरच्या फुटपाथवर बसून सुकलेल्या भाकरीचा तुकडा खाताना सुद्धा बघितले. त्याला फारशी कामं मिळतच नव्हती. दुसरी एक व्यक्ती म्हणजे भांडी देणारा, जुन्या कपड्यांवर भांडी विकणारा एक माणूस होता. लॉकडाऊन मध्ये सगळे जण घाबरले असताना जुने कपडे देऊन भांडी कोण घेणार होतं? पण तो मात्र आशावादी होता. सर्वत्र तो भांडी भांडी असा ओरडत फिरत होता. आमच्या रस्त्यावर अनेक वडापावच्या गाड्या आहेत. त्या लोकांसाठी लॉकडाऊनमध्ये बंद होत्या. तिथे काम करणारे फेरीवाले काय करत असतील? दारोदार केवळ फळं विकणारे, बटाटा विकणारे आणि भाजी विकणारे काही फेरीवाले दारावर येत होते. उन्हात हातगाडीवरून सामान्य विक्री करत फिरताना दिसत होते. बाकीच्या फेरीवाल्यांची, आईस्क्रीम, भेळ, फेरीवाल्यांची वर्दळ मात्र दिसत नव्हती. फेरीवाल्यांच्या संघटना देखील असतात आणि काही काही संघटना मजबूत केल्या आहेत. मात्र काही फेरीवाले हे असंघटित कामगार म्हणून काम करतात.

‘आली मुंबईची केळेवाली’

‘दस पैसे दातून लेलो, ’

‘चक्कू छुरिया तेज करा लो’ असं हिंदी सिनेमात महिला फेरीवाल्या दाखवलेल्या असल्या तरी प्रत्यक्षात पुरूष फेरीवाले जास्त असतात. महिला फेरीवाली एखादीच दारोदार फिरून साडी अथवा टिकल्या, महिलांच्या बांगड्या अशा गोष्टी विकत असते किंवा महिलांच्या डब्यात वस्तू विकणाऱ्या सुद्धा महिला फेरीवाल्या असतात. फेरीवाला प्रकारात कचरा वेचणाऱ्यांत गेल्या काही वर्षांमध्ये असणाऱ्या महिलांच्या संख्येमध्ये वाढ दिसते. सफाई कामगार महिलांचे प्रमाण अधिक वाढलेले आहे. त्यामुळे कदाचित फेरीवाल्या महिलांचं प्रमाण कमी झालेलं असावं. या कामात सकाळच्या कचरा वेचण्याच्या कामात बहुतांशी महिला दिसतात आणि दारोदार फेऱ्या मारून विक्री करणाऱ्या हातगाडीवाल्यांमध्ये पुरूष अधिक असतात. अर्थात हे एक माझे निरीक्षण आहे त्यात नियम काहीच नाही.

प्रत्येक फेरीवाल्याची एक विशिष्ट अशी आरोळी असते. ‘भाजी घ्या भाजी’, ‘ताजी भाजी’, ‘भांड्यांना कलई’, ‘भांडी भांडी’, ‘जुने कपडे, ’ ‘खारे शेंगदाणे’, ‘कांदे बटाटे कांदे बटाटे’, ‘दही’, ‘भंगारवाला’, ‘कार्पेट’, ‘दूध’, ‘बलक खरवस’ (म्हणजे म्हशीचा चिक वा खरवस) अशा विविध प्रकारच्या आरोळ्या देत

रस्त्यावरून अनेक फेरीवाले जात असतात. स्वस्तामधील मस्त वस्तू होलसेल मार्केटमधून कमी भावातून घेऊन दारोदार विकून मिळणाऱ्या त्यांच्या थोड्याफार फायद्यात, कमी थोड्याफार फायद्यात लोक पोट भरत असतात. या फेरीवाल्यांमध्ये मांगते सुद्धा असतात.

‘भाकरी वाढ गं माय’

‘अवस वाढावा’ किंवा ‘कडकलक्ष्मी’, ‘वासुदेव’ अशा वेगवेगळ्या रूपात काहीतरी मागायला येणारे फेरीवाले पण असतात. लहान मुलांची खेळणी विकणारे लोक असतात. भिकारी फेरीवाले असू शकतात.

फेरीवाले हा आज मनुष्य जीवनाचा अत्यावश्यक भाग बनला आहे. जे लोक घराबाहेर पडू शकत नाहीत त्यांना या फेरीवाल्यांचा फायदा होतो. त्याउलट काही गैरप्रकार पण या फेरीवाल्यांच्या येण्यामुळे होतात. खाजगी जीवनातील काही माहिती त्यांना कळल्यामुळे काही गैर घटना पण घडू शकतात.

पण शेवटी फेरीवाले आणि नोकरदार यांच्यातील सहजीवनातूनच समाज घडतो आहे.

**

51 देव जरी मजः

देव जरी मज कधी भेटला, माग हवे ते माग म्हणाला!

असं एक सुंदर गाणं आहे. देवाने तुला काय हवं ते माग असं म्हटल्यावर प्रत्येक व्यक्ती त्याला जे हवं ते मागेल. एक पन्नास वर्षांपूर्वीच्या काळात स्वतःच्या मुलाला सर्व सुख मिळू दे, असं मागणाऱ्या 'मोलकरीण' चित्रपटातील हे गीत आहे. हल्लीच्या डिंक- डबल इन्कम नो किड्स, अशा काळात तसा विचार केला तर हे गाणं थोडसं कालबाह्य झालेले आहे. तरीपण मी हे शीर्षक कशासाठी दिले असं वाटेल. माझ्या घरासमोर देऊळ आहे. लॉकडाऊनमध्ये बंद देवळाच्या दारात नंतर जी तुफान गर्दी झाली त्यावरून आठवले.

गर्दीत एक लहान मुलगा- सतरा-अठरा वर्षांचा असेल- त्या देवळाच्या दारात चिडचिड करत होता. रात्री उशीरा कधीतरी त्याचा नंबर लागला. तो देवळाच्या दाराशी बसला आणि त्याने देवाला काहीबाही सांगितलं.

देवा, मला पास कर, मला मार्क दे! हे मी तुझ्याकडे नेहमी मागितलं पण मी आज वेगळ्या गोष्टी मागणारी माझी बकेट लिस्ट ठेवतो. नीट समज.

आपण दोस्त ना! मला तू या गोष्टी घायच्या आणि माझी इच्छा पूर्ण करायच्या. म्हणून मी आज तुला इतक्या लांबून भेटायच्या इच्छेन आलोय. तुला भेटायला आलोय.

“पतित पावन नाम ऐकुनी आलो मी द्वारा,

पतित-पावन न होशी म्हणुनी जाऊ का माधारा?”

तर हे बघ, मी माझ्या चिठीवर मला काय हवं ते लिहूनच आणलं आहे. त्याने तिथे देवाच्या पावलांशी चिठी ठेवली. नमस्कार केला आणि गेला. तो गेल्यावर देऊळ बंद होताच ती चिठी निर्माल्यात फेकली गेली. सहजच नवल म्हणून, उत्सुकता म्हणून मी त्या मुलाने देवाच्या पायाशी ठेवलेली, बाहेर पडलेली ती यादी वॉचमनला उचलून आणायला सांगितली. देवाची क्षमा मागून वाचायला घेतली. सोळा सतरा वर्षांच्या मुलाला असं काय हवं असणार? आयुष्यात एखादी मैत्रीण असेल, एखाद्याचे आकर्षण असेल? नक्की आणि काय मागितले असेल? म्हणून मी ती चिठी घेऊन वाचायला बसले. त्या चिठीला सॅनिटाईज करून त्यात मी अंगारा बांधून ठेवला. म्हणजे असं की मी कुठला कागद घेतला असे कोणाला वाटू नये. घरी काम संपवून, निवांत होऊन मी ती चिठी वाचायला बसले. त्या चिठीत जे लिहिलं होतं ते मी आज तुम्हाला सांगणार आहे.

1. स्कॉलरशिपच्या परीक्षेत निवड होऊ दे.
2. गाडीची मर्सिडीजची एक लहान प्रत शाळेत बनवणार आहेत त्यात माझी निवड होऊ दे.
3. माझ्या बाबांसारखी माझी एकाग्र वृत्ती होऊ दे.
4. प्रत्येक गोष्टीत मला सर्व काही नीट निरीक्षण करून शिकण्याचे कौशल्य दे.
5. मला आरोग्य दे. व्यवस्थित, न चुकेल असा निर्णय घेण्याची शक्ती दे.
6. आजूबाजूच्या संकटांचा अंदाज आणि विश्लेषण करण्याची शक्ती दे.
7. मनावर पूर्ण संयम ठेवायला शिकव.
8. असा मी सारखा आजारी पडतो आणि मला खूपच थकवा येतो. त्यामुळे माझे शरीर मग मी कितीही ठरवलं तरी माझं ऐकत नाही. तर माझ्या सगळ्या आज्ञा केल्यावर शरीर ऐकेल असं बनव. मला असं शरीर मिळू दे की जे माझी आज्ञा पटकन ऐकेल.
9. मला आई आणि वडिलांचे खूप खूप प्रेम मिळू दे आणि मला त्यांच्या सहवासात राहायला मिळत राहो.
10. माझी स्मरणशक्ती वाढो आणि मला एकपाठी बनव.

11. सकाळी उठलो ना की असं वाटतं अजून थोडा वेळ झोपावं. ही माझी इच्छा नष्ट कर. म्हणजे मी वेळेवर उठेन आणि माझी पुढची सर्व कामं वेळेवर होतील.

12. राग आला ना की मी तोंडाला येईल ते चिडचिड करून, बडबड करून सगळे कष्टाने कमवलेले नाव घालवतो. वाया घालवतो. माझ्याबद्दलचे लोकांचे मत पण त्यामुळे खराब होऊन जाते. माझी वाईट सवय दूर कर.

13. आनंदात असलो की मी कसा छान छान जोक सांगतो, कुणाला मदत करतो- तसा मला कायमच आनंदी ठेव.

त्या मुलाची चिड्डी वाचून मी तंद्रीतून बाहेर आले. माझ्या डोळ्यातून घळाघळा पाणी वाहू लागलं. अरे बाळा, साठी ओलांडून गेली तरी आम्हाला हे जमलं नाही. ते अवघड. या गोष्टी तुला कशा जमतील? हे हवं ते भावना आपल्या इच्छा असतात. त्या आपण व्यक्त करतो. देवाला सांगतो, गुरू/गुरूजींना सांगतो. पण त्या पूर्ण होतात असं नाही रे.

यू बी व्हॉट यू आर. “जसा आहेस तसाच राहा. बी व्हॉट यू आर. अरे, इट इज माय लाईफ, युवर लाईफ. ”

हे जीवन आहे.

देव जरी मज कधी भेटला

माग हवे ते माग म्हणाला
मी सारे घेईन मागून
पण देव येऊ शकेल का ते घेऊन?

**

52 व्रतः देव पावलाः

देव पावला देव माझा मल्हारी देवा देवा माझ्या नवसाला
पाव रे मल्हारी गडाला नऊ कोट पायच्या मल्हारी

देवा भक्तासाठी धावरे मल्हारी!

हे गाणं वेळप्रसंगाने विविध माणसे नवस, व्रत करत
आयुष्यभर देवाला सतत आळवत असतात.

विशेषतः मानसिक प्रश्न हे बायकांना अधिक असतात.
त्यामुळे बायकांची वृत्ती व्रतवैकल्य अधिक करण्याची असते.
पुरुष एखाद्या गुरूकडे, स्वामीकडे, ज्योतिषाकडे फक्त पैसा मिळेल
का आणि करिअर कसे घडेल? असेच प्रश्न विचारतो. पण
स्त्रियांच्या आयुष्यात वेगवेगळे प्रश्न असतात. साधे आणि जटिल
प्रश्न सोडवण्यासाठी वेगवेगळे ज्योतिषी, स्वामी, माताजी, देऊळ,
ज्योतिषी, अंगात वारं येणारे, वेगवेगळे भक्त वगैरे यांच्याकडे स्त्रिया
बहुतांशी जात असतात. काही वेळा त्यात यश मिळते, तर काही
वेळा अशा गोष्टींमध्ये त्यांचे शोषण होण्याची शक्यता असते.
खरंतर ज्योतिष, मंत्रतंत्र हे मोठे शास्त्र आहे. पण त्यात अभ्यास
नसलेले लोक त्याचा फायदा पोटासाठी करून घेतात आणि इथेच
समाजाची मानसिकता चुकत आहे. Social psychology! एकूण
काय, या समाजाच्या मानसिकतेमुळे स्त्री वंचित असते. बायका

थोड्या दैवाधीन झालेल्या असतात. अनेक प्रश्न स्त्रियांना असतात आणि त्यांच्या मताचा आदर देखील करण्याची वृत्ती समाजात नाही. केवळ पुरुषच नव्हे तर अन्य महिला सुद्धा स्त्रियांच्या मानसिकतेला बिघडवायला नकळत मदत करतात. त्यामुळे स्त्रिया या दैवाधीन बनतात. प्रश्न सुटत नाही तर काहीतरी देवाचं करू या, या विचारापाशी येतात. व्रतवैकल्यांचा फार मोठा पगडा समाजाच्या मानसावर असतो. व्रतं फळतात. हो, मी सुद्धा परत सांगते व्रताला यश येते. त्याच्यामागे जैविक, अध्यात्मिक कारण असतात. त्यासोबत मानसिक कारण सुद्धा आहे. परत सांगते की ही व्रतं फळतात. तात्पुरतं तरी फळ मिळतं. यात मुख्य कारण असतं की व्रत, संकल्प करताच मनाची इच्छा तीव्र होते. असं म्हटलं जातं की मनाची शक्ती अगाध आहे. त्यामुळे संकल्प करून आपण व्रत सुरू केल्यावर मनाची शक्ती खूप वाढते. शिवाय एका योग्य दिशेने आपण आपली शक्ती केंद्रित, पुरस्कृत करतो, यत्न करतो आणि वेगळ्या वेगळ्या मार्गाने आपली इच्छा पूर्ण होण्याच्या दिशेने वाटचाल करतो. इच्छा पूर्ण होते. काही काही व्रतं अगदी क्वचितच फळत नाहीत, तरी त्या बाबतीत असं होतं की ही इच्छा पूर्ण होऊ शकत नाही या गोष्टीसाठी निदान व्रत करणारी व्यक्ती मनाची तयारी करते. आत्मक्लेश करून आपल्याला एखादी गोष्ट मिळेल या भावनेने माणूस कठोर व्रत देखील सहज पार पडतो.

मीदेखील माझ्या आयुष्यात बरीच कठोर व्रतं केली. मी केलेली, इतरांनी केलेली बघितली. त्यापैकी चार व्रतांबद्दल मी लिहिणार आहे.

मी कोणत्याही ग्रंथाच्या, व्रताच्या विरोधी नाही. पहिले सांगत आहे. वयाच्या विविध टप्प्यावर वेळोवेळी वेगवेगळी व्रतं करतात.

1. सोळा सोमवारची पूजा: मीठ देखील न खाता, फळं, दूध, खडीसाखर इ. गोष्टी खाऊन हे व्रत केलं जातं. सोळाव्या सोमवारी हमखास आपली इच्छा पूर्ण होते. शंकराला फूल आणि बेलाचे पान वाहणे याहून अधिक साहित्य या व्रताला लागत नाही.

2. दुसरे व्रत आहे संतोषी मातेचे शुक्रवारचे! संतोषी मातेच्या शुक्रवारच्या व्रतात चणे आणि गुळाचा नैवेद्य दाखवला जातो आणि दिवसभर अजिबात आंबट खायचं नाही. व्रत फळते मात्र जर चुकून आंबट खाल्ले गेले तर व्रत करणाऱ्या व्यक्तीला उलट त्रास होऊ शकतो.

3. तिसरे व्रत आहे शुभ्र बुधवार! फक्त पांढऱ्या वस्तू खाऊन, पांढरी वस्त्रे घालून बुधवारची पूजा करायची असते. 11 बुधवार झाल्यावर आपल्याला यश मिळतं.

4. चौथे व्रत आहे मिठाची चतुर्थी! गणपतीची पूजा संकष्टी चतुर्थीला करायची. दिवसभर काही खायचं नाही. उपवास सोडताना एकवीस मोदक करायचे. त्यातल्या एका मोदकात सारणाऐवजी मीठ घालायचं. चंद्र उगवला की उपवास सोडताना 21 मोदक खायला समोर ठेवारचे. ते मोदक खायला सुरुवात केल्यावर मिठाचा मोदक आल्यावर खाणं बंद करायचं.

या वर उल्लेखलेल्या व्रतांना काहीही अधिक साहित्य लागत नाही. या व्रतांच्या दरम्यान वेगवेगळी संकटं येऊ शकतात. एखाद्यावेळी महासंकट देखील येते. व्रत खंडित होते.

कोणत्याही प्रकारची अंधश्रद्धा वाढवणं हा माझ्या या लेखाचा हेतू नाही. या सर्व व्रत करण्याने मनाची शक्ती वाढून माणूस त्याच्या इच्छापूर्तीच्या दृष्टीने प्रयत्न करू लागतो. एखाद्या अदृश्य शक्तीने किंवा अज्ञात व्यक्तीने मदत करावी, अशा काही व्यक्ती मदत करतात आणि आपली इच्छा पूर्ण होते. भारतीय संस्कृतीत विविध व्रतं, विविध देवतांची उपासना सांगितली आहे. मात्र उपासना करताना कुठल्याही अंधश्रद्धेच्या आहारी न जाता आणि कुठल्याही बुवाबाजी इ. गोष्टींमध्ये पडू नये. व्रताच्या निमित्ताने तुमची मानसिक शक्ती चॅनेलाईज होऊन इच्छाशक्तीच्या जोरावर

तुमचं व्रत सफळ होतं. व्रतातील तुमची इच्छा पूर्ण होते. व्रत करण्यात मनोविज्ञान हे असु शकते. की कारण हेच असतं?

*

53 स्वभावाला औषधः

स्वभावाला औषध असतं,
पण ते रोज घ्यायचं असतं.. ॥
अधिरातला "अ" सोडून,
थोडं धीरानं घ्यायचं असतं ॥
संतापातला "ताप" सोडून,
मनाला संत करायचं असतं ॥
मनातला हट्ट सोडून,
नातं घट्ट करायचं असतं ॥
माझ्यातला मी सोडून,
तिच्यातला "ती"ला जपायचं असतं ॥
आपलं बोलणं सोडून कधी,
समोरच्याचंही ऐकायचं असतं ॥
एकाच दिवशी नाही तरी,
हळू हळू बदलायचं असतं ॥
थोडं थोडं का होईना,
रोज प्रेम मात्र घ्यायचं असतं ॥

एकाचा राग दुसऱ्यावर न काढता,
समोरच्याला समजून घ्यायचं असतं ॥
स्वभावाला औषध असतं,
फक्त ते रोज घ्यायच असतं !!
स्वभावाला औषध असते. कोण ते? कोणते?

प्रत्येकच व्यक्तीला असं वाटत असतं की माझा स्वभाव खूप चांगला आहे. असेही वाटते, की काय पण दुदैव आहे. मला भेटणाऱ्या सगळ्याच माणसांचा स्वभाव वाईट आहे. एका मैत्रिणीला स्वभाव कसा बदलावा या कार्यक्रमाला जाताना माझ्यासोबत चलतेस का असं विचारलं होतं. त्यावेळी ती मला म्हणाली,

“मला काही स्वभाव बदलण्याची गरज नाही. माझा स्वभाव चांगला आहे. लोकांनी त्यांचा स्वभाव बदलायला हवा. ”

“अगं मान्य आहे की स्वभाव बदलायची गरज इतरांना आहे. पण आपण इतक्या लोकांचे स्वभाव बदलू शकत नाही. त्यामुळे आपल्यालाच आपला स्वभाव बदलायला हवा. ” मी.

ती आली नाही. मी गेले होते. काही काळ अंमल केला, बरे वाटले. पुढे कंटाळा आला.

स्वभाव बदलण्याच्या प्रक्रियेत तीन पायऱ्या येतात. पहिली स्वीकार, दुसरी पुनर्रचना आणि तिसरी दोषनाशन.

1. स्वीकार: आपल्या स्वभावातील जे काही दोष आहेत त्यांचा स्वीकार करणे ही पहिली पायरी असते. आपण माणूस आहोत, दोष सगळ्यांमध्ये असतात. दुसऱ्याचे दिसतात, स्वतःचे दिसत नाहीत. हे स्वीकारले तर आपल्या सर्व दैनिक कार्यक्रमातील संघर्ष सुलभ होऊ शकतो.

आपला स्वभाव बदलण्याची दुसरी पायरी म्हणजे आपल्या स्वभावातील दोष ओळखून घेतल्यावर ते दोष, उणेपण स्वीकारल्यावर त्यांची पुनर्रचना करण्याचा प्रयत्न करावा. अहंकार असतो. नैराश्य येते. आपण रागीट असू तर आपला रागीट स्वभाव एका दिवसात बदलणे शक्य नाही. अशा वेळी राग आल्यावर काही क्षण थांबायची सवय लावावी. राग आल्यावर काय करायचे यासाठी एखाद्या बोट्यात धागा, अंगठी बांधून ठेवावी. रागाने भांडणाची, नकारात्मक विचारांची सुरुवात मनात होऊ नये याचे स्वतःला स्मरण करून देण्यासाठी म्हणून पूर्वी हातामध्ये बोट्यात मोती घालत होते. पण हेतू जाऊन इकडे लोक दागिने म्हणूनच अंगठीकडे बघू लागले. नैराश्य गेले नाही.

2. पुनर्रचना: तर विचारांची, विकारांची पुनर्रचना करावी. दुसऱ्या व्यक्तीची फजिती अथवा कुचंबणा झाल्यावर फिदीफिदी हसायची काही जणांना सवय असते. काही जण दुसऱ्याच्या आयुष्यात काही वाईट घडलं की ते इथे तिथे सांगत फिरतात. 'दुःखात सुख' हा प्रकार म्हणजे दुसऱ्याच्या दुःखात आपल्याला सुख अशी देखील वृत्ती काही जणांची असते. काही जणांना टोमणे मारायला खूप आवडतं. खूप चांगल्या गोष्टी असल्या तरी त्यातील एखादी उणी गोष्ट, वाईट काही शोधून काढून नावं ठेवणारे लोकसुद्धा असतात. आपण हसा, दुर्गुण सोडून द्यायचा प्रयत्न करावा आणि अशा व्यक्ती जर आपल्या आसपास असतील तर आपण त्यांच्याकडे दुर्लक्ष करायला शिकावे. नैराश्य येणार नाही. लक्षात ठेवा की परिस्थिती आपण बदलू शकत नाही, मनस्थिती बदलावी. जर तुम्ही ठीक आहात, बाकीचे वाईट स्वभावाचे आहेत तर मग आपण खूप प्रयत्न करून एक-दोन माणसं बदलली तरी त्यांना रिप्लेसमेंट म्हणून त्यांच्या जागेवर येणारी माणसं देखील तशीच असू शकतील. असेही घडू शकते. ते इतर लोक दुर्गुणी नसतील याची खात्री नसते. शिवाय ह्या लोकांना तुमचं चुकतंय हे सांगायला गेल्यावर हे लोक ऐकतील असं नसतं. आपण अनुभव घेतलेला असतो, कुणालाही आपण सुधारू शकत नाही. त्यापेक्षा आपण त्यांच्याकडून अपेक्षा करू नये आणि स्वतःच थोडी

गेंड्याची कातडी निर्माण करावी. 'माझ्या मना बन दगड' असं म्हणत स्वतःलाच सांभाळावं.

3. दुर्गुण नाशः तिसरा मुद्दा येतो दुर्गुण नाश! स्वतः मध्ये देखील काही वाईट गुण असतात त्यांचा नाश करावा. मी माझा स्वतःचा अनुभव सांगते मी अतिशय हळवी आहे. त्यामुळे मला त्रास होतो. मला नेहमी वाटतं की असं कुठलं तरी औषध निघावं जे प्यायल्यावर माणसाच्या मनातून हळवेपणा नष्ट होईल. संवेदनक्षमता नष्ट होईल. पण अजूनपर्यंत तरी तसं झालेलं नाही. त्यामुळे मी मोठ्या मुश्किलीने समाजात असंवेदनशील जगात संवेदनशीलतेबरोबर जगत असते. मी माझी संवेदनशीलता कमी करायचा प्रयत्न करते, पण ते मला जमत नाही. मला त्रास होतो पण माझा हा दोष मी नष्ट करू शकत नाही. नष्ट करण्याचा प्रयत्न फक्त करू शकते.

तर मित्र-मैत्रिणींनो आपण असंच तीन मुद्द्यांवर स्वभाव बदलायचा यत्न करावा.

आपल्या स्वभाव दोषांचा स्वीकार आपल्या स्वभाव दोषांची पुनर्रचना आणि तिसरे स्वभाव दोषांचे निवारण या तीन पायऱ्यांवर प्रयत्न करावा.

स्वभाव बदलू शकतो पण त्यासाठी फार काळ जावा लागतो. भावनांची आंदोलने ज्या वयात असतात त्या वयातच खरंच स्वभाव बदलणं जमलं तर माणूस खूप सुखी होईल. पण ते सोपं नसतं. तुम्ही हा लेख वाचत आहात याचाच अर्थ तुम्ही बदलाचा स्वीकार केलेला आहे. स्वतःला तुम्ही फार कडक अथवा रिजिड बनवलेलं नाहीये. पण तुम्ही या वयातही वाचन, ज्ञान मिळवण्याचा सतत प्रयत्न करता आहात. तसेच नवीन तंत्रज्ञान अवगत करता, यातून तुमची जिज्ञासू वृत्ती दिसून येते. स्वतःचा स्वभाव बदलायचा प्रयत्न करून बघा. नैराश्य येणार नाही. निदान या लेखाबद्दल चर्चा करा. काही व्यक्तींना हा लेख वाचायला द्या. तरूण मुलांनादेखील या विषयाबद्दल सांगा. मानसिक त्रास जर आपण कमी करू शकलो तर शीतल आमटेंसारख्या समाजात घडणाऱ्या घटना कमी होऊ शकतात.

स्वभावाला औषध असते, ते मानसोपचार होय. त्यात किरकोळ उपचार आणि औषधे म्हणजे समुपदेशन होय. आंतरिक उपचार म्हणजे औषधोपचार होय. याप्रकारे स्वभावातील दोष काढता येतात. ते सोपं नसलं तरी अशक्य नाही. स्वभाव वर वरचं first aid चं औषध घेऊन तर बघा. किरकोळ जखमेला तर आपण दवाखान्यात जात नसतो, घरीच हळद लावून ती जखम बरी

करायचा प्रयत्न करतो. तसा या किरकोळ उपायांचा आपण प्रयोग करावा.

स्वभावाला औषध, हे किरकोळ मलम लावून बघा. नाही बरं वाटलं, तर डॉक्टरकडे जा.

स्वभावाला औषध हेच तर असतं.

**

54 देव माणूस नाही:

खर सांगू, दूरदर्शनवरच्या मालिका तशा मी बघत नाही. एक खूप चांगलं लिखाणाचं काम- वर्तमानपत्रात मालिकांबद्दल लिहायचं सदर चालवायचं काम- मला, मी मालिका बघत नसल्यामुळेच सोडावं लागलं होतं. कदाचित मला मालिका बघवत नाहीत ह्या अगवुणामुळे असेल. तरी झी मराठीवर रोज रात्री साडेदहा वाजता दाखवली जाणारी 'देव माणूस' ही मालिका मात्र मी बघते.

पूर्वी ते काम जरी मला माझ्या गुणामुळे सोडावं लागलं होतं. पण आपल्या सातारा, कडेगाव, वाई या ठिकाणी चित्रीकरण झाले आहे म्हणून मला ही मालिका बघायला आवडते. वाईला घडलेली सत्यकथा वाचली होती. त्यावर आधारित वाटावी, अशी ही मालिका आहे. तर म्हणून देव माणूस सिरीयल मी बघते.

मालिकेचं सुरुवातीचं गाणं 'आला मातीत गेला मातीत' हे गीत, त्यावेळी केलेलं चित्रीकरण सुद्धा खूप सुंदर आहे. निसर्ग खूप सुंदर आहे. वाई सातारा खूप सुंदर आहे, त्या बाबतीत दुमत नाहीच आहे.

आज 'देव माणूस' या मालिकेबद्दल मला लिहावसं वाटलं, याच कारण असं की कौन बनेगा करोडपती नंतर ब्रेक मध्ये

लागोपाठ एक ही मालिका मी बघत असते. त्यावेळी मला जाणवलं की ही मालिका बघितल्यावर माझ्यात खूप नकारात्मक भावना भरून येत आहेत.

असेही हा कोरोना काळ, त्याचे भय, त्याची एक छुपी अस्वस्थता समाजात आहे. मृत्यूची भीती, आजाराची भीती, अनिश्चितता, राजकारण यामुळे व उतरत्या वयानुसार येणारी काळजी, अनिश्चितता याने भय वाढलेच आहे. पूर्ण समाजातच एक नकारात्मक लाट आलेली आहे. परदेशात, आपल्या देशात सगळीकडेच कोरोनाच्या भीतीसोबत नक्की उद्या काय घडेल? याची पण भीती आहे. अशा वेळी अशी मालिका बघून मन खचून जाते. दररोज वर्तमानपत्रात वाचायला येणारे बलात्कार, महिलांवर होणारे अत्याचार, राजकीय वादंग, अनेक घोटाले, यामुळे मन आधीच निराश आणि नाराज झालेले असताना, अशी मालिका बघून भीती वाटायला लागते. संतानांची काळजी वाटते.

या देशात स्त्री सुरक्षित नाही का? नकुशी आहे का? एका सत्य घटनेवर आधारित ही मालिका आहे. हे सगळ्यांनाच माहित आहे. डॉक्टर डेथ नावाने मुंबई मिररमध्ये या क्राईम घटनांबद्दल मालिका लिहिली गेली होती.

ही मालिका आजपर्यंत बघून मला त्यातल्या काही गोष्टींचं अतिशय नवल वाटतं. छोट्या-छोट्या क्षूद्र फायद्यांसाठी आणि किरकोळ पैशासाठी इतकी फसवणूक का केली जाते? मुंबईला जाऊन सिनेसृष्टीत कलाकार बनण्याचं वेड माणसांना/ तरुणांना का लागतंय? देशासमोरील आदर्श कमी पडत आहेत का?

या मालिकेत दाखवल्याप्रमाणे पोलीस वरवरची चौकशी करतात, असं मला तरी वाटत नाही. गावातील लोकांचे कुणाच्या घरी कोण आलं कोण गेलं ह्यावर बारीक लक्ष असते.

मंजी ही डॉक्टर देवचा चौथा बळी आहे. मंजीच्या बाबत, डॉक्टर मंजीच्या घरी आपण होऊन का गेला होता? याचे उत्तर शोधायचा कुणीच कधी प्रयत्न का केला नाही?

1 सर्वप्रथम डॉक्टरची मैत्रीण असलेली, डॉक्टरचा शोध घेत मुंबईहून आलेली बच्चू बच्चू करणारी, मुंबईची मैत्रीण हिचा खून होतो. तिच्याबद्दल कोणीच कसं चौकशी करत नाही. ओटा बांधून प्रेत गाडून डॉक्टरची वृत्ती बोलड होते. किंवा ती तरुणी बेपत्ता झाल्याची तक्रार सुद्धा कुठे दाखल होत नाही का?

2 त्या नंतर रेश्मा डॉक्टरची बळी असते. रेश्माच्या बाबतीतला सुद्धा पोलीस तपास अर्धवट का राहतो?

3 बाई हीच बाईची शत्रू असते असे म्हणतात. तसं डिंपल एकदम किरकोळ फायद्यासाठी, सर्वजणींना त्रास होत आहे हे माहित असूनही गप्प का बसते?

4 त्यानंतर मध्यंतरी ज्या तरुणीच्या आईचा खून डॉक्टरांनी पाच लाख हडप करून केला, त्यांची तक्रार होत नाही का? त्या तरुणीने फास लावून आत्महत्या केल्यावर तपास कुठे असतो? काका गप्प का बसतात?

5 आपल्या काकांवर विश्वास ठेवणे, गाव सोडायचे सोडून अशा परक्या व्यक्तीवर ती तरुणी विश्वास का टाकते? (प्रेम इतकं आंधळं असतं.)

6पोलिस बसतात.

समाजात घडणाऱ्या वाईट घटनांचे प्रतिबिंब मालिकांमध्ये दाखवून लोकांना सावध करण्यासाठी या मालिका दाखवल्या जातात म्हणून सांगितले जाते. अर्थात अशी पळवाट अशा कथांमध्ये काढली जाते. 'माझ्या नवऱ्याची बायको' बद्दल पण भय बसले. लोकप्रियता मिळाली पण समाजावर त्याचा बराच परिणाम झालेला आहे. बायका या जात्याच सहनशील असतात आणि सर्व सोसत राहतात. त्यातून काही दुर्दैवी स्त्रियांच्या नशिबी असे डॉक्टर देवमाणसाचे मुखवटे घालून येतात.

बोगस डॉक्टरांविरुद्ध अनेकदा मोहीम काढली जाते, पण तरीही देशभरात अनेक बोगस डॉक्टर दवाखाना उर्फ दुकान थाटून बसलेले असतात.

बाईंच्या चारित्र्याबद्दल लगेच संशय घेतला जातो, पण पुरुषांच्या चारित्र्याबद्दल काय? डॉक्टरबद्दल कुणालाही संशय का येत नाही? काही साधी माणसं अशा जाळ्यात फसून आपल्या घरातली खोली भाड्याने देऊन संकट ओढवून घेतात.

त्या भाडेकरूला जेऊन खाऊन ठेवून, किरकोळ भाडे घेऊन आपल्या मुलींनासुद्धा धोक्यात घालत असतात. हे सत्य आहे. बाकीच्यासुद्धा पाहिलेल्या पर्यायी ज्या घटना घडलेल्या दाखवल्या आहेत त्या कानी आलेल्या आहेत.

यात अज्ञात किंवा असत्य असं काही नाही. पण एवढ्या सर्व दुर्घटना आणि स्त्रियांवर होणारे अत्याचार एकत्र सहन होत नाहीत.

“सबसे बडा रुपय्या” हे जागतिक सत्य आहे. बँकांमध्ये अनेक अफरातफरीची प्रकरणं करून परदेशी पळून जाणाऱ्या लोकांवरून हे कळतं. आपणही गुन्हा, अफरातफरीची प्रकरणं करून परगावी पळून जाऊ इच्छिणाऱ्या लोकांना गुन्हा करायला प्रेरणा दिली जाते आहे का?

यावरून आपणही श्रीमंत होण्यासाठी असे दुर्व्यवहार करून परदेशी पळून जाण्यास, तसे दुर्व्यवहार करण्याची आयडिया अन्यांना देतोय का?

दुर्व्यवहार करून काही लोक आपलं गाव बदलून दुसऱ्या गावी नवं नाव घेऊन जगत आहेत, परत गुन्हा (ref crime patrol) करत आहेत. हे सत्य आहे. सावधानता हवी. पण निर्मात्या शिंदे मॅडमना मला अशी विनंती करायची आहे की त्यांनी थोडं थोडं काहीतरी तरी त्या मालिकेत सकारात्मक दाखवत जावं. शांत आणि निसर्गरम्य अशा ग्रामीण जीवनात अशा प्रसंगांचा, गुन्हेगारीचा विळखा घातलेला बघून अधिकच वाईट वाटतं.

“मुंबई नगरी बडी बाका” किंवा बकाल शहरांमध्ये अशा घटना घडतात. पण आता हे पापाचं लोण ग्रामीण भागापर्यंत पसरलं आहे. ह्या मालिकेवर बंदी आणा, त्या मालिकेवर बंदी आणा, या गोष्टींनी त्या मालिकांची लोकप्रियता अधिकच वाढत असते.

अर्थात मी असं काहीही सांगणार नाही. फक्त माझं एवढंच म्हणणं आहे की काहीतरी तरी सकारात्मक या मालिकांमध्ये दाखवा.

सुरुवात आणि शेवटी संदेश दाखवा. सावधान राहा व असा गुन्हेगार सापडल्यास, बघण्यात आल्यास पोलिस चौकीला

कळवावे. सावध राहावे. असा एक सिगारेटच्या पाकीटावर
छापतात तसा इशारा मालिकेत जरूर दाखवा. माणसांनी
माणसांसारखाच वागावं आणि माणसे ही माणसांसारखीच
असतात. आपण ज्याला देवमाणूस, गॉडमॅन, स्वामी, बाबा
समजतो तो देवमाणूस असतोच असं नाही. हा विचार थोडा जरी
समाज शिकला तरी पुष्कळ झालं.

**

55 बाहेर फिरणे:

बाहेर फिरायला कुणाला आवडत नाही? आहे का कुणी असं, फिरणं आवडत नाही, असं म्हणणारा? मला नाही वाटत असं कोणी असेल! सगळ्यांनाच बाहेर फिरणं आवडतं.

माझी एक मैत्रीण मला काल म्हणत होती की,

“बाहेर फिरायला मिळत नाही त्यामुळे मला कंटाळा, काहीसे नैराश्य आले. संध्याकाळी पंधरा मिनिटात जरा एक चक्कर मारून भाजी आणली, फेरी मारली तरी बरं वाटतं. बाहेरची हवा मोकळी असते. ओझोन मिळते” वगैरे वगैरे, तिने मला सांगितले. मी उत्तर दिले,

“अगं पूर्वी बायका फक्त वटपौर्णिमा आणि मंगळागौरीला बाहेर जायच्या. आता आपल्याला नोकरी, शिक्षण इ. सर्व कारणांनी बाहेर पडायची सवय झालेली असते. आपल्याला घराबाहेर पडल्यावर बरं वाटतं हे ठीक आहे. पण कोरोनामुळे घरीच राहायला हवे” Stay at home, be safe at home.

“माझी एक मैत्रीण मला सांगत होती की कोरोना काळात तिचा कुत्रा एकदम कंटाळून गेला. सारखा भुंकतो. सारखं घरात वावरायला त्याला नको वाटतं. तरी बरं, तिच्या घराला मोठी टेरेस आहे. या टेरेसवर (माझी मैत्रीण सांगत होती) तिने तिच्या

कुत्र्यासाठी सोय केली आहे. तिच्या घराच्या टेरेसमध्ये वाळूच्या बॉक्सची, त्याच्यात कुत्र्यासाठी टॉयलेटची सोय केली आहे. एक खांब सुद्धा बाजूला बांधला आहे. मात्र तरीही तिचा कुत्रा बाहेर नेण्यासाठी खूप आरडाओरडा करतो, अस्वस्थ होतो. दरवाजावर पायाचे पंजे, नखं मारून बाहेर ने, असं सांगतो. ”

“जातील, हे दिवसही जातील. लवकर बाहेर फिरायचे दिवस येतील किंवा आपल्याला घरातच राहण्याची सवय होऊन जाईल. काळजी घे!” असं मी तिला सांगितलं. पण खरं सांगू मला सुद्धा या घरी राहण्याच्या दरम्यान अनेक मनोकायिक आजार निर्माण झाल्यासारखं वाटतंय. छातीत धडधड होते. अस्वस्थता वाटते. भविष्याची, रोजच्या वस्तूंबाबत अनिश्चितता जाणवते.

माझ्या मिस्टरांना घरात बसा सांगितलं की माझ्याशी वाद घालतात.

“जे व्हायचं ते होईल, मी बाहेर सहलीला, फिरायला जातो. मला आता सहन होत नाही. ” (मी आवश्यक नसेल तर जाऊ देत नाही.)

समोरच्या सोसायटीत राहणारा माणूस रात्री उशिरा कुत्र्यांना घेऊन बाहेर फिरायला जातो. कुत्रीसुद्धा खूश असतात आणि ह्या माणसाला पण यावेळी विडी-काडी पिता येते. बाहेर

फिरणे हा जणू काही हल्ली माणसांचा मूलभूत हक्क झाला आहे. त्यामुळे पोलीस लॉक डाऊन लागलं तेव्हा ओरडत काठी मारत होते तरीसुद्धा लोकं फिरत होती.

पेट म्हणजे बघा कुत्र्याला सुद्धा घरात बसून कंटाळा येतो. कुत्र्याला सुद्धा बाहेर फिरू असं वाटतं आणि कुत्र्याला देखील आपण बाहेर फिरवून आणतो. आपण तर माणसेच आहोत. आपण मार्च महिन्यापासून जवळजवळ नऊ महिने घरात कोंडले गेले आहोत. त्यामुळे अनेक मनोकायिक आजार डोकं वर काढत आहेत. माझी एक मैत्रीण मला सांगत होती, मला पूजेला फुले मिळत नाहीत. रडू येते. ती पूर्वी तर प्रदोष, सोमवारी दूर वर जायची.

“मी शंकराच्या देवळात जायचे. मला तिथे जायला मिळत नाही त्यामुळे मला कसंतरी होतं. माझी ती सवय आहे” ती. त्यानंतर देवळं सुरू झाल्यावर एके दिवशी ती देवळात गेली. मात्र देवळातली ती गर्दी, सोशल डिस्टंसिंगचा फज्जा उडलेला बघून ती परत आली. भ्याली, दमली आणि तिचे खूप पाय दुखायला लागले. तेव्हापासून तिला मंदिरात जायचं म्हटलं की पाय दुखतात म्हणते. कोरोनाच्या भीतीने मंदिरात जाण्यामुळे तिच्या मनात एक मनोकायिक विकार तयार झाला की देवळात जायचं म्हटलं की पाय दुखायला लागतात. बऱ्याच जणांना परीक्षा जवळ आली की

आजारपण येतं. माझ्या मैत्रिणीच्या मुलीला वावडं येतं, माझ्या मुलाला खोकला येई. कुणाला त्रास सुरू होतो. परीक्षा फिवर येतो.

दुसरा मुद्दा असा की ह्या कोरोना काळात म्हणे माणसं स्पर्शाची भुकेली झाली आहेत. सोशल डिस्टंसिंगमुळे सर्व जण एकमेकांपासून ठराविक अंतरावर वावरतात आणि एकमेकांना मिठी मारत जवळ जाणं, शेक हँड करणं टाळतात. डॉक्टर सुद्धा दवाखान्याच्या रुमच्या खिडकीतून बाहेरूनच बघतात. तपासणी नाही काही नाही. इंजेक्शन वगैरे काही नाही. डॉक्टर किंवा मसाज करणारे, ब्युटी पार्लर वाले, फिजिओ, प्रोफेशनल टचर या प्रकारात मोडतात. मात्र कोरोनामुळे तो प्रोफेशनल टच मिळणं सुद्धा अवघड झालं आहे. स्पर्श तो सुद्धा नष्ट झालेला आहे. घर एके घर, जगदर्शन नाही, त्यामुळे त्यामुळे अनेक आजार, मनोकायिक आजार डोकं वर काढत आहेत. बाहेर फिरण्याची दुर्दम्य इच्छा हे मूळ कारण पण त्या आजारांमागे असू शकते.

मी गॅलरीत उभी राहून फिरणारे लोक बघते. हेवा करते. मला तर रोज मी दूरवर कुठेतरी देशी-परदेशी सहलीला, वेगळ्यावेगळ्या देशांमध्ये, म्युझियम्स गंडोला राजवाड्यांमध्ये, देवळात, समुद्रकिनारी, वेगवेगळ्या तलावांमध्ये फिरायला गेल्याचं स्वप्न पडतं. कदाचित माझ्या मनातील बाहेर फिरायची इच्छा मी

स्वप्नात पूर्ण करून घेत असेन. शेवटी काय, बाहेर फिरायला जाणे हा 2020 सालचा माणसाचा वंचित असा मूलभूत हक्क आहे ना!

बघू 2021 साली 'बाहेर फिरणं' हे स्वप्न पूर्ण होतं की नाही! आशा तर करू या!

**

56 अवघड सोपे झाले:

युग यंत्राचे आले हो,
अवघड सोपे झाले हो,
घाम न आता गळो कोणाचा, येथे निष्कारणी,
गंगा आली रे अंगणी!!

अशा अर्थाचं एक गाणं आमच्या बालपणी आम्ही ऐकायचो. नुकतेच नवयांत्रिकीकरण झाले आहे, पाणी भरायचा त्रास संपला. कष्ट संपले नव्हते, पण कमी झाले. मानवाला त्याचं काम करण्यात केली जाणारी मदत ही ज्या वस्तूकडून मिळते त्या वस्तूला यंत्र म्हणतात. संपूर्ण यांत्रिकीकरण तर झालंच नव्हतं पण ही मदतीची यंत्रं पण बहुतांशी आपल्या शारीरिक शक्ती वापरून, त्यामधून काम करणारी असायची. उदाहरणार्थ पूर्वी दाण्याचे कूट करायचे यंत्र, जाते, खलबत्ता, बंब, कुकर ही सोपी सोपी यंत्र होती. पुढे वीज वापरत यंत्रांनी हळूहळू अधिक यांत्रिकीकरण होत गेलं आणि आज साठ वर्षांनी तर प्रत्येक गोष्टीसाठी यंत्र आहे. अॅलेक्सा रोबोट कृत्रिम वस्तू मिळालेली आहे.

दूरदर्शन, मोबाईल, 'वर्क फ्रॉम होम'ची साधने, मायक्रोवेव्ह ओव्हन, टेलिफोन, ई-मेल पाठवायचे कॉम्प्युटर या सर्वांमुळे यांत्रिकीकरण झालं. संपर्क आणि संवाद सोपा झाला.

विमानाने दूरवर काही तासांतच जाता येते. प्रगती झाली, सगळं काम सोपं झालं असं आपण म्हणतो. पण हे खरंच सोपे झाले आहे का? माणसांच्या मधील अंतर खरंच कमी झालं आहे का?

काय सोपे, काय अवघड?

1. फोन बुक मध्ये तुम्हाला जागा मिळाली पण या व्यक्तीच्या हृदयात जागा मिळणे अवघड आहे.

2. दुसऱ्याच्या चुका एकदम अचूक दिसणे सोपे झाले. स्वतःच्या चुका ओळखून कबूल करणे अवघड असते.

3. विचार न करता पण आपल्याला आपल्यावर प्रेम करणाऱ्या व्यक्तीला दुखावणे फार सोपे आहे, पण त्या जवळच्या व्यक्तीची जखम भरणं सोपं नाही.

4. आपल्या जवळच्या व्यक्तीला गृहीत धरणं सोपं आहे, पण आपल्याला कोणी गृहीत धरणं आपल्याला अवघड वाटतं.

5. दुसऱ्याला काही नियम बनवून देणे सोपे पण त्या नियमांचे पालन करणे अवघड असते.

6. रात्री स्वप्न बघणं सोपं असतं पण ती स्वप्नं पूर्ण करण्यासाठी झटणे अवघड असतं.

7. स्वतःचा विजय झाला हे जगाला दाखवून देणं सोप असतं पण आपला पराभव झाला, हे कबूल करून ते मान्य करणं अवघड असतं.

8. संपूर्ण मोठ्या पौर्णिमेच्या चंद्राची स्तुती करणं सोपं असतं पण दुसरी डार्क साइड अन्य काही असेल ते बघणं अवघड असतं.

9. एखाद्या दगडाला ठेच लागून पडणं सोपं आणि नॉर्मल असतं पण ठेच खाल्ल्यावर आपण उठून उभं राहणं अवघड असतं.

10. रोज आपल्या आयुष्याची मजा घेणे, छोट्या छोट्या गोष्टीत आनंद घेणे सोपे असते, पण या सर्व गोष्टींचे खरे मूल्य जाणणे अवघड असते.

11. रोज सकाळी अथवा रोज रात्री पूजा करणं सोपं असतं पण छोट्या छोट्या गोष्टींत नीतिमूल्यांसहित देव पाहणं अवघड असतं.

12. कुणालातरी एखाद्या गोष्टीचं वचनं देणं सोपं असतं पण वचनपूर्ती करणं मात्र अवघड असतं.

13. आय लव्ह यू, असं असं शब्दात म्हणणं सोपं असतं पण ते वर्तणुकीत दाखवून देणं फार अवघड असतं.

14. दुसऱ्यावर टीका करणं सोपं असतं पण स्वतःवर टीका झाल्यास ती स्वीकारणं आणि स्वतःमध्ये सुधारणा करणं अवघड असतं.

15. चुका करणं सोपं असतं पण या चुकांपासून धडे शिकणं अवघड असतं.

16. आपल्यात सुधारणा करायची हा विचार करणे किंवा ठरवणे तरी सोपे असते पण फक्त विचार करायचे सोडून त्या बाबतीत कृती करणे अवघड असते.

17. दुसऱ्या व्यक्तीबद्दल त्याच्या वाईट गोष्टींबद्दल कुचाळक्या करणं सोपं असतं. पण संशयाचा फायदा देऊन त्या व्यक्तींना माफ करणं अवघड असतं.

18. समोरची व्यक्ती कुठल्या परिस्थितीतून जात आहे हे समजून घेणे अवघड असते. ऋण मान्य करणे पण अवघड आहे.

19. समोरच्या व्यक्तीकडून मिळणारे फायदे घेणे सोपे आहे पण समोर कुणालाही अन्य कुणाला काहीही आपल्याला नको असलेली गोष्ट देता येणे, देणे अवघड असते.

20. दुसऱ्याची माफी मागून चूक मान्य करणे सुद्धा अवघड आहे आणि दुसऱ्याला माफ करणे सुद्धा अवघड आहे.

21. मी सांगते की हे लिहिणं अथवा वाचणं सोपं आहे पण याच्यावर अंमल करणे फारच अवघड आहे.

यंत्राचे राज्य आले आणि अवघड सोपे झाले. तरीही या अवघड गोष्टी अवघडच राहिलेल्या आहेत. त्या गोष्टी ज्या

यंत्रणेच्या मदतीने जमतील असं एखादं यंत्र बनेल ते सुदिन
समजायचे.

57माझे आवडते गीतः

तिथे तुझी मी वाट पाहाते

*गीतकारः पी. सावळाराम, *

*गायकः सुमन कल्याणपूर, *

*संगीतकारः वसंत प्रभू *

*चित्रपटः पुत्र व्हावा ऐसा (१९६१) यातील हे गीत मला खूप आवडते.

जिथे सागरा धरणी मिळते

तिथे तुझी मी वाट पाहते ॥धृ॥

डोंगर-दरीचे सोडून घर ते

पल्लव-पाचूचे तोडून नाते

हर्षाचा जल्लोष करूनी जेथे

प्रीत नदीची एकरूपते ॥1॥

वेचित वाळूत शंख-शिंपले

रम्य बाल्य ते जिथे खेळले

खेळाचा उल्हास रंगात येउनी

धुंदीत यौवन जिथे डोलते ॥2॥

बघुनी नर्भीची कोर ती
सागर हृदयी ऊर्मी उठती
सुखदुःखाची जेथे सारखी
प्रीतजीवना ओढ लागते ॥३॥
तिथे तुझी मी वाट पाहते ॥

आज कोरोनाच्या या काळात आपण कशाची तरी वाट बघतोय. प्रत्येकच व्यक्ती आतुरतेने वाट बघते आहे. चांगला बदल होईल किंवा काहीतरी समाजात लस येऊन बदल होईल आणि हा कोरोनाचा भयंकर प्रश्न सुटेल याची वाट बघतो आहोत.

सारे अनिश्चित झालेले आहे अशा वेळी हे रोमांचक आणि प्रेमगीत आनंद देते.

**

58 देहदानः

तो बाबू बालक फारच गोंधळला होता. शाळेतल्या बाईंनी त्याला अभ्यास केला नाही आणि विज्ञानाचा प्रोजेक्ट अपूर्ण ठेवला म्हणून खूप शिक्षा दिली होती. आरडाओरडा केला होता.

जेमतेम बारा वर्षांचा आहे, त्याला त्या प्रोजेक्टची शास्त्राची एवढी काही महती कळत नव्हती. प्रयोगशाळेत वेगळे वेगळे देहाचे अवयव आणि अवयवदान या विषयावर त्याच्या विज्ञान शिक्षिकेने त्यांचा तास घेतला होता. कार्यभाग आणि दिलेला घरी करायचा अभ्यास, तो मात्र बाबू बालकाने करायचं टाळलं होतं. त्यामुळे बाई रागावल्या आणि उद्या मात्र प्रोजेक्ट करून आण, असं सांगत तंबी देऊन बाईंनी तास संपवला. रिक्षावाल्या काकांनी रिक्षा बिघडली म्हणून त्याला घरी अर्धवट पोहोचवलं होतं.

नवीन काहीतरी वेगळ्या विषयावर काय प्रोजेक्ट करावं? असा विचार करत बाबू बालक घरी निघाला. वाटेवरच्या त्या थड्यापाशी बसला. वॉटरबॅगमधून पाणी प्यायला आणि परत घराकडे चालू लागला. त्याने विचार केला, की आपण आता इतक्या गोंधळाच्या स्थितीत डोकं खराब करण्यापेक्षा घरी जाऊ या. घरी जाऊन आई-वडिलांना या बाबतीत त्यांचे मत विचारणे,

हा चांगला पर्याय ठरेल. मात्र आई-बाबा कुणीतरी आजारी होतं तिकडे गेल्यामुळे बाबू बालक आई-वडिलांशी बोलू शकला नाही शकला आणि रात्रीचे जेवण स्वयंपाकीण काकूनीच वाढलं ते खाऊन बाबू बालक निजला.

नकळतच जणूकाही झोपेत चालत असल्यासारखा थडग्यांच्या जागेवर गेला. विज्ञान प्रोजेक्ट कसा करावा हा विचार करत होता. काही क्षण बसून तो परत घरी येण्यासाठी निघाला. त्याने वळून घराच्या दिशेने चालायला सुरुवात केली आणि बघतो तर काय, त्याने वळून बघता त्याच्या लक्षात आलं की त्या प्लॉटवरून त्याचं घर अदृश्य झालं आहे. शॉक बसून तो रडणारच होता. त्याच वेळी जवळच्या एका थडग्यातून आवाज आला.

“तुमचे ह्या राखी जगात स्वागत असो” त्या थडग्यावर बसलेला एक लालू कुत्रा बोलला. तो अतिशय स्पष्ट आवाजात मात्र घोगऱ्या स्वरात आणि विचित्र प्रकारे हेल काढून बोलत होता. कदाचित हे स्वप्न असावं... बाबू हा विचार करत असतानाच तो कुत्रा म्हणाला,

“अरे हे स्वप्न नाहीये” याचाच अर्थ तो कुत्रा बाबूचं मन वाचत होता.

“छान छान लालू तू माझ्या मनातलं ओळखतोयस हे चांगलंच आहे” बाबू त्या कुत्र्याला म्हणाला.

“आता फक्त मला ही गोष्ट सांग की मला इथे कोणी आणलं. मी गाढ झोपेत असताना मी आपण होऊन निश्चितच आलो नाही. ” बाबूने त्या कुत्र्याला विचारलं.

“हो विचार कर? मी आणलं! मला खेळायला कोणी नव्हतं आणि तू काय खेळतो आहेस? व्हिडिओ गेम्स?” कुत्रा.

“मग काय घरातल्या वस्तू काचा फोडू?” बाबूराव. त्यावर तो लालू कुत्रा म्हणाला.

“बाबू शहरात खेळायला जागा कुठे उरली आहे? त्याच्यापेक्षा त्या थडग्याच्या ठिकाणीसुद्धा थोडीफार मोकळी जागा आहे. खरंच लोकांनी स्मशान किंवा अशा ठिकाणी भिऊ नये. स्वच्छ मोकळी जागा ठेवावी. झाडे लावावी. सर्व अशा जागा सुशोभित कराव्या आणि त्या रिकाम्या जागेचा उपयोग करावा. ” लालू कुत्रा.

“हो पण मृत माणसांच्या देहाचं काय करायचं? ते सांग!” बाबू कुत्र्याला म्हणाला.

“अरे बाबा देहदान करायचं. अवयवदान करायचं. प्राण गेल्यानंतरसुद्धा शरीर कुणाच्यातरी तर उपयोगी पडते ना!

माझ्याबरोबर इतकी मोठी मौल्यवानदेह संपदा वाया घालवायची? देहदान करायचं. ” कुत्रा. “त्यामुळे काय होईल?” बाबू.

“या सगळीकडच्या मोकळ्या जागा, जमिनी, रस्ते मोकळे राहतील. लोकसंख्या प्रचंड वाढल्यामुळे या सर्व अंत्यविधींना पण जागा कमी पडत आहे ना! त्यामुळे देहदान हा सर्वश्रेष्ठ पर्याय आहे. ” लालू कुत्र्याने बाबूला सांगितलं.

बाबूला प्रोजेक्टला विषय मिळाला होता. अचानक काहीतरी पडल्याचा आवाज आला म्हणून, बाबू आवाज कुठून आला हे बघायला उठून बसला. बघतो तर काय? तो बिछान्यावर होता. स्वप्नात बाबू बालकाला जणू काही लालू कुत्र्याने येऊन प्रोजेक्टचा विषय दिला होता. Leave world live after you die. मरावे परी देहरूपी उरावे- विषय दिला होता. आणि तो काहीतरी पडल्याचा आवाज नव्हता, तर दरवाजावरची घंटी वाजत होती. स्वयंपाकीणबाई का कुणी पुढे जाऊन दार उघडलं. बाहेर लालू कुत्रा शेपूट हालवत बसला होता. बाबू बालक बरोबर लालू कुत्र्याला बस स्टॉपपर्यंत जायचं होतं ना! लालू बाबूचा रोजचा सवंगडी होता. त्याच्याबरोबर रोज बसस्थानकावर जायचा. या सवंगड्याने स्वप्नात येऊन सुद्धा बाबू बालकला प्रोजेक्टचा विषय

सांगितला होता. बाबू बिछान्यातून, उघड्या दारातून बाहेर बघून लालूला म्हणाला.

“थँक्यू लालू” आणि अभ्यासाच्या टेबलावर बसून देहदानाच्या प्रोजेक्टचं काम करू लागला.

**

59 जगायचे राहून गेले:

आज कित्येक वर्षानी माझ्या जुन्या सर्टिफिकेट फायलीत मला एक कागद सापडला. त्याच्यावर मी वीस वर्षांची असताना काही इच्छा, ध्येय गोष्टी लिहिलेल्या होत्या. तो पिवळा पडलेला कागद सापडला. चाळीस वर्षांपूर्वी या कल्पनांचा वहीत लिहिलेला तो कागद वाचून मला प्रश्न पडला, की यातलं काय सर्व राहून गेलं का? आणि कसं राहून गेलं?

ती यादी नक्की काय होती? ती यादी खालीलप्रमाणे होती.

1. धार्मिक कारणांमुळे ही जर कोणाला दुखावले असेल तर मला त्यांची माफी मागायची आहे.
2. रोम ठिकाणी व्हॅटिकन सिटी मध्ये जाऊन भाषण करायचं आहे.
3. मला माझ्या भाच्याच्या शिक्षणासाठी काही मदत करायची आहे.
4. मला आवडणारे माझे डोके सर त्यांच्या नावाने मी एक स्मारक बनवणार आहे. विद्यार्थ्यांना समजून घेणे जगाला कळावे, भाव कळावे. मुलं, विद्यार्थी, त्यांची मानसिकता जाणून त्यांच्या कलाने अभ्यास कसा करावा हे मला या सरांनी शिकवलं. मनमंदिर नाव ठेवायचे आहे.

5. माझी मृत मामेबहीण शोभा हिच्या स्मरणार्थ मला कॅन्सर हॉस्पिटल बनवायचं आहे.

6. आईला मधुमेहाचा त्रास व्हायचा. तर तिच्या स्मरणार्थ मला मधुमेह संशोधन केंद्र बनवायचे आहे.

7. माझी दुसरी बहीण बाळंतपणात मृत्यूचा बळी ठरली होती. त्यामुळे मला वाईट वाटायचं. त्यामुळे बाळंतपणात कुठल्याच महिलेचा मृत्यू होऊ नये, असं मला कायम वाटतं. त्यामुळे मी सुलभ प्रसूतीसाठी खास संशोधन केंद्र काढणार आहे.

8. कुटुंबाचे महत्त्व फार थोड्या लोकांना असते आणि ते कळेपर्यंत फार उशीर झालेला असतो. त्यामुळे योग्य वेळीच कुटुंबात जे आहे ते आयुष्यात फार महत्त्वाचे आहे. त्यामुळे कुटुंबांना योग्य वेळी सल्ला देणारे एक मोफत समुपदेशन केंद्र बनवणार आहे.

9. जपानमध्ये हिरोशिमाला बॉम्ब टाकला त्याठिकाणी जाऊन सर्व मृतांना श्रद्धांजली वाहणार आहे.

10. IAS ऑफिसर होणार आहे. एकदम प्रयत्न करून जगात बदल घडवून आणणार आहे.

11. मी SSC बोर्डात आलेली मुलगी आहे. मी जग बदलू शकते. चांगल्या कारणासाठी एकदम भारी काम करणार. इंदिराजी गांधी माझ्या आदर्श आहेत. मी त्यांच्यासारखी ग्रेट बनेन.

आज सांगते. मी यातलं काहीच करू शकले नाही. माझी आई मधुमेहाने अकाली मृत्यू पावली. इतर महिलांबाबतचे सोडा माझी स्वतःची मुलगी माझ्या बाळंतपणात वारली आणि मी कोमामध्ये होते, कशीतरी जगले. विद्यार्थ्यांच्या आत्महत्या बघितल्या, शेतकरी आत्महत्या बघितल्या. मी माझ्या काळात बऱ्याच वॉर्ड घटना, वाटेवरच्या काचा बघितल्या. शिक्षण क्षेत्रात काहीही सकारात्मक बदल झाला नाही. कुटुंबं तुटलेली सुद्धा मी बघितली. माझ्या सर्व मित्रमैत्रिणी फार पुढे गेल्या नाहीत. पण त्यांची ती स्वप्नं नव्हती. माझ्या स्वप्न मालिका संपून गेल्या.

मी स्वतःची गाडी सुद्धा घेऊ शकले नाही. लोकल ट्रेने किंवा बसने फिरते. खूप हुशार होते पण काही कारणांमुळे मला चांगली नोकरी सुद्धा मिळाली नाही. माझ्या त्या यादीतलं एकही स्वप्न पूर्ण झालं नाही. ते तरूण वय असतं, असं वाटतं आपण खूप काही करू. पण हळूहळू डोळ्यातली चमक संपते. वास्तव कळते. केसात रुपेरी कडा येतात. डोळ्यांनी नीट दिसेनासं होतं. सोन्याचे, हिऱ्याचे, मोत्याचे दागिने घालायची परिस्थिती येत नाही. डोळ्यात

मोतीबिंदू येतात आणि अश्रूंचे हिरे गळ्यात पडतात. चांगले दिवस येणार आहेत, येणार आहेत, ही आशा सुद्धा पुढे पुढे मनात येईनाशी होते. तरी वर वर आपण म्हणत राहतो अच्छे दिन येणार आहेत.

खूप हुशार असूनही मला चांगली नोकरी मिळाली नाही. मी डॉक्टर बनू शकले नाही. मी देशात कुणाची सेवा करू शकले नाही. स्वतःची एक गाडी सुद्धा घेऊ शकले नाही. कायम बसने अथवा रेल्वेगाडीने लोकल गाडीने फिरत राहिले. मी मोठी मोठी स्वप्नं पाहिली. कदाचित पूर्वीच्या पिढीने त्याहून खूप मोठी स्वप्नं पाहिली असतील. माझ्या पुढची पिढी अधिक मोठी स्वप्नं पाहिल. आणि माझ्यासारखीच अशी यादी बनवेल आणि कधीतरी वयाची साठी उलटल्यावर ती यादी काढून अश्रू ढाळेल. माझ्या आईची स्वप्नं पूर्ण झाली नाहीत. माझी पण झाली नाही. माझ्या पुढच्या पिढीची काही स्वप्नं आहेत ती सुद्धा कदाचित अपूर्णच राहतील. त्या त्या वयात माणसाला किंमत असते, हिंमत असते, की आपण काहीतरी बदल घडवून आणू. पण पुढे परिस्थिती अधिक वाईट होत जाते. असा कोणता येईल मसीहा? जो या देशातील परिस्थिती बदलेल? या देशातल्या काही घटना आईला खटकत होत्या, मला खटकत होत्या आणि कदाचित पुढच्या पिढीलाही त्या खटकत राहू शकतात. परिवर्तनाची स्वप्नं पाहूनही, ते परिवर्तन शक्य होतं का?

काल हे लिहून हा देश बदलण्याची स्वप्नं मनापासून पाहणारी उमेद
आज संपून गेलेली आहे.

सगळेच राहून गेले आहे. आता जे समोर घडत आहे, ते
आपण बदलू शकलो नाही. घडते ते बातम्यांमध्ये ऐकणे आणि
उसासे टाकत बसणे एवढेच शिल्लक आहे.

जगायचे राहून गेले आहे.

**

60 कडू लिंबः

कडूपणामुळे कडुनिंब बदनाम आहे. माणसाचा स्वभाव वाईट असला तरी “एक तो करेला उपर से नीम चढा” म्हणतात. कडूलिंबाचा अर्क कडू, कारल्यासारखा कडू म्हणून एखाद्या व्यक्तीचा दुस्वासच करायची जगात सवय असते. नारळाला कल्पवृक्ष म्हणून जास्ती कौतुक केलं गेलं. तुळशीला तर देवत्व दिलं. मात्र हा कडुलिंबाचा वृक्ष मात्र फार पूर्वापार काळापासून परंपरेने मदत करतो तरी त्याला कौतुक मिळाले नाही. कातरलेली छोटी बोट्याच्या पेराएवढी पाने असलेल्या वृक्षाचा उपयोग वेगवेगळ्या वस्तू बनवण्यासाठी केला जातो. नववर्षाला मान देऊन लिंबोण्या, कोवळी पाने खात. औषधी समजल्या जायच्या. कडुनिंबाचे गुण फार पूर्वीपासून माहित होते.

परिकथा, मिथ्यक आणि आयुर्वेद या सर्वातच कडुनिंबाचा उल्लेख आहे. 21 व्या शतकातील सौम्य जंतुनाशक, Pest control म्हणून देखील कडुनिंबाचा उल्लेख होता. पण इथे कडूलिंबाने बनवलेलं जंतुनाशक एका झटक्यात जंतूंना पूर्ण मारत नाही. अशी दुष्टता आणि जंगली आक्रमक वृत्तीतून परिणाम हे कृत्रिम जंतुनाशकांवर सोडलेले आहे. कडुनिंब साधा पण पेस्ट (किडे) पासून झाडाचे संरक्षण करणारा आहे. पक्षी, मानव, काही

झाडे, जंतू यांच्यावर तो वाईट परिणाम करत नाही. मात्र त्याची पाने तोडून खाणाऱ्यांना तो आपल्याजवळ असलेल्या अनेक औषधी गुणधर्मांमुळे हैराण करतो. खूप त्रास देत भूक शांत करणाऱ्या आणि दुष्ट आक्रमक अशा जंतूस सुद्धा या कडुलिंबाची भीती वाटते. काही आजारांवर कडुलिंब खाण्याचा उपाय करतात. फक्त अति कडुलिंबाच्या सेवनाने वाईट परिणाम पण होऊ शकतात आणि प्राणी घाबरतात. वृक्षांमध्ये आतूनच त्यांच्यासाठी पेशीमध्येच जंतुनाशक असे गुणधर्म वाहत असतात. आणि ते त्या पाण्यावर झाडाचे स्वरक्षण करतात. या झाडाच्या पानांनी अथवा कडुलिंबांनी जमिनीवर प्रक्रिया केल्यास गहू-तांदूळ आणि कापूस यांचे देखील काही काळापर्यंत पेस्ट पासून रक्षण होते. कडुनिंबापासून अनेक स्वस्त आणि शरीरावर अति दुष्परिणाम न करणारी औषधे बनवू शकतात. मानवी वस्तीत होणारी अतिरेकी वाढ, जमिनीची झीज आणि तापमान वाढवणे तसेच जंतू वाढ थांबू शकते. त्वचेचे विकार आणि पोटातील विकार देखील कडुलिंबाने बरे होतात. अनेक साबणांमध्ये कडुनिंबाचा वापर केला जाऊ शकतो. आजी आजोबांच्या घरी, गावी, अंघोळीच्या बंबामध्ये कडुलिंबाची पाने टाकून ते पाणी उकळून वापरले जाई. गोबर, कांजिण्या, ताप आला असताना सुद्धा रुग्ण कडुलिंबाच्या पाण्याने आंघोळ करतात किंवा

कडुनिंबाच्या पानाच्या गादीवर निजतात. मधुमेहावर सुद्धा कडुनिंब रस सेवन केला जातो.

पुढच्या वेळी जर कडुनिंबाच्या झाडाच्या जवळून गेलात तर त्याला नमस्कार करा. कडुलिंब अनेक पेस्ट पासून झाडांचे जंगलांचे आणि जमिनीचे सुद्धा संरक्षण करत असतो.

**

61 पेन घेतला का? (लेखणी):

पेन्स, pen, लेखणी आहे एकदम छोटीशी वस्तू. तिची, pen ची किंमत दोन रुपयांवरून तीस हजारांपर्यंत असू शकते. अर्थात त्या लेखणीने जे लिहिलं जातं, त्या शब्दांची किंमत केली जायची. त्या लेखणीने केलेल्या सहीची किंमत असते. पेनची नसते. तीस हजाराची रकम चेक वर पडली तर कोणते पेन यावर रक्कम अवलंबून नसते.

बँकांमध्ये पेन दोरीला काउंटरवर बांधून टांगून ठेवला असतो. याबद्दल नेहमी खूप विनोद असतात. तरी अजून पेनवाचून माणसाचं खूप अडतं हे खरं आहे. तेथील महासत्य आहे. बँकेत काम करायला येताना ग्राहक आपल्याकडे, “जास्त नाही एकच मिनिट” असं सांगून दुसऱ्याचा पेन गायब करणारे बरेच लोक असतात. जर आपण बँकेत किंवा पोस्टात कामासाठी जात असू, तर आपल्या सोबत स्वतःचा पेन सोबत घ्यायला काय हरकत आहे? पण दुसऱ्याच्या कडचा पेन मागून घेणे, प्रस्थापित पद्धत आहे. ग्राहक असंच वागत असतात.

Pen drive has pen. बँकेतले कर्मचारीसुद्धा एका बाजूला लाल, दुसरी कडे निळी शाई असलेले पेन वापरतात. जेव्हा ग्राहकाला सही करायला लागते. जर पेन दिला, तर कळत नकळत

तो पेन घेऊन पसार होतो. आणि मग मग कर्मचाऱ्यांना दुसरा पेन शोधायची वेळ येते. हे सगळं सांगायची गोष्ट म्हणजे म्हणजे माझी मैत्रीण बँकेत एका कामासाठी गेली होती. या कोरोना19 महामारीमुळे कोणीही कोणाच्याही वस्तू वापरत नाही. बँकेत गर्दी होती. नेहमीसारखा पेन ठेवला नव्हता. नाममात्र बांधून पण ठेवलेला नव्हता. त्यामुळे प्रत्येक जण माझ्या मैत्रीणीकडे पेन मागत होते. पण माझी मैत्रीण म्हणाली,

“मी तुम्हाला पेन देणार नाही. सॅनिटाईज करावे लागेल. मी तुम्हाला देणार नाही. ”

“अहो दोन रुपयाचा पेन, ते द्यायला किती नाटकं करता?” एक वृद्ध बाई माझ्या मैत्रीणीला म्हणाली. त्यावर माझी मैत्रीण म्हणाली,

“तुम्ही बँकेत कामाला चालला आहात, हे तुमच्या लक्षात घेता तुम्ही येताना तुमचा पेन का आणला नाही?”

“नाही मॅडम, नऊ महिने सगळं बंद होतं. रिफिल सुकून गेल्या आणि सकाळी बँकेत निघालो तेव्हा त्या पेनचं दुकान उघडलं नव्हतं. ” -ती बाई.

एक अन्य कर्मचारी कोणतातरी अर्जाचा गड्डा घेऊन आली होती. तीसुद्धा माझ्या मैत्रीणीकडे पेन मागू लागली. ती बरंच मोठं सामान पण घेऊन आली होती.

“तू सामान घेऊन आली होतीस, तर पेन का आणलं नाही?” ती माझी मैत्रीण म्हणाली.

“मला सुरक्षितता म्हणून तुम्हाला पेन द्यायचं नाही. ”

खाली घेऊन या बँकेचे कर्मचारी भरपूर जण अर्ज घेऊन आले आणि तिचा रिफिल संपल्यामुळे पेन चालेना. ती मुलगीसुद्धा मागू लागली. माझी मैत्रीण काम करून परत जात असताना अन्य मुलगी तिला म्हणाली,

“तुमचं काम झालं, तुम्ही पेन घेऊन जाणार. तुम्ही घरी चालला आहात. तुमचा पेन कृपा करून मला द्या. ”

“हे बघा तुम्ही कर्मचारी आहात, तुम्हाला पेन जवळ ठेवणे आवश्यक आहे त्यामुळे मी माझा पेन तुम्हाला देणार नाही. तुम्ही खाली जाऊन विकत आणा, म्हणजे परत विसरणार नाही. ” माझी मैत्रीण कुणालाही पेन न देता परत आली.

पेनची किंमत महत्त्वाची नसते. त्या वेळी पेन उपयोगी पडणे महत्त्वाचे असते.

एकदा दुदैवाने मला डॉक्टरकडे जाण्याची वेळ आली. डॉक्टरने मला गोळ्या लिहून दिल्या आणि त्याच्या पेनमधली रिफिल संपली. अर्धवट लिहून झालं होतं, त्यामुळे मी माझ्या जवळचा पेन डॉक्टरांना दिला. 1800 रु. चा परदेशातून आणलेला पेन होता. पण बाकी कुठलेही पेन चालत नसल्यामुळे मी सोबत घेतला होता. येता येता बँकेत जाऊन जीवन प्रमाणपत्र देण्याचे ठरवले असल्यामुळे मी सोबत घेतला होता.

डॉक्टर लिहिता-लिहिता डॉक्टरांचा पेन बंद झाल्यामुळे मी माझ्या परीने, पेन डॉक्टरांच्या हातात दिला. डॉक्टर फोन घेत होते. ते फोनवर बोलत बसले होते. मी पण पेन परत घ्यायला विसरले. मी जीवन प्रमाणपत्र द्यायला गेले असताना जवळ पेन नाही हे लक्षात आले. घराजवळ आल्यावर मला आठवण आली. परत जायची शक्ती नव्हती.

एकूण काय तर आठराशे रुपयांचा पेनसुद्धा माझ्या चुकीमुळे गेला. तेव्हापासून दोन रुपयाचा पेन वापरते. आमच्या बँकेत असं म्हणतात की जो पेन घेऊन जातो तो पेन देतो. म्हणजे

Sorry, explain who takes pen in return gives pain again. And it is true.

यापुढे घराबाहेर पडताना स्वतःला आजच आठवण करा.
प्रश्न विचारा,
“पेन घेतला का?”

**

62 व्हीलचेअर :

‘चाकाची खुर्ची’ असे शीर्षक मी मराठीत देऊ शकत होते. पण चाकाची खुर्ची म्हटलं की हल्ली संगणकावर काम करण्यासाठी त्या, खाली चाक असलेल्या, फिरत्या खुर्च्या वापरल्या जातात, त्या पण नजरेसमोर येतात. त्यामुळे मला wheel chair चाकाची खुर्ची याचा अर्थ, म्हणजे आजारी व्यक्ती जी खुर्ची वापरते किंवा अपंग व्यक्तीच्या खुर्च्या, रुग्ण वापर करतात त्या प्रकारची खुर्ची अपेक्षित होती. म्हणून मी शीर्षक दिलं आहे, wheel chair.

स्टीफन हॉकिंग सर, जगभरात प्रसिद्ध शास्त्रज्ञ हे त्याच्या विविध, व्याधी व आजारांच्या गुंतागुंतीमुळे आयुष्यभर व्हील चेअर वरून काम करत होते. सरांचे जवळ अतिशय तल्लख मेंदू होता. त्यामुळे संगणकाच्या जोडणीने ते वेगळ्या वेगळ्या आज्ञा देऊन आपली काम करत असत. ते यशस्वी आणि एकमेव असा आपल्या अपंगत्वावर मात करायचा प्रयत्न करत असत.

व्हील चेअर ही फार पूर्वीच्या काळी, 1970त एक वस्तू, हिंदी चित्रपटातील आजारी अथवा अपंग व्यक्ती अति श्रीमंत आहे, हे दाखवण्यासाठी दाखवली जाई. रस्त्यावरचा गरीब तो तर आपल्या चौकोनी फळकुटाला चार चाक जोडून तिच्यावर बसून कसा तरी,

क्रूड प्रकारे, जमिनीवर हाताने जोर देऊन, फळी पुढे ढकलत ढकलत जाताना दाखवत. उदाहरणार्थ शान चित्रपटातील अब्दुल !

“आते जाते हुए मैं सबकी खबर रखता हूँ,
नाम अब्दुल है मेरा....

त्याकाळी खूप गाजलं होतं आणि त्याकाळी अशा चौकोनी चाक असलेल्या पांगुळ गाड्या सारख्या गाड्या वरून अपंगच वावरत असत. कारण व्हीलचेअर अतिशय महाग असत. आजी आजोबा आजारी पडले किंवा रुग्णाने बिछाना धरला की त्यांना हाताला धरून चालवायला एखादा गडी लावत किंवा एक काठी देत. wheelchair ही फार श्रीमंतांची मक्तेदारी होती.

आता तर आपण बघतो, किती वेगळ्या वेगळ्या प्रकारच्या म्हणजे दहा हजारापासून ते तीन लाख रुपयांपर्यंतच्या व्हीलचेअर औषधी दुकानांमध्ये आणि कारखान्यांमध्ये विकत मिळतात. काही काही ठिकाणी तर आजारी पडल्यावर भाड्याने सुद्धा व्हीलचेअर मिळण्याची पद्धत आहे. ह्या व्हीलचेअरची चाक वंगण युक्त, स्मूथ असल्यामुळे वर बसलेला रुग्ण आपल्या हातानेच ती सरकवून, ती व्हीलचेअर चालू शकतो. काही वर्ष पूर्वी, 1990च्या काळी, ही व्हीलचेअर ढकलण्यासाठी, कुणाचीतरी आवश्यकता असायची.

व्हील चेअरवर हल्ली सुविधाजनक अशा उशा आणि गाद्या ठेवल्या जातात. खाली पट्टीवर पाय ठेवायची सोय असते. बाजुला पिशवी असते.

व्हीलचेअर उतारावरून जाऊ लागली तर गरज म्हणून ब्रेक लावायची सुद्धा सोय असते. लहान मुलांची बाबा गाडी किंवा पांगुळगाडा त्याचंच सुधारित रूप म्हणजे व्हीलचेअर बनला आहे. आता तर अशी प्रगत मॉडेलची वेळ आली आहे की चेअर मधली बसलेली व्यक्ती जेव्हा एक कळ दाबते, खुर्ची फिरवली जाते. हाताने वळवले असता खुर्ची दिशा बदलते. या खुर्चीची कळ दाबली की खुर्ची किंचित उभी होते. उभे राहून लिफ्टचे बटन दाबणे, वरच्या फळीवरच काहीतरी सामान काढलं अथवा संगणकावर छपाई काम करणं अशी कामं सुद्धा करू शकतो. वॉकरने चाललं तर हल्ली अगदी कॉमन झालंय. जेष्ठ, गुडघ्याचे ऑपरेशन झाल्यावर काही दिवस, व्यक्ती वॉकरचे मदतीने चालत असतात.

पण व्हीलचेअरची अजूनही माणसांचे मनात भिती आहे. मनात थोडा टाबु आहे.

“असं व्हीलचेअरवर पडलेल आयुष्य कसं जगायचं ?” एक व्यक्ती असे बोललेली मी ऐकलं होतं. एका अपघातानंतर जेव्हा

मला कंबरेत इंजेक्शन दिल्यावर घरात राहायची वेळ आली होती, तेव्हा मी अतिशय निराश झाले होते. तेव्हा माझी एक मैत्रीण मला म्हणाली.

“ माझ्या आईची व्हीलचेअर घरात आहे तुला मी ती व्हीलचेअर आणून देईन. तु त्या व्हीलचेअरवर बसून, रेस्ट चा काळ काढ. घरातले घरात, असलेली सगळी काम करू शकशील. निराश होऊ नको. ”ती

“मी बरी होईन ना?”मी

“ हो. व्हील चेअर ही माझ्या आईची अकरा वर्ष सखी होती. कारण की आई आजारी असल्यावर मुलगा असून किती काळ सेवा देणार? काम करायला येणारी बाई, ती कधी यायची, कधी यायची नाही. मी आणि आम्ही मुली आणि जावई जाऊन असे किती वेळ सेवा देऊ शकणार? त्यावेळी आई व्हील चेअर च्या साह्याने घरातल्या घरात वावरू शकली. ”ती

“ आपल्या पुरते, बाथरूम ला जाणं, खिडकीशी जावून वरून रस्त्यावरची गंमत बघणे, जमायला हव. टीव्ही पर्यंत जाऊन टीव्ही सुरू करणं, परत जागेवर येऊन टीव्ही बघणं, हे जमाव. ”मी

“आपल्या चेअर वरून ही कामं माझी आई करायची. व्हील चेअर ही सखी असते “ती

मला तिचा हा विचार खूप आवडला. मध्यंतरी कोल्हापूरच्या एका कार्यक्रमाचे दरम्यान एका मैत्रिणीशी ओळख झाली. तिचे दोन्ही पाय काही कारणाने आजारामुळे शक्तिहीन झाले होते. ती व्हीलचेअर वरून च सगळं काम करत होती. पण कुठल्याही प्रकारे न्यूनगंड तिच्यात नव्हता. मनामध्ये योग्य उभारी होती. देवाने कला दिली होती. राग नव्हता. नोकरी करत होती. स्वतःची काम करत होती. घर होतं संसार होता आणि तिच्या परीने तिने तिच्या अपंगत्वावर मात केली होती. पूर्वीच्या काळी पोलिओने, अपघाताने किंवा अनुवंशिकतेने पायाची वाढ न झाल्यामुळे, अपंग असलेल्या व्यक्ती बऱ्याच असायच्या. पायाला कॅलिपर्स म्हणजे पट्टीने लावलेल्या आधार फळ्या, काड्या, अशा कुबडी सारखे बांधून त्या चालायच्या. अजूनही कॅलिपर्स कुबडी, कृत्रिम अवयव, संगणकीय मदतनीस असे बरेच प्रकार अपंगांना त्यांच्या अपंगत्वाशी मात करण्यासाठी आणि सोयीस्कर जीवन जगण्यासाठी मदतगार ठरतात. माझे मेहुणे मध्यंतरी अपघातात माकड हाडाच्या पाशी जखम झाल्यामुळे बिछान्यात होते. तेव्हा ते घरातच संगणकाच्या खुर्चीवर बसून घरातल्या घरात वावरत होते. दुसऱ्या मेव्हण्यांना, कै विजयसिंह देशमुख, बेलापूर यांना अर्धांगवायु झाला, तरी बाहेर फिरायला जायला, walkला जाणे खूप आवडायचे. ईतरांना त्रास नको, त्यामुळे त्यांनी फोल्डिंग ची

चेअर घेतली होती आणि व्हीलचेअरच्या मदतीने एकटे, संध्याकाळी, ठराविक वेळी ते रोज साईबाबा मंदिरा पर्यंत चालत जात असत. जेष्ठांचे समूहात गप्पा मारून घेत, व परत येत. (दुर्दैवाने त्यांचा नुकताच काही कारणामुळे मृत्यू झाला) आपण व्हीलचेअरच्या वर बसलेल्या व्यक्तीबद्दल सहानभुती वाटु द्यावी व समाजाने पण त्या रुग्णांना मदत करावी.

रुग्णानी व्हील चेअरला आपली सखी अथवा मित्र मानून मनाची शक्ती बुलंद ठेवावी. बरे वाटले कि गरीब रुग्णाला ती व्हील चेअर दान करून त्या रुग्णाला उमेद, उभारी द्यावी.

शुभांगी पासेबंद यांचे अन्य प्रकाशित साहित्य

१. मयूरमासा कादंबरी - 2012 - महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळ मुंबईतर्फे (नवोदित अनुदान योजने अंतर्गत, हार्ड कॉपी) मायबोली प्रकाशन मुंबई

२. नाते शब्दांचे -ललित - 2014 पुणे-हार्ड कॉपी. घरकुल प्रकाशन पुणे

३. मुलीही जन्माला येऊ द्या- ललित-2015- द. कृ. सांडू पुरस्कार बक्षिसपात्र -पुणे-हार्ड कॉपी घरकुल प्रकाशन, पुणे.

४. रंगकेशरी - कादंबरी- इ-बुक 2015 बुकगंगा डॉट कॉम. उद्वेली बुक्स

५. बिलिव्ह इट ऑर नॉट- कथासंग्रह - इ-बुक - 2016 बुकगंगा डॉट कॉम, विनामूल्य

६. कस्तुरी पक्षी- इ बुक- कादंबरी- इ साहित्य -2016 विनामूल्य

७. एक दिवा लावूया - स्तंभ संग्रह – 2016 बुकगंगा डॉट कॉम

८. जाईन मी विचारीत रानफुला- स्तंभ संग्रह – 2016 बुकगंगा डॉट कॉम

९. राहू दे घरटे- इ कादंबरी- 2016 विनामूल्यwww.
esahity. com

१०. मी तुझेच गीत गात आहे- इ साहित्य - कादंबरी-2016
विनामूल्य

११. कृष्णकुसुमांजली-२०१६-स्तंभ संग्रह इ साहित्य-
विनामूल्य

१२. आम्रकुसुमांजली -२०१६- स्तंभ संग्रह- इ साहित्य-
विनामूल्य

१३. Why did I fall in love? novel, Amazon. com,
Create space, ई बुक. २०१२. 3\$

१४. मधुर दंश कथासंग्रह - नवल प्रकाशन २०१६ पुणे, हार्ड
कॉपी

१५. बेलाची पाने-स्तंभ संग्रह- ई बुक-बुकगंगा डॉट कॉम-
२०१७एप्रिल

१६. रानफुलांचे थवे स्तंभ संग्रह -ई-साहित्य-२०१७ एप्रिल

१७. केशरबाग-विचक्षण प्रकाशन= ई बुक स्तंभसंग्रह- जुलै
२०१७ शिरपुर=

१८. कुठे शोधिशी रामेश्वर अन् कुठे==२०१७अनघा प्रकाशन
ठाणे

१९. दीपज्योति नमोस्तुते-स्तंभसंग्रह-ईबुक-२०१८

२०. कशाला ऊद्याचि बात -कथासंग्रह=पुणे-2018 नवल
प्रकाशन

२१. Unholy water. bookganga. com. ईबुक.

२२. तू ऐकतो आहेस ना? ई बुक कवितासंग्रह =
Bookganga. com

२३. नक्षत्रबन =अनाहत प्रकाशन पुणे=कथासंग्रह=पुणे-
2019

२४. प्राजक्ताची फुले, स्तंभसंग्रह. ई-साहित्य 2019

२५. त्या तिथे पलिकडे कथासंग्रह, नवल प्रकाशन, पुणे2019

२६. स्वरसावल्या कथासंग्रह. अनघा प्रकाशन, ठाणे, 2019

२७. माझा मधुसंचय ईसाहित्य, स्तंभ 2020

२८. परिकथेतील राजकुमारा ईसाहित्य कादंबरी : सप्टेंबर
2020

२९. सागरकिनारे: ऑडिओ बुक ई साहित्य. कथा-संग्रह.
www eSahity. com

३०. या सुखांनो या, उद्वेली बुक्स 24/11/2020
३१. मन शुध्द तुझं, स्तंभ संग्रह २०२१ हे पुस्तक
- ३२.साधी माणसे स्तंभसंग्रह बुकगंगा डॉट कॉम.विनामूल्य
- 33 सुखसंवाद हे पुस्तक स्तंभ संग्रह- ईसाहित्य
34. डाव मांडून मांडून मोडू नको-कथासंग्रह-
आगामी,पुणे,नवल प्रकाशन
३5. पॅरिस स्पर्श, पर्यटन आगामी पुणे
- सर्व पुस्तके ई बुक स्वरूपात उपलब्ध आहेत. ठाणे नगर वाचन
मंदिरात वाचनासाठी उपलब्ध आहेत.
- ई साहित्यची पुस्तके विनामूल्य उपलब्ध आहेत.
- काही पुस्तके प्रकाशकांकडे विक्रीसाठी आहेत.

Biodata-2021 3१-03-2021

1. Shubhangi Chandrashekhar Paseband, Phone:
9869004712, 02225345992

2. M. Sc. B. Ed. Certificate course in Journalism,
Diploma in performing Arts.

3. About 400 columns published in Loksatta, Dainik
Aikya (satara), Pahaar, Pudhari, Gramodhhar (satara),
Gavkari (Nasik).

4. Address: 202 Anandi Bhuvan, Veer Savarkar
Marg, opp. Maharashtra Vidyalaya, Thane (West)
400602.

5. Retired as Branch Manager from a Nationalized
bank in 2012.

6. I Write stories and articles, Perform programmes
Mulihl Janmala Yeu Dya...Marathi, Kya Itni Buri
Hoon Mai Maa- Hindi (both with message to stop female
foeticide), Manachi Mashagat (about mental health),
Pasaydaan (telling students about fraternity)

7. Other appreciations and prizes: TMC Samaj
Sevika Puraskar 2008, Maharashtra Deep Puraskar

2008, Maharashtra deep puraskar 2009, Samata sahitya academy, Savitribai Fule puraskar 2008.

8. Mumbai Marathi Granth Sangrahalaya Kavi Prafull Datta Kushal Sampadak prize 2016

9. D. K. Sandu, best book award 2016,

10. Thane Municipal Corporation, Thane Gaurav puraskar 2016.

11. First novel Mayurmasa was published in Navodit Anudaan Yojna of Maharashtra Rajya Sahitya Sanskriti mandal 2012.

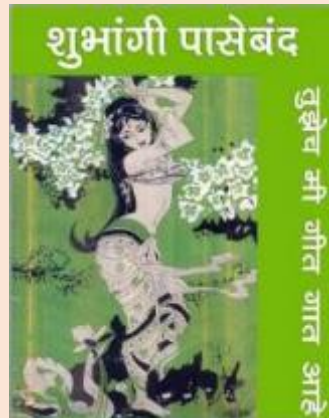
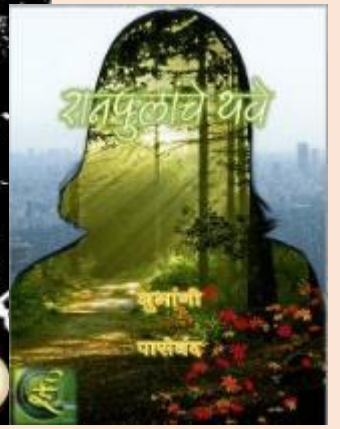
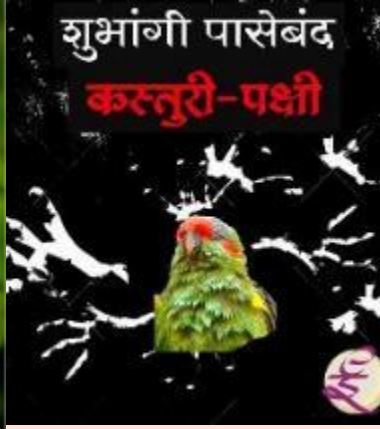
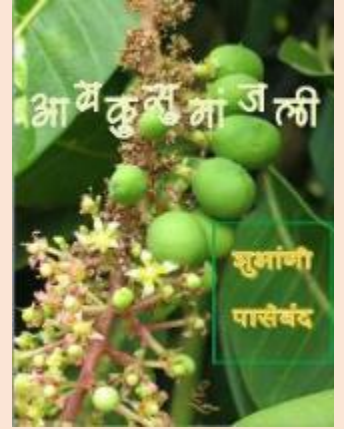
12. Rege puraskar 2020.

13. Blog writing in a different creative way.

Till 15. 10. 2020, 30 books of various genre published (List Enclosed)

शुभांगी पासेबंद यांची पुस्तके.

ज्या कन्हरवर क्लिक कराल. ते पुस्तक हजर होईल.

Biodata-2020 19.5-2020

1. Shubhangi Chandrashekhar Paseband,

Phone: 9869004712, 02225345992

2. M.Sc. B.Ed. Certificate course in
Journalism

Diploma in performing Arts

3. about 350 columns published on loksatta,
dainik aikya(satara), prahaar, pudhari,
gramodhar(satara), Gavkari(Nasik)

4. Address

202, Anandi Bhuvan, Veer Savarkar Marg

opp Maharashtra Vidyalaya

Thane (West) 400602.

5. Retired as Branch Manager from a Nationalized bank in 2012

6. I am Writing stories and articles in various magazines, with a
social message.

7. Perform programmes

Mulihi Janmala Yeu Dya...(Marathi), Kya Itni Buri Hoon Mai
Maa (Hindi) (both with a message to stop female foeticide)

Manachi Mashagat (about mental health) Pasaydan (telling
students about fraternity)

8. Other appreciations and prizes

TMC Samaj Sevika Puraskar 2008

Maharashtra Deep Puraskar 2008

Maharashtra deep puraskar 2009

Samata sahitya academy, Savitribai Phule puraskar 2008

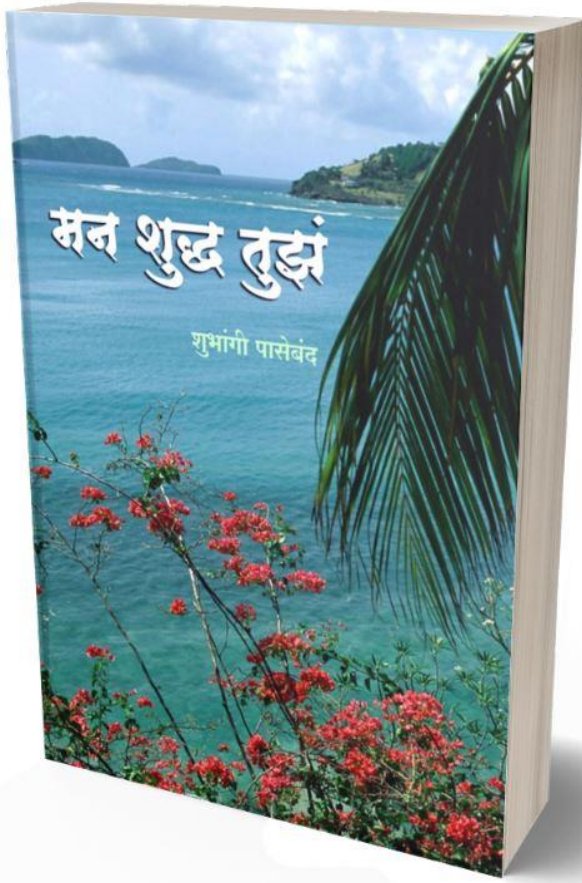
9.Mumbai Marathi Granth Sangrahalaya

Kavi Prafull Datta Kushal Sampadak prize 2016

10Id.k.sandu, best book award 2016,

11Thane Municipal Corporation,Thane Gaurav puraskar 2016

□□□□□

ई साहित्य प्रतिष्ठानचे हे १३ वे वर्ष.

शुभांगी पासेबंद यांचे हे ई साहित्यवरचे बारावे पुस्तक.

शुभांगी पासेबंद या एक ज्येष्ठ लेखिका व सामाजिक कार्यकर्त्या. आजवर त्यांची तीसहून अधिक पुस्तके विविध मान्यवर प्रकाशनांतर्फे प्रसिद्ध झाली आहेत. त्यांना आजवर अनेक साहित्यिक व सामाजिक पुरस्कारांनी नावाजले गेले आहे. अनेक व्यावसायिक प्रकाशक त्यांना मानधन देऊन त्यांची पुस्तके प्रकाशित करायला तयार आहेत.

पण शुभांगीजी आपली काही पुस्तके ई साहित्यच्या माध्यमातून जगभरातील वाचकांना विनामूल्य देतात. असे लेखक ज्यांना लेखन हीच भक्ती असते. आणि त्यातून कसलीही अभिलाषा नसते. मराठी भाषेच्या सुदैवाने गेली दोन हजार वर्षे कवीराज नरेंद्र, संत ज्ञानेश्वर, संत तुकारामांपासून ही परंपरा सुरू आहे. अखंड. अजरामर. म्हणून तर दिनानाथ मनोहर(४ पुस्तके), शंभू गणपुले(९पुस्तके), डॉ. मुरलीधर जावडेकर(९), डॉ. वसंत बागुल (१९), शुभांगी पासेबंद(१२), अविनाश नगरकर(४), डॉ. स्मिता दामले(८), डॉ. नितीन मोरे (२८), अनील वाकणकर (९), फ्रान्सिस आल्मेडा(२), मधुकर सोनावणे(३), अनंत पावसकर(४), मधू शिरगांवकर (७), अशोक कोठारे (५० खंडांचे महाभारत), श्री. विजय पांढरे (ज्ञानेश्वरी भावार्थ), मोहन मद्रवणा (जागतिक कीर्तीचे वैज्ञानिक), संगीता जोशी (आद्य गझलकारा, १७ पुस्तके), विनीता देशपांडे (७) उल्हास हरी जोशी(७), नंदिनी देशमुख

(५), डॉ. सुजाता चव्हाण (८), डॉ. वृषाली जोशी(२३), डॉ. निर्मलकुमार फडकुले (१९), CA पुनम संगवी(६), डॉ. नंदिनी धारगळकर (८), अंकुश शिंगाडे(१०), आनंद देशपांडे(३), नीलिमा कुलकर्णी (२), अनामिका बोरकर (३), अरुण फडके(३) स्वाती पाचपांडे(२), साहेबराव जवंजाळ (२), अरुण वि. देशपांडे(५), दिगंबर आळशी, प्रा. लक्ष्मण भोळे, अरुंधती बापट(२), अरुण कुळकर्णी(८), जगदिश खांदेवाले(४) असे अनेक ज्येष्ठ व अनुभवी, कसलेले लेखक ई साहित्याच्या द्वारे आपली पुस्तके लाखो लोकांपर्यंत विनामूल्य पोहोचवतात.

अशा साहित्यमूर्तींच्या त्यागातूनच एक दिवस मराठीचा साहित्य वृक्ष जागतिक पटलावर आपली ध्वजा फडकवील याची आम्हाला खात्री आहे. यात ई साहित्य प्रतिष्ठान एकटे नाही. ही एक मोठी चळवळ आहे. अनेक नवनवीन व्यासपीठे उभी रहात आहेत. त्या त्या व्यासपीठांतून नवनवीन लेखक उदयाला येत आहेत. आणि या सर्वांचा सामूहिक स्वर गगनाला भिडून म्हणतो आहे.

आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं 'इ'यें ।

दृष्टादृष्ट विजयें । होआवे जी ।

